

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КАФЕДРА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ТА ПРАВ ЛЮДИНИ**

МАТЕРІАЛИ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО КРУГЛОГО СТОЛУ

**«ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ
В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ»
*(09 грудня 2025 року)***

КИЇВ 2025

УДК 340.12; 342; 342.7

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Халюк Сергій Олександрович – завідувач кафедри конституційного права та прав людини, доктор юридичних наук, доцент

Чижов Денис Анатолійович – професор кафедри конституційного права та прав людини, доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України

Чеханюк Леся Володимирівна – доцент кафедри конституційного права та прав людини, кандидат юридичних наук

Рекомендовано до друку навчально-методичною радою Національної академії внутрішніх справ 17.02.2026 № 2.

Матеріали подані в авторській редакції:

Забезпечення прав людини в умовах європейської інтеграції України: матеріали науково-практичного круглого столу (м. Київ, 09 грудня 2025 року). Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2025. 196 с.

Національна академія внутрішніх справ, 2025

ЗМІСТ

№	Прізвище та ініціали учасника круглого столу	Тема доповіді	№ стор.
1.	Акулова О.Ю.	Дотримання прав людини в умовах окупації	7
2.	Аль Асас П.А., Славна О.В.	Забезпечення права на життя в умовах збройного конфлікту: міжнародно-правові стандарти та українська практика в період повномасштабної агресії РФ	11
3.	Андреев А.О., Кирдан Б.В.	Актуальні питання реалізації трудових прав поліцейських в умовах воєнного стану	15
4.	Батрак А.С.	Концепт прав і свобод людини як об'єкт національної безпеки	19
5.	Бездощук З.Я.	Права людини в цифрову епоху: європейський досвід і українські реалії	22
6.	Білий І О.	Конституційне право громадянина на правовий захист	24
7.	Бойко Д.В.	Право на соціальний захист людини в умовах збройного конфлікту	28
8.	Василюк П.Ю.	Правова природа застосування евтаназії в Україні	32
9.	Вікарчук О. О.	Європейські стандарти забезпечення прав національних меншин в Україні	35
10.	Вінідіктов Б.В.	Конституційно-правова характеристика права на повагу до приватного і сімейного життя в Україні	38
11.	Грабовенко В.Ю.	Право на життя в умовах війни: конституційні гарантії та воєнні реалії України	40
12.	Грибок А.Д.	Забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану	43
13.	Грігоца С.Ю.	Міжнародні стандарти прав людини як засіб формування демократичної держави	46
14.	Грушко І.Ю.	Право на свободу слова та інформації в епоху цифрових технологій	49
15.	Данильчук А.В.	Дотримання конституційного забезпечення прав дітей в умовах воєнного стану	53

16.	Даценко О.В.	Захист прав людини в Україні: правові механізми та актуальні проблеми	55
17.	Демедюк М.С., Славна О.В.	Права людини у кіберпросторі: нові загрози та юридичні механізми захисту в Україні в умовах воєнного стану	59
18.	Євтушенко Т.А.	Інституційний механізм забезпечення прав людини у сфері національної безпеки	64
19.	Жменяк Ю.Ю.	Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» як ключова гарантія прав людини у контексті європейської інтеграції України	68
20.	Загородній С.С.	Забезпечення енергетичної безпеки громадян в період воєнного стану	71
21.	Заверняк Д.В.	Права військовослужбовців: баланс між конституційними гарантіями та службовими обмеженнями	74
22.	Івченко А.Р.	Значення заборони катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання в Україні	77
23.	Калиновська А.І.	Обмеження прав людини: міжнародна практика та національне регулювання	79
24.	Кирюхіна Р.Я.	Захист права на життя людини під час збройного конфлікту: конституційно-правові гарантії	82
25.	Кіндрат А.М.	Ефективність механізмів державного управління у сфері дотримання прав людини: конституційно-правовий аспект	85
26.	Кобелева А.В.	Заборона катування, жорстокого та нелюдського поводження: міжнародні стандарти та національна практика	89
27.	Комар І.М.	Практика Європейського суду з прав людини у справах про право на свободу мирних зібрань	91
28.	Кретініна О.О.	Конституційне забезпечення права громадян на освіту в сучасних реаліях	95
29.	Кушнір В.А.	Міжнародно-правові акти захисту прав дітей та підлітків: порівняльний аналіз з українським законодавством	99
30.	Левківський Ю.А.	Експерт з питань права в судовому процесі: порівняльний аналіз законодавства України та	102

		Європейського Союзу	
31.	Лях А.О.	Гарантії права на життя: міжнародний захист і національний механізм реалізації	104
32.	Марченко К.О.	Міжнародні стандарти захисту прав людини та їх імплементація в Україні в контексті права на свободу слова: український та європейський досвід	107
33.	Новак А.С.	Забезпечення прав людини під час досудового розслідування: конституційно-правові аспекти	110
34.	Оленчик Н.В.	Конституційно-правовий статус суддів в Україні	113
35.	Переляк О.О., Чеханюк Л.В.	Принципи Мендеса як ефективна основа протидії катуванням	115
36.	Платунов В.О.	Порядок отримання безоплатної правничої допомоги в Україні	118
37.	Прилуцька К.В.	Конституційні гарантії щодо забезпечення соціально-правовим захистом дітей-сиріт в Україні	121
38.	Протасов Д.С.	Етнічний профайлінг	126
39.	Реківчак А.В.	Забезпечення дотримання прав та обов'язків людини в контексті українського конституціоналізму	129
40.	Романюк А.Р.	Протидія катуванню: вплив європейських інституцій на реформу системи дотримання прав людини в Україні	132
41.	Сапун В.О., Чеханюк Л.В.	Формування правової культури в Україні в контексті євроінтеграції та її значення для захисту прав людини	135
42.	Сейтумеров Н.Б.	Принцип верховенства права як основа захисту прав і свобод людини в Україні	139
43.	Славна О.В., Зеленцова К.С.	Права людини у сфері охорони здоров'я: уроки пандемії COVID-19	142
44.	Славна О.В., Оленський К.В.	Порушення конституційних гарантій права на освіту внаслідок збройної агресії Російської Федерації	145
45.	Соколовський В.О.	Конституційно-правові гарантії дотримання прав осіб з особливими потребами в Україні	149
46.	Степанець О.О.	Міжнародно-правові та національні засоби обмеження прав людини в	154

		умовах воєнного стану	
47.	Стринатко В.Ю.	Співвідношення принципів верховенства права та верховенства закону: порівняльний аналіз	157
48.	Тимошенко А.А., Славна О.В.	Міжнародні стандарти у сфері прав дитини	162
49.	Трубка О.М.	Проблема реалізації прав людини в умовах воєнного стану	167
50.	Федосєєва К.Г.	Забезпечення прав людини в системі охорони права на інтелектуальну власність	170
51.	Франків В.В.	Конституційне право підозрюваного на захист під час затримання за вчинення незаконного обігу зброї: міжнародний досвід	173
52.	Халюк С.О.	Право на справедливий суд як конституційна гарантія верховенства права в Україні	177
53.	Чижов Д.А.	Застосування штучного інтелекту в правоохоронній діяльності	179
54.	Шепета В.А.	Верховенство права як фундаментальний принцип правової держави	183
55.	Шипп В.В.	До питання захисту прав людини: український та європейський контекст	185
56.	Яковець А.Ю.	Право на мирні зібрання та шляхи їх удосконалення	187
57.	Яровка А.О.	Обмежені права людини в умовах воєнного або надзвичайного стану	190
58.	Ясінський В.О.	Конституційно-правові гарантії прав людини під час протидії наркозлочинності в умовах воєного стану	194

Акулова Ольвія Юріївна,
 здобувачка ступеня вищої освіти
 бакалавра ННЕКІ
 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Славна Оксана Володимирівна
 професор кафедри
 конституційного права та прав людини
 Національної академії внутрішніх справ,
 кандидат юридичних наук, доцент

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ

Проблема дотримання прав людини в умовах окупації набула статусу одного з наймасштабніших викликів для сучасної української державності та міжнародного права загалом. Датою, яка вважається початком тимчасової окупації окремих територій України російською федерацією - 19 лютого 2014 року є день, коли були зафіксовані прояви воєнного втручання з боку російських сил, що супроводжувалося встановленням контролю над частиною суверенних територій України. Ця подія стала визначальною та мала неабияке значення у розвитку подальших трагічних подій, які принесли глибокий вплив як на геополітичну ситуацію в регіоні, і відтоді правовий статус громадян України на цих територіях визначається Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та підзаконними нормативно-правовими актами [4]. Вищезазначений закон встановлює особливий правовий режим, однак його положення не змогли повністю вирішити практичну проблему забезпечення безпеки та законності громадян України.

24 березня 2021 року Указом Президента України № 125/2021 була затверджена Національна стратегія у сфері прав людини, спрямована на системне вдосконалення інституційно-правових механізмів утвердження та гарантування прав і свобод людини і громадянина в Україні. Документ визначає стратегічні орієнтири реалізації політики у сфері прав людини, структуруючи її через ключові компоненти: стратегічні напрями, цілі, актуальні проблеми, на розв'язання яких орієнтований кожен напрям, завдання для досягнення поставлених цілей, а також очікувані результати, що слугують критеріями ефективності імплементації. Така архітектура стратегії забезпечує комплексний підхід до проблематики, сприяючи гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами та посиленню ролі держави як гаранта фундаментальних прав [6, с. 46].

Значущість цієї теми істотно зросла після впровадження змін до Кримінального кодексу України (ККУ) від 3 березня 2022 року, якими було введено поняття колабораційна діяльність (ст. 111-1) та пособництво державі-агресору (ст. 111-2) [3]. Ця дія, спрямована на забезпечення національних інтересів, створила юридичну дилему, оскільки законодавчі акти не дають

вичерпної відповіді на питання: «Чим можна займатись на окупованій території, не порушуючи встановлені правила?». Погоджуючись з думкою В. Нестеровича, слід зауважити, що держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність, а утвердження й захист прав і свобод людини є її основним обов'язком[2]. Сьогодні саме комплексний характер трансформаційних процесів, що відбуваються у політичному та правовому житті України, разом із подіями на сході країни, підкреслює необхідність проведення багатосторонніх науково-теоретичних обговорень. Ці дискусії мають бути спрямовані на вивчення та вдосконалення всіх правових і організаційних механізмів захисту прав людини, а також на поліпшення українського законодавства.

Попри те, що тимчасово окупована територія продовжує бути невід'ємною частиною України, на яку повною мірою поширюються Конституція та закони, фактичний правовий статус громадян України, які перебувають на цій території, залишається обмеженим. Громадяни стикаються зі спеціальними правами та обов'язками, які значно ускладнюють їхнє повсякденне життя, зокрема через запровадження особливого режиму перетину меж окупованої території. Юридична конфліктність існуючого режиму особливо яскраво проявляється у сферах економічних правовідносин та судочинства. Незважаючи на те, що за фізичними і юридичними особами зберігається право власності та інші речові права на майно, яке було придбане до моменту окупації, здійснення будь-якої економічної діяльності значно ускладнюється і стає можливим лише за умови перереєстрації податкової адреси на територію України, яка перебуває під контролем уряду. Крім того, розгляд судових справ здійснюється виключно в судах, що функціонують у межах підконтрольної Україні території, що створює суттєві, а інколи й майже непереборні перешкоди для забезпечення громадянами та бізнесом ефективного доступу до правосуддя [4]. Додатковим фактором обмеження стає законодавче запровадження кримінальної відповідальності за так звану колабораційну діяльність, яка досить жорстко окреслює рамки прийнятної поведінки в окупованих регіонах. До таких дій відноситься добровільне зайняття посад в органах влади, створених незаконним шляхом; участь у збройних або воєнізованих формуваннях, що не мають легітимного статусу; організація або здійснення пропагандистської діяльності, зокрема через систему освіти; а також передача матеріальних ресурсів або засобів підтримки для незаконних збройних формувань[3]. Усі ці положення сприяють формуванню атмосфері правового напруження та обмежують можливості осіб щодо маневру в умовах окупації.

Правовий захист цивільного населення в умовах окупації є невід'ємним елементом міжнародного гуманітарного права та регулюється важливими міжнародними документами, серед яких виділяються Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949 року та система Гаазьких конвенцій від 1907 року [1]. Ці правові акти містять суворі імперативні норми, які категорично забороняють будь-які форми насилля над людським життям і особистістю, включаючи дії, що можуть принижувати людську гідність чи завдавати морального або фізичного страждання. Також під суворою

заборонаю перебуває практика захоплення заручників. У контексті цих положень, окупаційна влада зобов'язана дотримуватись певних обмежень щодо дій у відношенні до цивільного населення. Зокрема, законодавство забороняє нав'язування громадянам служби у збройних силах окупанта, примусову депортацію, а також зміну громадянства без добровільної та однозначної згоди особи.

Крім того, майнові права цивільного населення також знаходяться під захистом міжнародного права - приватна власність не може бути піддана конфіскації на користь окупаційної адміністрації. Особливу увагу варто звернути на питання праці: навіть у випадках примусової праці, яка є допустимою лише за строго визначених обставин (ст. 51 Женевської конвенції та ст. 4 Європейської конвенції з прав людини), необхідно забезпечити справедливу оплату за виконану роботу [1]. При цьому така праця не може передбачати залучення до діяльності або організацій, що мають військовий чи мілітаризований характер, що знову-таки підкреслює прагнення міжнародного права обмежити негативний вплив окупації на цивільне населення.

Події, що розгортаються з кінця 2013 року, засвідчують масштабні та систематичні порушення норм міжнародного гуманітарного права. Задokumentовано випадки створення незаконних місць тримання під вартою та застосування катувань, що є прямим порушенням статті 3 Європейської конвенції з прав людини [1]. Серед численних воєнних злочинів виділяються насильницькі зникнення осіб із проукраїнськими переконаннями, акти сексуального насильства, використання чи вербування дітей до незаконних збройних формувань, а також цілеспрямоване порушення прав кримських татар. Це включає незаконні затримання, обшуки та переміщення політичних в'язнів за межі території Криму. До цього варто додати злочини, спрямовані проти довкілля та енергетичної безпеки, які також фіксуються як частина порушень.

В умовах окупації постає нагальна потреба ретельно переглянути всі доступні засоби захисту прав і свобод людини та громадянина. Важливо вдосконалити ці механізми, зробивши їх більш дієвими, ефективними та доступними для мешканців тимчасово окупованих територій. Особливу увагу слід приділити як судовим, так і позасудовим методам захисту. Одним із найрезультативніших інструментів залишається можливість звернення до міжнародних судових інстанцій, серед яких особливе місце займає Європейський суд з прав людини. Зокрема, уваги заслуговує розгляд справи «Україна проти Росії» (№ 20958/14), у якій Україна оскаржує порушення таких статей Європейської конвенції з прав людини, як ст. 2 (право на життя), ст. 3 (заборона катувань) та ст. 5 (право на свободу) [5]. Однак цей підхід не завжди забезпечує своєчасний результат, тому одним із ключових методів впливу на процес захисту прав і свобод громадян є постійний політичний тиск на агресора та створення міжнародної коаліції для підтримки деокупації. У сфері національного законодавства існує проблема, пов'язана з недостатньою деталізацією статті 438 Кримінального кодексу України, що стосується порушень законів і звичаїв війни. В Україні також бракує комплексного

підходу до розслідування воєнних злочинів та узгодженої системи притягнення винних до відповідальності[3]. Через неналежну фіксацію фактів порушення прав людини та відсутність спеціально створеної інституції для цієї мети численні злочини так і залишаються нерозслідуваними й безкарними. Захист прав людини в умовах тимчасової окупації потребує системного підходу та розробки національної стратегії, яка узгоджуватиме міжнародно-правові стандарти з національними механізмами. Важливим залишається нагальне вдосконалення законодавства, що має забезпечити безпечні та законні умови життя. Зокрема, необхідно чітко окреслити межі дозволеної діяльності громадян на тимчасово окупованих територіях, що сприятиме запобіганню безпідставній криміналізації через звинувачення у колабораційній діяльності. Основними заходами для підвищення ефективності захисту прав громадян виступають: уточнення положень Кримінального кодексу України щодо воєнних злочинів для підвищення їхньої юридичної чіткості та визначеності, розробка комплексної моделі розслідування з одночасним формуванням спеціалізованої установи, яка буде відповідальна за фахове документування фактів порушення прав людини, з метою забезпечення основи для подальшого притягнення винних до відповідальності, удосконалення механізмів судового та позасудового захисту, роблячи їх максимально доступними для цивільного населення тимчасово окупованих територій, аби ефективно відновлювати порушені права і свободи, активізація використання міжнародних судових органів і застосування безперервного політичного тиску на державу-агресора для отримання компенсації за завдані збитки. Для досягнення справедливого відновлення та ефективного захисту порушених прав і свобод необхідно зосередитися на усуненні проблем, які становлять важливість для сучасного демократичного суспільства. Лише через поєднання цих механізмів можна забезпечити реальне виконання принципу «держави несе відповідальність перед людиною за свою діяльність» та гарантувати торжество законності й справедливості.

Список використаних джерел:

1. The European Convention on Human Rights. Council of Europe. URL <https://www.coe.int/en/web/human-rights-convention>(дата звернення: 14.11.2025).
2. Нестерович В. Ф. Верховенство права та забезпечення прав людини на тимчасово окупованих територіях України. Наукові записки НаУКМА, 2017. Том 200. Юридичні науки. С. 85–92. URL: [Nesterovych_Verkhovenstvo_prava.pdf](#) (дата звернення: 12.11.2025).
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. No 2341-III. Дата оновлення: 17.07.2025. URL: 2341-14 (дата звернення: 13.11.2025).
4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 р. No 1207-VII. Дата оновлення: 19.05.2024. URL: 1207-18 (дата звернення: 14.11.2025).
5. Ромців О. І. Міжнародно-правові механізми захисту прав та свобод людини в умовах війни: практика ЄСПЛ. Аналітично-порівняльне

правознавство. 2023. № 6. С. 168-172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anprogr_2023_6_31 (дата звернення: 16.11.2025).

6. Славна О. В. Забезпечення прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні в контексті Національної стратегії у сфері прав людини. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. №3. С. 45–49.

Аль Асас Поліна Ахмадівна,
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 201 навчальної групи ННЕКІ
Національної академії внутрішніх справ
Славна Оксана Володимирівна
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ТА УКРАЇНСЬКА ПРАКТИКА В ПЕРІОД ПОВНОМАСШТАБНОЇ АГРЕСІЇ РФ

Забезпечення права на життя є одним із фундаментальних принципів міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, що набуває особливої актуальності в умовах збройного конфлікту. Повномасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, спричинила масові порушення цього права, включаючи умисні вбивства цивільного населення, обстріли населених пунктів, використання забороненої зброї та створення безпосередньої загрози життю мільйонів людей. Право на життя, закріплене в статті 3 Загальної декларації прав людини, статті 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, статті 2 Європейської конвенції з прав людини та численних нормах Женевських конвенцій 1949 року й Додаткових протоколів до них, залишається абсолютним і не підлягає жодним обмеженням навіть у воєнний час.

Водночас практика ведення сучасної війни, зокрема гібридні методи, використання цивільної інфраструктури як прикриття та систематичні атаки на цивільних осіб і об'єкти, суттєво ускладнює реалізацію та захист цього права.

Метою цієї доповіді є аналіз ключових механізмів міжнародно-правового та національного забезпечення права на життя в умовах збройного конфлікту, а також оцінка ефективності наявних інструментів реагування на його масові порушення в контексті російсько-української війни.

Згідно зі статтями 21 та 27 Конституції України, право на життя визнається як невід'ємне, невідчужуване та непорушне. Положення статті 21 проголошує, що права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними, тоді як стаття 27 прямо закріплює, що кожна людина має невід'ємне право на життя, а держава зобов'язана його захищати. Таким чином, ці норми

встановлюють абсолютний характер права на життя як фундаментальної конституційної гарантії, що належить людині від моменту народження. Держава наділяється позитивним обов'язком щодо забезпечення захисту цього права від будь-яких посягань, включаючи свавільне позбавлення життя. У сукупності положення статей 21 та 27 формують імперативну основу для визнання права на життя як невід'ємного елемента людської гідності та основи всіх інших прав і свобод [1].

Сучасні збройні конфлікти свідчать про трансформацію права на життя з виключно юридичної категорії в ключовий етичний критерій оцінки поведінки держав та недержавних акторів у воєнний період. Особливої гостроти ця проблема набуває в умовах гібридних воєн, де традиційна демаркація між фронтом і тилом практично зникає, а цивільне населення перетворюється на одну з основних груп жертв конфлікту. У таких умовах механізми правового захисту, передбачені міжнародним гуманітарним правом та правом прав людини, часто виявляються недостатньо ефективними або неспроможними забезпечити оперативну реакцію на нові форми загроз, зокрема масовані ракетні удари, застосування безпілотних літальних апаратів-камікадзе, цілеспрямовані атаки на об'єкти критичної цивільної інфраструктури та інші методи, що поєднують військові й невійськові засоби впливу.

Гібридний характер сучасних конфліктів посилює вразливість цивільних осіб, ускладнює встановлення відповідальності та вимагає перегляду підходів до імплементації норм про захист права на життя в контексті розмитих меж між комбатантами та некомбатантами. Таким чином, забезпечення права на життя в гібридних війнах стає не лише правовою, а й етично-імперативною задачею, що визначає легітимність дій сторін конфлікту та рівень дотримання фундаментальних принципів людяності.

Як зазначалося вище, право на життя закріплене як базове та невід'ємне у низці фундаментальних міжнародних документів. Так, наприклад, у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (МПГПП) у ст. 6 зазначено, що право кожної людини на життя повинно бути захищене законом, і ніхто не може бути свавільно позбавлений життя [2]. Це положення є універсальним стандартом, що покладає на держави позитивні зобов'язання щодо попередження смертей, які можуть настати внаслідок дій державних органів, а також збройних конфліктів.

В свою чергу, у Європейській конвенції з прав людини (ЄКПЛ) право на життя гарантується ст. 2, де підкреслено обов'язок держави не лише утримуватися від умисного позбавлення життя, а й проводити ефективне розслідування випадків загибелі, які можуть бути пов'язані з діями силових структур або веденням бойових дій [3].

Міжнародно-правові стандарти захисту права на життя в умовах збройного конфлікту формують багаторівневу систему гарантій, що поєднує норми міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Їх центральною ідеєю є забезпечення максимально можливого захисту цивільних осіб, навіть коли держава змушена застосовувати силу в умовах воєнних дій. На відміну від мирного часу, під час конфлікту право на життя

допускає певні відхилення, однак вони суворо обмежені принципами воєнної необхідності, пропорційності та розрізнення. Ці принципи не лише регулюють допустимі межі застосування зброї, а й визначають відповідальність сторін за надмірне чи невивіркове насильство.

Український досвід повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України ілюструє, що норми міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини не мають виключно декларативного характеру, а виступають дієвими інструментами фіксації воєнних злочинів, захисту цивільного населення та притягнення винних до відповідальності.

Застосування положень Женевських конвенцій 1949 року (зокрема, спільної статті 3 та норм Четвертої конвенції щодо захисту цивільних осіб) та практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) дозволяє Україні документувати факти систематичних порушень права на життя, спричинених незаконними нападами на цивільних осіб, цивільну інфраструктуру, позасудовими стратами, катуваннями та іншими формами насильства, що призводять до смерті.

Забезпечення права на життя в умовах сучасних збройних конфліктів потребує комплексного вдосконалення національних і міжнародних механізмів його захисту. Війна показала, що навіть наявність розгалуженої системи міжнародних конвенцій не гарантує автоматичного запобігання порушенням, якщо держави-агресори свідомо і системно ігнорують міжнародне гуманітарне право. Саме тому актуальним завданням стає створення таких інструментів, які забезпечували б не лише формальний контроль, а й реальний вплив на поведінку сторін конфлікту, включно з ефективними санкційними механізмами, автоматизованими процедурами документування порушень та посиленою міжнародною співпрацею [4].

Одним із пріоритетних напрямів посилення ефективності протидії масовим порушенням прав людини в умовах збройного конфлікту є підвищення інституційної спроможності національних правових систем. Для України це означає системну розбудову спеціалізованих органів, уповноважених на розслідування воєнних злочинів, подальше вдосконалення норм кримінального законодавства та забезпечення відповідності процедур фіксації порушень права на життя міжнародно визнаним стандартам доказування.

Особливе значення має створення єдиної, стандартизованої та верифікованої системи документування фактів загибелі цивільних осіб, примусових зникнень, катувань, позасудових страт та інших тяжких порушень міжнародного гуманітарного права. Така система повинна відповідати методологічним вимогам, прийнятими міжнародними кримінальними судами (зокрема, МКС та спеціалізованими трибуналами), включати чіткі протоколи збору, збереження та ланцюжка зберігання доказів, а також передбачати інтеграцію цифрових технологій для підвищення достовірності та оперативності.

Ключову роль у цьому процесі відіграють сучасні цифрові інструменти: спеціалізовані онлайн-платформи для збору свідчень та доказів (наприклад, warcrimes.gov.ua), автоматизовані реєстри (включаючи інтеграцію з Єдиним

реєстром досудових розслідувань), бази даних електронних доказів, а також мобільні оперативні групи, здатні працювати в зонах безпосередньої близькості до лінії зіткнення або в нещодавно деокупованих територіях.

Запровадження таких механізмів дозволяє не лише забезпечити швидке та якісне документування злочинів для національних проваджень, а й створює надійну доказову базу для міждержавних спорів, звернень до міжнародних судових інстанцій та універсальної юрисдикції, сприяючи принципу невідворотності покарання за порушення фундаментальних прав, зокрема права на життя. Таким чином, удосконалення національної правової інфраструктури стає невід'ємною складовою стратегії переходу від фіксації порушень до повноцінного механізму міжнародної кримінальної відповідальності.

Пріоритетним вектором розвитку правової доктрини є інтенсифікація міжнародно-правових гарантій захисту фундаментальних прав. Це передбачає розширення юрисдикційних повноважень міжнародних судових та моніторингових інституцій, модернізацію інструментарію превентивної дипломатії, а також імплементацію ефективних заходів політичного та економічного впливу на держави-делінквенти, що вчиняють системні порушення права на життя. Аналіз функціонування сучасних міжнародних місій підтверджує, що верифікація порушень через постійну присутність спостерігачів та прозорість моніторингової звітності виступають вагомими чинниками деескалації воєнної злочинності та забезпечення дотримання правозахисних стандартів.

Окремим напрямом є забезпечення доступу потерпілих до правосуддя. Це включає як можливість звернення до національних судів, так і до міжнародних механізмів, передусім Європейського суду з прав людини. Важливо, щоб особи, чий права були порушені, мали не лише формальне право на подання скарги, а й реальні умови для цього - правову допомогу, інформаційну підтримку, психологічну реабілітацію. У разі успішного функціонування таких механізмів держава демонструє свою здатність забезпечувати верховенство права навіть у період війни.

Загалом удосконалення механізмів забезпечення права на життя повинно мати багаторівневий характер. Це і нормативні зміни, і посилення інституційної спроможності, і підвищення рівня взаємодії між державою та міжнародною спільнотою. Ефективна реалізація цих напрямів здатна не лише мінімізувати кількість порушень під час конфлікту, але й забезпечити справедливість для постраждалих, а також сприяти відновленню довіри до правової системи держави після завершення бойових дій.

Право на життя є базовою і невід'ємною цінністю, яка має бути гарантована державою навіть за умов збройного конфлікту. Аналіз міжнародно-правових стандартів та практики їх застосування свідчить, що сучасна система захисту цього права є багаторівневою, але водночас потребує постійного вдосконалення. Збройні конфлікти ХХІ століття характеризуються масовими порушеннями гуманітарного права, свідомими атаками на цивільне населення та нехтуванням фундаментальними принципами ведення війни, що створює нові виклики для всієї системи міжнародної безпеки.

Український досвід останніх років підтверджує, що навіть за наявності значної міжнародної підтримки, ефективність захисту права на життя значною мірою залежить від спроможності держави підтримувати належний рівень розслідування злочинів, документування порушень та доступу потерпілих до правосуддя. Саме комплексне застосування норм міжнародного гуманітарного права, міжнародних механізмів захисту прав людини та національного законодавства створює умови для реагування на загрози та притягнення винних до відповідальності.

Удосконалення механізмів забезпечення права на життя під час війни має ґрунтуватися на поєднанні юридичних, інституційних та практичних заходів. Це включає зміцнення правової бази, розвиток системи міжнародного моніторингу, посилення співпраці з міжнародними організаціями та розширення можливостей для захисту постраждалих. Зрештою, ефективний захист права на життя у воєнний період є не лише юридичним обов'язком держави, а й передумовою відновлення справедливості, довіри суспільства та сталого миру у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : від 16.12.1966 : ратифіковано Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19.10.1973 № 2148-VIII (набрання чинності для України 23.03.1976). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : від 04.11.1950 : ратифіковано Законом України від 17.07.1997 № 475/97-ВР (набрання чинності для України 11.09.1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004/conv#Text
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

Андрєєв Андрій Олегович,
здобувач ступеня вищої освіти магістра
інституту заочного та дистанційного
навчання Національної академії внутрішніх
справ

Кирдан Богдан Васильович,
завідувач кафедри
цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ТРУДОВИХ ПРАВ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Правовий режим воєнного стану, запроваджений в Україні з 24 лютого 2022 року у зв'язку зі збройною агресією Російської Федерації, суттєво вплинув

на всі сфери суспільних відносин, у тому числі на трудові правовідносини працівників Національної поліції України. Відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII, воєнний стан є особливим правовим режимом, що передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування додаткових повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройній агресії та забезпечення національної безпеки [1].

Актуальність дослідження полягає у необхідності наукового осмислення трансформації правового статусу поліцейських в умовах воєнного стану, забезпечення балансу між потребами держави у посиленні спроможностей правоохоронних органів та гарантуванням конституційних трудових і пов'язаних із ними соціальних прав працівників поліції. Як зазначають дослідники, службово-трудова відносина працівників правоохоронних органів охоплюють прийняття на службу, правове регулювання проходження служби та її припинення (звільнення).

Нормативно-правову основу регулювання службово-трудова відносин поліцейських в умовах воєнного стану становлять Конституція України, Закон України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII (із змінами, внесеними, зокрема, Законом України від 15 березня 2022 року № 2136-IX), Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15 березня 2022 року № 2136-IX, Закон України «Про правовий режим воєнного стану» та інші нормативно-правові акти [1; 2; 4].

Аналіз чинного законодавства та практики його застосування дає змогу виокремити низку проблемних питань реалізації та забезпечення трудових прав поліцейських в умовах правового режиму воєнного стану.

По-перше, актуалізується проблема належного рівня грошового забезпечення. Посадові оклади поліцейських, встановлені постановою Кабінету Міністрів України від 11 листопада 2015 року № 988 «Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції», тривалий час не переглядалися, що за умов інфляційних процесів призвело до істотного зниження реального рівня матеріального забезпечення. Згідно з проектом Закону України № 6506-1 «Про внесення змін до Закону України “Про Національну поліцію” (прийнято за основу із доопрацюванням 12 березня 2025 року) щодо осучаснення розміру грошового забезпечення поліцейських», посадові оклади оперуповноваженого, дільничного офіцера поліції, інспектора патрульної поліції не перевищують 2500 грн, що очевидно не відповідає сучасним соціально-економічним реаліям і потребує негайного нормативного врегулювання на законодавчому рівні.

По-друге, значною є проблема кадрового забезпечення Національної поліції України. Водночас частина поліцейських виконує завдання у складі зведених загонів, у тому числі підрозділу «Лють», або мобілізована до Збройних Сил України, що зумовлює додаткове службове навантаження на особовий склад, який продовжує нести службу.

По-третє, відбулося істотне розширення повноважень поліцейських без

адекватного посилення гарантій реалізації їхніх трудових і соціальних прав. Відповідно до змін, внесених до Закону України «Про Національну поліцію» 15 березня 2022 року, поліцейські отримали розширені повноваження, зокрема щодо застосування заходів примусу без попередження до осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України, безоплатного отримання інформації від державних органів, конвоювання затриманих, участі в заходах з мінної безпеки тощо [3]. Водночас на період дії воєнного стану фактично згорнуті окремі механізми внутрішнього та зовнішнього контролю за діяльністю поліції, зокрема обмежено проведення атестування поліцейських та інструменти громадського контролю, що створює ризики звуження гарантій їх правового статусу.

По-четверте, спостерігається порушення балансу між службовим навантаженням та реалізацією права на відпочинок. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» надає роботодавцю (відповідному органу поліції) право змінювати режим роботи, у тому числі встановлювати ненормований робочий день та збільшену тривалість робочого часу. Для поліцейських це означає несення служби в умовах комендантської години, на блокпостах, у районах активних бойових дій. При цьому механізми компенсації понаднормової служби (надання відгулу, підвищена оплата, додаткові відпустки) залишаються фрагментарними та недостатньо забезпеченими фінансово-організаційними ресурсами.

По-п'яте, потребує посилення система соціальних гарантій та компенсацій. Хоча законодавством передбачено безоплатне медичне забезпечення поліцейських у період дії воєнного стану в закладах охорони здоров'я незалежно від форми власності (частина друга статті 95 Закону України «Про Національну поліцію» у редакції від 15 березня 2022 року), на практиці постають питання щодо доступності, якості й повноти таких послуг, особливо для поліцейських, які несуть службу у прифронтових та деокупованих регіонах.

По-шосте, запровадження спрощених процедур службового розслідування також має двоякий ефект. В умовах воєнного стану строки проведення службового розслідування скорочені (загальний строк – до 15 днів з можливістю продовження до 30 днів), що сприяє оперативності реагування на дисциплінарні проступки, але водночас може створювати ризики порушення права поліцейського на справедливий розгляд, належний збір та оцінку доказів, реалізацію права на захист (ч. 3 ст. 26 Закону України «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України»).

Окремої уваги потребує питання відстрочки від мобілізації. Згідно з чинним законодавством, поліцейські призовного віку на період проходження служби в поліції користуються відстрочкою від призову на військову службу під час мобілізації. Це відповідає потребі збереження кадрового потенціалу органів правопорядку, але визначає додатковий тягар відповідальності для осіб, які продовжують нести службу, беручи до уваги дефіцит кадрів.

Розглядаючи проблематику реалізації трудових прав поліцейських у контексті європейської інтеграції України, слід наголосити, що європейські

стандарти у сфері прав людини, зокрема Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ратифікована Україною 17 липня 1997 року), Європейська соціальна хартія (переглянута), виходять із необхідності максимального збереження гарантій трудових прав навіть у період надзвичайних ситуацій. Стаття 15 Конвенції передбачає можливість відступу від зобов'язань держави під час надзвичайного стану лише тією мірою, якою це обумовлено гостротою становища, і за умови, що відповідні заходи не суперечать іншим міжнародно-правовим зобов'язанням держави.

Як слушно зазначається науковцями, належне правове регулювання трудових відносин є одним із ключових чинників ефективного функціонування правоохоронних органів, а відповідні норми мають розвиватися з урахуванням сучасних викликів та міжнародних стандартів [3, с. 15–18].

З метою подолання окреслених проблем видається доцільним: завершити законодавче врегулювання питання підвищення грошового забезпечення поліцейських шляхом прийняття у другому читанні законопроекту № 6506-1 та встановлення посадових окладів на рівні не менше 10 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб; розробити та затвердити Державну цільову програму соціальної підтримки поліцейських, які проходять службу в умовах воєнного стану, із включенням заходів психологічної реабілітації, додаткового медичного страхування, житлових програм тощо; запровадити дієві та фінансово забезпечені механізми компенсації понаднормової служби і гарантування права на відпочинок, зокрема шляхом чіткого нормативного визначення меж робочого часу (службового навантаження) та мінімальних періодів відпочинку навіть в умовах воєнного стану; удосконалити процедури службового розслідування з урахуванням європейських стандартів справедливого розгляду справ, передбачивши додаткові гарантії реалізації права на захист для поліцейських (зокрема, участь захисника, реальну можливість надання пояснень і доказів).

Таким чином, забезпечення трудових прав поліцейських в умовах правового режиму воєнного стану є невід'ємною складовою гарантування прав людини в Україні та важливим елементом виконання державою своїх зобов'язань у контексті європейської інтеграції. Вирішення окреслених проблем вимагає комплексного підходу, що поєднує законодавчі зміни, організаційно-правові заходи та послідовну імплементацію європейських стандартів у національне законодавство України.

Список використаних джерел:

1. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>
2. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року № 580-VIII (у редакції із змінами, внесеними Законом України від 15 березня 2022 року № 2136-IX). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>
3. Правове регулювання трудових правовідносин: навч. посіб. / О. В. Веренкіотова, А. Л. Калінюк, Б. В. Кирдан та ін.; за заг. ред. Б. В. Кирдана. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2024. 431 с.

4. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15 березня 2022 року № 2136-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20>

5. Поліцейська діяльність: адміністративно-правове регулювання: навч. посібник / Ю. А. Хатнюк, О. Б. Мороз, В. В. Бондар, М. Ю. Самченко, С. С. Гнатюк, Є. В. Кобко; за ред. Ю. С. Назара. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2023. 632 с.

6. Про Дисциплінарний статут Національної поліції України : Закон України від 15.03.2018 № 2337-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2337-19#Text>

Батрак Аліна Сергіївна,

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 205 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,

професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

КОНЦЕПТ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ЯК ОБ'ЄКТ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

У нинішній фазі розбудови української державності, особливо з огляду на зовнішню військову загрозу та триваючу агресію, питання кореляції між державною безпекою та правами людини набуває вирішального значення. Національна безпека переходить від суто оборонної категорії до інтегрованого компонента державної політики, що є складною системою урядування. Дослідження ваги державного апарату є назрілим через потребу у науково-правовому обґрунтуванні, як органи влади мають діяти там, де баланс між гарантуванням свобод громадян та охороною життєво важливих державних інтересів є надзвичайно тонким. Слід чітко окреслити межі державного втручання, аби запобігти зловживанню владою під приводом безпекових заходів та вберегти конституційні засади суспільства, особливо в умовах спеціальних правових порядків. Удосконалення цього механізму є передумовою демократичної стійкості країни.

Метою цієї праці є всебічний теоретико-правовий аналіз суті та функцій державного апарату у царині національної безпеки, а також вироблення науково обґрунтованих рекомендацій щодо посилення ефективності його діяльності, сфокусованої на забезпеченні і відстоюванні прав та свобод особи як найвищої соціальної цінності [1]. Досягнення цієї мети вимагає вивчення двоетапної системи втілення державної стратегії та визначення правових

кордонів її впливу.

Фундаментальним принципом будь-якої демократичної держави є визнання особи, її прав та свобод найвищою суспільною цінністю [1]. Згідно з цією доктриною, забезпечення прав та свобод людини – це не лише мета, а й головний обов'язок спільноти, а рівень їхньої захищеності слугує ключовим бар'єром ефективності державного апарату. Ба більше, гарантування прав і свобод неминуче зумовлює укріплення державного устрою, суверенітету та територіальної цілісності, демонструючи їхню пряму взаємозалежність. Таким чином, результативність державної політики у сфері безпеки оцінюється за рівнем захищеності індивіда, де пріоритетом є безпека особи перед безпекою держави.

Державна стратегія (далі – ДС) у галузі національної безпеки трактується як динамічний, системний та законодавчо закріплений державний управлінський вплив, що адресується до об'єкта (сфери суспільних відносин), за яку відповідає держава. ДС є складною, структурованою процедурою, що задіює широкий арсенал управлінських важелів для досягнення оптимального узгодження інтересів соціальних акторів.

Правова модель ДС, спрямованої на забезпечення прав людини, розуміється як багатогранне поняття, що охоплює не лише юридично закріплені права (норми/правові заходи), але й правові засади, вимоги та обов'язки, що стосуються діяльності владних структур, органів територіального самоврядування, службових осіб та громадян [2]. Ця система гарантує, що права людей будуть охоронені та реалізовані у повному обсязі. Суть нормативної, і передусім, конституційної основи ДС полягає в тому, що вона слугує джерелом пізнання та орієнтиром у правовому полі. [5]

Будь-який інструмент, задіяний державним апаратом, мусить бути законодавчо обмежений та прозорий. Межі ДС стосуються не обмеження функцій держави як таких, а встановлення неминучості недопущення виходу за межі владних повноважень задля утиску прав людини.

ДС у сфері безпеки втілюється у двох взаємозалежних етапах:

Перший (Цивільний) Етап: Основний, широкий етап, що включає безпосередню реалізацію стратегії із захисту прав особи як головного предмета регулювання.

Другий (Безпековий) Етап: Політика у сфері національної безпеки, яка накладає лише корекції та уточнення щодо методів застосування вже існуючих механізмів.

Цілісні Аспекти (Телеологія): Гарантування прав та свобод передбачає створення відповідних умов для їхньої реалізації. Ця діяльність має три головні цілі: сприяння здійсненню прав і свобод людини, їхня охорона та захист. Обов'язок держави забезпечувати права людини та громадянина підкреслює її демократичний та гуманістичний потенціал.

Сучасний вияв політики забезпечення прав людини відбувається під впливом надзвичайно потужного зовнішнього чинника, що формує два суперечні правові етапи, найбільш радикальним серед яких є воєнний стан (далі – ВС).

Введення ВС є унікальним за своєю суттю механізмом запровадження спеціального режиму. ДС стосовно забезпечення прав людини в умовах ВС набуває найбільш радикального вигляду політики громадянських прав, оскільки вона пов'язана із запровадженням тимчасових обмежень окремих гарантій Конституції [1]. Це зумовлено громадянським обов'язком захисту держави та дотримання правопорядку.

Спроможність запровадити ВС та обмежити права закріплена у статтях 30-34, 38, 39, 41-44 та 53 [1] Основного Закону України. Юридичною підставою слугує Указ Президента України «Про запровадження воєнного стану» [3], який визначає перелік конституційних прав, що тимчасово обмежуються, та термін дії цих обмежень. Запровадження ВС в умовах військової агресії не вступає у протиріччя з загальноприйнятою міжнародною системою людських прав, адже відсутність подібних обмежень поставила б під сумнів саме існування демократичного ладу.

Обмеження мають бути винятковими, запроваджуватися на підставі закону [3] і мати максимально аргументовану відповідність потенційній загрозі. Політика щодо гарантування прав людини повинна вирізнятися високим ступенем прозорості, оскільки демонстрація можливості обмежень вимагає відповідного законодавчого деталювання [4]. Обмеження мають бути відомі заздалегідь, мати визначений часовий ліміт і не повинні анулювати права та свободи, а лише тимчасово їх стримувати. Навіть за умов ВС відповідальність за порушення норм права не знімається з осіб [5].

Роль державного апарату у сфері національної безпеки полягає у комплексному, законному та відкритому забезпеченні прав та свобод особи. Непохитне слідування принципу верховенства прав та свобод індивіда, які є головним об'єктом захисту. Застосування управлінських важелів виключно у межах законодавства, з акцентом на запобіганні виходу за межі владних повноважень та забезпеченні нормативно-правової деталізації конституційних положень. Здатність до ефективної роботи та мобілізації ресурсів у режимах особливого правопорядку (ВС) задля збереження основ державності та конституційних запорук. Діяльність із забезпечення прав має цілісний аспект охорони, захисту та сприяння реалізації прав, що вказує на демократичний та гуманний потенціал держави.

Дієвий державний апарат, що гарантує захист прав індивіда, є єдиним надійним фундаментом для забезпечення національної безпеки загалом.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *(Зі змінами та доповненнями)*.
2. Савенко М. Д. Правова модель державної політики забезпечення прав людини: сутність та функціональні засади. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. № 3. С. 170–185.
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. *(Зі змінами та доповненнями)*.
4. Мерник А. М., Кузьміна О. В., Бурлаков В. М. Законодавча деталізація обмежень конституційних прав в умовах воєнного стану: вимоги

прозорості та обґрунтованості. *Науковий вісник публічного права*. 2023. № 2. С. 80–92.

5. Чижов Д. А. Роль державного механізму в забезпеченні прав та свобод людини у сфері національної безпеки: монографія. Київ: Вид-во Укр. держ. ун-ту ім. М. Драгоманова, 2023.

Бездощук Зоряна Ярославівна,
старший лаборант кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Халюк Сергій Олександрович,
завідувач кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВА ЛЮДИНИ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ

Цифрова трансформація перевернула традиційне уявлення про права людини: свобода слова, приватність, участь у публічному житті тепер реалізуються не лише в офлайн-світі, а й у цифровому просторі, що створює новий вимір прав людини. Європейський досвід у цьому контексті особливо цінний, оскільки він демонструє, як легітимізувати «цифрові права», адаптувати законодавство та застосовувати міжнародні стандарти до реалій сьогодення.

На законодавчому рівні Європейський Союз вже впровадив низку нормативів, які суттєво впливають на цифрові права людини. Однією з ключових ініціатив є Акт про цифрові послуги 2022 року – регламент, який запроваджує відповідальність великих інтернет-платформ за контент, що на них поширюється, заохочує прозорість алгоритмів, встановлює механізми оскарження модерації контенту та захищає користувачів від незаконного або шкідливого контенту [1]. Ще одним важливим нормативом є Акт про цифрові ринки стосовно конкуренції в цифровому секторі, яка націлена на великі платформи-«gatekeepers». Акт визначає критерії «gatekeepers» – це великі платформи з монопольним або домінуючим положенням, та накладає на них обов'язки: забороняє нав'язування користувачам продуктів, обмежує практики самопередження, сприяє портативності даних, а також запроваджує механізми санкцій за недотримання у вигляді штрафів [2]. Європейський Союз розробив Акт про штучний інтелект, який встановлює правила застосування ШІ-систем, визначає рівні їхнього ризику та спрямований на захист прав і свобод людини. Україна вже вступає в партнерство з ЄС за ініціативою «EU4Digital Facility», Цифрового фонду ЄС, щоб синхронізувати національні підходи зі стандартами Акту про ШІ, що у свою чергу передбачає прозорість алгоритмів, аудит

ризикових систем та заходи для захисту особистих прав [4].

Також європейські ініціативи звертаються до прав, які раніше не були «традиційними»: право бути забутим, право на анонімність, право на доступ до алгоритмічних рішень – все це стає частиною юридичного дискурсу. Вчені з Ради Європи, наприклад, через Спеціальний комітет зі штучного інтелекту пропонують «рамки гарантування прав людини, демократії й верховенства права» в системах ШІ, щоб проектування і використання таких систем здійснювалося з урахуванням фундаментальних прав.

Європейський досвід має пряме значення для України. В наукових дослідженнях українських правознавців, наприклад, Х. В. Дідуха вже порушуються теми цифрових прав як «нових прав людини»: свобода вираження в Інтернеті, анонімність, автоматизовані рішення й прозорість модерації контенту [5, с. 60].

Водночас українська реальність демонструє низку серйозних проблем. По-перше, правове унормування цифрових прав все ще перебуває на етапі розвитку: як відзначає М. Хаустова, державна політика часто відстає від технологічних трансформацій, і законодавство не завжди вчасно реагує на виклики приватності та національної безпеки [6, с. 330]. По-друге, існує небезпека надмірного державного втручання або зловживання, у часи цифровізації приватність особи може ставати слабшою, якщо немає збалансованих обмежень і прозорих механізмів контролю, що особливо підкреслюють правознавці, досліджуючи «цифровий континуум» прав і свобод людини.

Ще одна проблемна площина – це механізми захисту: існує потреба в доступних, ефективних і справедливих способах оскарження рішень, ухвалених через алгоритми або ШІ. Підстави та процедура обмеження цифрових прав мають бути прозорими, а самі права – юридично консолідовані через нормативні акти, а не залишені у розрізнених деклараціях. Також вагомим є аспект безпеки: цифрові технології несуть ризики не лише для приватності, а й для демократичних інституцій, наприклад, через дезінформацію, маніпуляцію даними, вплив на законність рішень державних органів влади.

Таким чином в українському аспекті перш за все, потрібно поглибити імплементацію європейських стандартів у національне законодавство – активно адаптувати положення спеціальних Актів ЄС, щоб захист цифрових прав став системним. Держава має створити ефективні правові механізми контролю за алгоритмічними рішеннями: наприклад, вимоги прозорості, можливість оскарження та регулярного аудиту ШІ-систем. Слід розвивати «цифрову грамотність» серед громадян: підвищувати свідомість щодо прав у мережі, механізмів захисту даних, загроз приватності та безпеки.

У підсумку, права людини в цифрову епоху це не просто новий «шар» правового простору, а фундаментальна трансформація правового ландшафту. Європейський досвід дає Україні ідеї, інструменти і нормативні моделі, але для їх успішного впровадження потрібні не лише законодавчі зусилля, а й широке суспільне залучення, прозорість та стратегічне бачення майбутнього цифрового суспільства.

Список використаних джерел:

1. Digital Services Act - 2022/2065. EUR-Lex. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj> (дата звернення: 18.11.2025).
2. Digital Markets Act - 2022/1925. EUR-Lex. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/1925/oj/eng> (дата звернення: 18.11.2025).
3. Регулювання ШІ – Україна на шляху до ЄС. Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://ai.thedigital.gov.ua/news/AI%20regulation:%20Ukraine%20on%20its%20path%20to%20the%20EU> (дата звернення: 18.11.2025).
4. Дідух Х. В. Цифрові права: український та європейський досвід. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. Т. 1, № 85. С. 59–65.
5. Хаустова М. Державна політика в сфері прав людини в епоху цифрових трансформацій. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2022. № 69. С. 328–333.

Білий Іван Олегович,

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 206 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,

професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ГРОМАДЯНИНА НА ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ

Одним із ключових елементів сучасної демократичної правової держави є питання забезпечення права людини і громадянина на захист. Воно має безпосередній зв'язок із такими фундаментальними конституційними засадами, як принцип верховенства права, гарантії прав і свобод людини, а також із забезпеченням справедливого судочинства. Від якості реалізації цього права залежить не лише ефективність системи правосуддя, а й рівень довіри громадян до державних інститутів.

Захист громадянином своїх прав та інтересів перед державою є показником демократичності політико-правової системи. Як наголошує Конституційний Суд України у рішенні від 16 листопада 2000 року №13-рп/2000, «право на захист є невід'ємною складовою права на справедливий судовий розгляд і не може бути обмежене навіть у період надзвичайного або воєнного стану». Таким чином, воно має абсолютний характер саме у забезпеченні доступу до правосуддя [1].

Одним із базових конституційних прав людини, без реалізації якого

неможливе забезпечення принципу верховенства права та справедливого судочинства є право громадянина на захист. У системі правових гарантій, закріплених у Конституції України, воно виступає як універсальна правова категорія, що поєднує в собі особисті, політичні та процесуальні права.

Згідно зі статтею 3 Конституції України, людина, її життя, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Усі органи державної влади зобов'язані діяти на підставі, в межах повноважень і у спосіб, передбачені Конституцією та законами України. У цьому випадку право на захист – це не лише засіб відновлення порушених прав, а й механізм обмеження державної влади, що унеможлиблює свавілля в її діяльності [2].

Основа конституційного регулювання права на захист становить стаття 59 Конституції України, згідно з якою кожен має право на правову допомогу, а у випадках, передбачених законом, така допомога надається безоплатно. Окремо зазначено, що кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. У сукупності ці положення створюють інституційну гарантію реалізації права на захист, що охоплює як процесуальний, так і матеріальний аспекти [2].

Право на захист є багатокомпонентним явищем, яке охоплює три взаємопов'язані елементи:

1. Матеріальний – право особи на недоторканність, честь і гідність; право не бути підданим незаконному переслідуванню чи покаранню; право вимагати від держави захисту від протиправних дій.

2. Процесуальний – право користуватися допомогою адвоката, подавати докази, оскаржувати рішення суду чи слідчих органів.

3. Інституційний – наявність державних і громадських інститутів, які забезпечують реальне здійснення цього права (адвокатура, судова система, система безоплатної правової допомоги).

У практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) право на захист трактується як одна з основних гарантій статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на справедливий суд. ЄСПЛ у рішенні у справі «Salduz v. Turkey» (2008) підкреслив, що право на захист має бути забезпечене з моменту фактичного затримання особи, а не лише після формального пред'явлення обвинувачення. Це рішення має безпосередній вплив і на українську правову практику, оскільки згідно зі ст. 9 Конституції України міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою, є частиною національного законодавства [3, 4].

Здійснення права на захист базується на низці конституційних і процесуальних принципів, серед яких ключовими є:

- принцип верховенства права – означає, що права людини можуть бути обмежені лише законом і лише в межах, необхідних для захисту демократичних цінностей та з дотриманням пропорційності;

- принцип змагальності сторін – гарантується сторонам обвинувачення та захисту рівність процесуальних можливостей;

- принцип презумпції невинуватості – саме без цього принципу право на захист втрачає свій зміст, адже кожна особа має право вважатися невинуватою,

доки її вину не доведено у законному порядку;

- принцип недоторканності особи – тобто забезпечує гарантії від незаконного арешту чи утримання під вартою.

У контексті цих принципів право на захист виступає як системоутворюючий конституційний інститут, що інтегрує норми матеріального, процесуального та організаційного права.

Конституційне право на захист має подвійний характер:

1. Як індивідуальне право, воно належить кожній людині від народження та не залежить від громадянства.

2. Як гарантія публічного правопорядку, воно покладає на державу позитивні зобов'язання щодо створення механізмів його реалізації.

Цю позицію підтримав Конституційний Суд України у рішенні від 30 вересня 2009 року №23-рп/2009, зазначивши що «кожен має право на правову допомогу», трактувавши це як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує [5].

Таким чином, конституційне право громадянина на захист – це не лише право індивіда, а й обов'язок держави гарантувати ефективний доступ до правосуддя, адвокатури, а також до процедур оскарження дій і рішень органів влади [6].

Незважаючи на конституційне закріплення права громадянина на захист і наявність розгалуженої нормативно-правової бази, практика його реалізації в Україні залишається проблемною. Фактична реалізація цього права часто стикається з низкою інституційних, організаційних, процесуальних та соціально-економічних перешкод. Багато з них пов'язані з недостатньою ефективністю державних гарантій, а також із протиріччями між законодавчими нормами та їх застосуванням.

Ще однією суттєвою проблемою є обмежений доступ громадян до судового захисту. Високі судові збори, складність процедур оскарження, тривалість розгляду справ – усе це фактично зменшує реальність конституційної гарантії [7].

Реформування правової системи України вимагає не лише формального наближення законодавства до міжнародних стандартів, а й створення реальних механізмів ефективної реалізації права на захист. Це можливо за умови поєднання інституційних, законодавчих, процесуальних та освітніх заходів.

Передусім потребує оновлення кримінальне процесуальне законодавство, яке має більш повно гарантувати реалізацію права на захист на всіх етапах провадження.

Насамперед закріпити в КПК України положення про обов'язкову участь адвоката в усіх процесуальних діях з моменту фактичного затримання, без винятків. Це усуне ризик тлумачення «моменту затримання» на користь сторони обвинувачення.

Уточнити ст. 87 КПК України щодо недопустимості доказів, отриманих із порушенням права на захист, з обов'язковим виключенням таких доказів із матеріалів справи [8].

Розширити перелік осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, включивши постраждалих від воєнних дій, переселенців, внутрішньо переміщених осіб, осіб із низьким доходом, а також учасників мирних зібрань.

А також внести зміни до Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», спрямовані на посилення гарантій незалежності адвокатів і заборону будь-яких форм тиску чи переслідування.

Законодавче забезпечення має бути орієнтоване на принцип ефективності, а не лише формальної наявності норм. Як наголошував Конституційний Суд України у своєму рішенні від 16 листопада 2000 року №13-рп/2000, право на захист повинно гарантуватися «не лише на рівні закону, а й на рівні практичного його здійснення».

Отже, конституційне право громадянина на захист є фундаментальною гарантією верховенства права та невід'ємним елементом демократичного правопорядку. Право на захист має реалізовуватися на всіх етапах кримінального, адміністративного та цивільного процесу і включає як право на адвоката, так і право на справедливий судовий розгляд.

Конституційна база права на захист достатньо чітко визначена в статтях 55 та 59 Конституції України. Водночас на практиці виникають проблеми реалізації цього права через неповноту законодавчих норм, обмежений доступ до безоплатної правової допомоги та недосконалість судової практики.

Нормативне регулювання потребує вдосконалення шляхом уточнення процесуальних прав громадян, розширення кола осіб, які мають право на безоплатну правову допомогу, та закріплення механізмів контролю за дотриманням права на захист у кримінальному процесі.

Таким чином, забезпечення конституційного права громадянина на захист потребує синергії законодавчих, інституційних, освітніх та цифрових заходів, що дозволить реалізовувати його не лише на папері, а й у реальному житті. Вдосконалення цих механізмів сприятиме підвищенню ефективності правосуддя, зміцненню довіри громадян до держави та утвердженню верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Рішення Конституційного Суду України від 16.11.2000 № 13-рп/2000
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00#Text>
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
3. Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р.
4. Рішення ЄСПЛ (CASE OF SALDUZ v. TURKEY) від 27.11.2008 №36391/02. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{\"itemid\":\[\"001-117602\"\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{\)
5. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 року №23-рп/2009. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-09#Text>

6. Бондарчук В. С., Право на захист у кримінальному процесі України: проблеми та перспективи, К., 2018.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI.
8. Соловей О. П., Гарантії прав людини в системі правосуддя, Львів, 2020.

Бойко Дмитро Віталійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 205 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВО НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Право на соціальний захист у період збройного конфлікту набуває особливої ваги, оскільки саме в цей час найбільше проявляється вразливість людини, руйнуються звичні механізми життєзабезпечення, а держава стикається з необхідністю реагувати на масштабні соціальні ризики. Конституція України гарантує право кожного на соціальний захист, включно із забезпеченням у випадку безробіття, втрати працездатності, старості та інших життєвих обставин. В умовах війни це право трансформується, розширюється та практично переосмислюється, оскільки мільйони громадян стикаються з ризиками, які не підпадають під звичайні соціальні моделі: вимушене переміщення, втрата житла, травмування, загибель годувальника, участь у бойових діях, перебування на окупованих територіях.

Соціальний захист у воєнний час формується на перетині внутрішнього законодавства, міжнародного гуманітарного права, міжнародних стандартів прав людини та практики міжнародних органів, зокрема ООН, Ради Європи та Міжнародного Комітету Червоного Хреста. Міжнародне гуманітарне право прямо вимагає від держав забезпечувати базовий рівень добробуту цивільного населення, особливо осіб, які опинилися в зоні бойових дій або стали жертвами конфлікту. У свою чергу, міжнародне право прав людини не припиняє своєї дії навіть під час війни, а його окремі положення мають невід'ємний характер, зокрема захист від дискримінації, право на гідність та гуманітарну допомогу [1].

У сучасних українських умовах право на соціальний захист полягає у комплексі гарантій, які держава надає військовослужбовцям, ветеранам, членам

їхніх сімей, внутрішньо переміщеним особам, цивільним постраждалим, дітям війни, особам з інвалідністю внаслідок війни, а також усім громадянам, які втратили можливість працювати через обстріли, окупацію, руйнування об'єктів інфраструктури. Соціальні гарантії охоплюють фінансову підтримку, медичну допомогу, психологічну реабілітацію, надання житла чи компенсацій за його втрату, забезпечення доступу до освіти, соціальних послуг і базових умов існування.

Особливе значення має підтримка військовослужбовців, які захищають державу. Вона включає грошове забезпечення, страхові виплати, компенсації у разі поранення або загибелі, відновлювальні програми після демобілізації, соціальні пільги для їхніх родин. Після завершення служби держава зобов'язана забезпечити ветеранам можливість інтегруватися в суспільне життя, повернутися до економічної активності, відновити фізичне і психологічне здоров'я. Такі програми фактично формують нову систему соціальної політики, спрямовану на довгострокову підтримку людей, що пройшли крізь воєнний досвід.

Не менш критичним аспектом є захист внутрішньо переміщених осіб. Внаслідок збройної агресії мільйони людей вимушені були покинути свої домівки, що поставило їх перед ризиком бідності, безробіття, соціальної дезінтеграції. Держава зобов'язана забезпечувати таким особам щомісячні виплати, житло, працевлаштування, доступ до медицини та освіти, інтеграцію у нові громади. Водночас актуальними залишаються проблеми нерівномірності доступу до соціальних послуг, обмеженість фінансових ресурсів і складність бюрократичних процедур [2].

Важливою складовою соціального захисту є підтримка цивільних, які постраждали від обстрілів чи окупації, а також осіб, які пережили тортури, депортацію, сексуальне насильство, втрату майна. Міжнародні стандарти передбачають обов'язок держави забезпечувати компенсації, реабілітацію та доступ до правосуддя. Україна поступово формує власні механізми фіксації воєнних злочинів та відшкодування збитків цивільному населенню, проте ці механізми потребують розширення, цифровізації та спрощення.

Окрему увагу держава приділяє дітям як найбільш уразливій категорії у війні. Соціальна політика включає забезпечення евакуації, опіку над сиротами війни, психологічну допомогу дітям, які пережили травматичні події, а також програми безперервної освіти навіть в умовах обстрілів. Держава також зобов'язана боротися з ризиками експлуатації, торгівлі людьми, незаконного переміщення дітей з окупованих територій.

Соціальний захист в умовах війни залежить не лише від внутрішніх механізмів, але й від міжнародної підтримки. Україна отримує значні ресурси від ЄС, ООН, НАТО, окремих держав, що дозволяє забезпечувати життєво важливі соціальні програми. Водночас міжнародні партнери вимагають прозорості та ефективності використання коштів, що стимулює реформування соціальної системи [3].

Вплив ЄС на соціальний захист України під час війни дослідники описують дуже по-різному, але загалом виділяють кілька ключових вимірів:

фінансовий «рятувальний круг» для бюджету, імпорт соціальних стандартів ЄС, захист українців-біженців у державах-членах, зміни у моделях підтримки військових та ветеранів і водночас ризику умовності, бюрократії й «соціальної вибірковості».

Частина українських економістів і політекономів підкреслює насамперед макрофінансовий вплив ЄС. Вони показують, що пакети макрофінансової допомоги, гранти бюджетної підтримки й гуманітарні програми ЄС фактично дозволили уряду утримати базові соціальні видатки – пенсії, допомоги ВПО, виплати сім'ям із дітьми – у ситуації, коли значна частина економіки зруйнована, а власні податкові надходження просіли. Аналітики, зокрема у дослідженнях шведського інституту SCIEUS, прямо пишуть, що основний масив підтримки йде не на «окремі проєкти», а на фінансування держбюджету для збереження соціальної та фінансової стабільності, і саме це є головним соціальним ефектом допомоги ЄС під час війни.

Міжнародні організації, як-от Світовий банк, у своїх треках соціального захисту показують більш технічну картину: ЄС і окремі європейські уряди співфінансують грошові трансфери для ВПО, розширення програм мінімального доходу, продовження дії пільг без переогляду, а також низку програм житлової підтримки, охорони здоров'я, освіти й транспорту. У цих роботах наголошується, що без зовнішнього бюджетного «вливання» Україна просто не змогла б профінансувати той масштаб соціальних і гуманітарних заходів, який реалізовано з 2022 року, включно з виплатами ВПО, розширенням допомог сім'ям з дітьми, кеш-програмами для постраждалих регіонів [4].

Інша група дослідників – переважно юристи й фахівці з європейської інтеграції – акцентує на нормативному впливі ЄС: імпорт європейських соціальних стандартів через Угоду про асоціацію, статус кандидата й адаптацію *acquis communautaire*. У працях про «зовнішній вимір соціальної політики ЄС» (Orbie, Tortell та ін.) показано, що ЄС використовує торговельні угоди, політичний діалог і фінансову допомогу, щоб поступово «прошивати» свої уявлення про гідні стандарти соціального захисту у політику держав-партнерів. У звітах про виконання Угоди Україна–ЄС підкреслюється, що навіть у 2022–2024 роках, попри повномасштабну війну, Україна продовжує наближати законодавство у сферах зайнятості, недискримінації, соціального діалогу, пенсійного забезпечення, що задає «європейську рамку» для воєнних і повоєнних реформ соціальної системи.

Правники з прав людини й дослідники міграції концентруються на іншому вимірі впливу – захисті українців, які опинилися на території ЄС. Ключовим інструментом вони вважають Директиву про тимчасовий захист, яку ЄС вперше реально задіяв саме для українців. Аналітичні записки Світового банку та правничі статті описують, що ця директива надала мільйонам українців у державах-членах право на проживання, доступ до ринку праці, базову соціальну допомогу, освіту й медицину, а уряди ЄС додали до цього власні програми грошової, житлової та інтеграційної підтримки. Останні політичні рішення Єврокомісії про продовження дії тимчасового захисту до 2027 року розглядаються дослідниками як продовження цього

«парасолькового» соціального захисту для близько 4 млн українців у ЄС і як важливий чинник зменшення гуманітарного тиску на Україну [5].

Окремий напрямок досліджень стосується соціального захисту військовослужбовців та ветеранів. Українські автори, як-от С. Добровольський, аналізуючи досвід країн ЄС і НАТО, показують, що в більшості з них існують комплексні системи пільг і гарантій для військових: гідне грошове забезпечення, житло, безоплатна медицина, пенсії, підтримка сімей, програми переходу до цивільного життя. Висновок цих робіт: для України інтеграція до ЄС означає не лише фінансову допомогу, а й орієнтир на побудову подібної цілісної системи, де соціальний захист військових є одним з ключових елементів демократичної безпекової моделі.

Соціологи та think-tank-дослідники (наприклад, аналітики Cedos) пояснюють вплив ЄС ширше – через призму «соціального відновлення й згуртованості». Вони вказують, що доступ до європейських фондів і технічної допомоги дозволяє Україні розвивати довгострокову політику соціального житла, реформування ринку оренди, підтримку муніципальних служб соціального захисту, розширення психологічної допомоги, але успіх цих реформ значною мірою залежить від того, наскільки вони будуть інклюзивними та орієнтованими на реальні потреби громад, а не лише на «галочки» у звітах перед ЄС. У цих роботах ЄС постає не тільки донором, а й партнером, який через вимоги прозорості, участі громадськості й гендерної рівності змінює сам підхід до соціальної політики.

Загалом право на соціальний захист в умовах збройного конфлікту є не просто правовою нормою, а життєво необхідним механізмом збереження гідності людини, підтримки її життєздатності та відновлення. Ефективна система соціального захисту у воєнний час стає фундаментом стійкості держави, захисту її громадян, збереження соціальної єдності, а в перспективі – основою повоєнної відбудови, реабілітації та повернення людей до повноцінного життя.

Список використаних джерел:

1. Смуш-Кулеша М. Соціальні права в Україні під час війни : звіт про оцінку потреб / М. Смуш-Кулеша, А. Федорова, Б. Мойса. Страсбург : Рада Європи, 2022. 64 с. URL: <https://rm.coe.int/needs-assessment-ua-2/1680a9b408> (Дата звернення: 22.11.2025).
2. Кабанець Ю. Соціальна політика і зайнятість: наскільки Україна готова до вступу в ЄС / Ю. Кабанець // Cedos : аналітичний центр. 28.06.2023. URL: <https://cedos.org.ua/researches/soczialna-polityka-i-zajnyatist-naskilky-ukrayina-gotova-do-vstupu-v-yes/> (Дата звернення: 22.11.2025).
3. Gentilini U. Tracking Social Protection Responses to Displacement in Ukraine and Other Countries / U. Gentilini, M. Almenfi, H. T. M. M. Iyengar та ін. Washington, DC : World Bank, 2022. (Social Protection & Jobs Discussion Paper ; No. 2209). URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099120006272232396/pdf/P1765850ac0a510f8087ab06e08c1cc016e.pdf> (Дата звернення: 22.11.2025).
4. The EU in 2022. General Report on the Activities of the European Union.

Luxembourg : *Publications Office of the European Union*, 2023.
URL: <https://op.europa.eu/webpub/com/general-report-2022/> (Дата звернення: 22.11.2025).

5. *Europe and Central Asia Economic Update, Fall 2022 : Social Protection for Recovery. Washington, DC : World Bank, 2022.* URL: <https://reliefweb.int/report/ukraine/europe-and-central-asia-economic-update-social-protection-recovery-fall-2022-enruuk> (Дата звернення: 22.11.2025).

Василюк Поліна Юріївна,

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 205 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,

професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВОВА ПРИРОДА ЗАСТОСУВАННЯ ЕВТАНАЗІЇ В УКРАЇНІ

Сучасне суспільство дедалі частіше стикається зі складними моральними й правовими питаннями, що стосуються життя та смерті людини. Одним із таких явищ є евтаназія – навмисне сприяння смерті тяжкохворої людини з метою припинення її фізичних або психічних страждань.

Сам термін походить із грецької мови: «eu» – добра, «thanatos» – смерть, тобто «добра смерть». Вперше поняття евтаназії вжив англійський філософ Френсіс Бекон ще у XVII столітті [4], наголошуючи, що мова йде не про позбавлення життя, а про гідну допомогу людині в останні хвилини її існування. У сучасному тлумаченні евтаназія – це не просто медичне чи етичне питання, а складне поєднання права, моралі та людяності [5]. Під цим поняттям розуміють свідоме скорочення життя пацієнта, який страждає від невиліковної хвороби, на його прохання або з дозволу його близьких. Основна мета такого вчинку – не знищення життя, а припинення болю, який не піддається полегшенню іншими способами.

Ключовими ознаками евтаназії є: невиліковна хвороба, нестерпні фізичні або психологічні страждання, усвідомлене бажання пацієнта завершити життя, а також участь у процесі медичного працівника. Усі ці чинники мають бути підтверджені і не можуть відбуватися спонтанно чи під тиском. Воля людини, яка прагне евтаназії, має бути чітко вираженою, повтореною неодноразово, і не повинна бути наслідком короткочасного емоційного стану.

Види евтаназії поділяються за кількома критеріями. Найчастіше розрізняють активну та пасивну евтаназію [5]. Активна означає цілеспрямовані дії лікаря, наприклад введення препаратів, що призводять до зупинки життєвих

процесів. Пасивна – це припинення підтримувальної терапії або відмова від неї, коли життя людини завершується природним шляхом. Існують також пряма і непрямая евтаназія: перша безпосередньо спрямована на припинення життя, друга ж пов'язана з використанням знеболювальних засобів, які побічно можуть прискорити смерть.

За волевиявленням евтаназія буває добровільною, коли пацієнт сам просить про припинення життя, і недобровільною, коли рішення приймають родичі або уповноважені особи. Примусова евтаназія суперечить усім моральним і правовим нормам і розцінюється як злочин.

Українське законодавство займає однозначну позицію щодо цього питання. Конституція України у статті 27 проголошує, що кожна людина має невід'ємне право на життя, і ніхто не може бути свавільно його позбавлений [1]. Життя визнається найвищою соціальною цінністю. Цивільний кодекс України (стаття 281, частина 4) забороняє задоволення прохання людини про припинення її життя [2], а стаття 52 Основ законодавства України про охорону здоров'я прямо забороняє медичним працівникам здійснювати будь-які дії, які свідомо прискорюють смерть [3].

Таким чином, евтаназія в Україні з юридичної точки зору прирівнюється до умисного вбивства. Навіть якщо мотиви дій лікаря продиктовані співчуттям, правова оцінка не змінюється. Водночас такі мотиви можуть бути враховані як обставини, що пом'якшують покарання. Відповідальність за подібні дії визначена статтями 116–118 Кримінального кодексу України.

Значну роль у дискусії про евтаназію відіграє клятва Гіппократа. У ній сказано: «Я не дам нікому смертельного засобу, навіть якщо мене про це попросять». Цей вислів відображає головний етичний принцип медицини – «не нашкодь» [4]. Лікар має допомагати, лікувати і полегшувати страждання, але не прискорювати смерть. Саме тому евтаназія вважається несумісною з медичною етикою.

Аргументи прихильників евтаназії базуються на визнанні права людини самостійно розпоряджатися власним життям. Люди мають право на гідне завершення життя без нестерпного болю. Крім того, прихильники наголошують, що примусове продовження страждань може розцінюватися як жорстоке поводження. Іноді зазначається й економічний аспект: утримання безнадійно хворих потребує значних коштів, які могли б бути спрямовані на лікування тих, хто має шанс на одужання.

Опоненти евтаназії стверджують, що життя є абсолютною цінністю і не може бути припинене навіть за згодою людини. Християнська мораль проголошує, що життя є даром Божим, і лише Бог має право вирішувати, коли воно має завершитися. Існує також небезпека зловживань – наприклад, коли рішення про евтаназію приймається родичами з корисливих мотивів або через тиск на лікарів. Окрім цього, помилки у діагнозі можуть призвести до смерті пацієнтів, які мали шанси на одужання.

Міжнародне право теж не визнає права на смерть. Загальна декларація прав людини 1948 року, Європейська конвенція про захист прав людини 1950 року гарантують лише право на життя [1]. Європейський суд з прав людини у

справі «Pretty v. United Kingdom» 2002 року підтвердив, що стаття 2 Конвенції не може тлумачитись як така, що надає право померти за допомогою іншої особи.

Світовий досвід показує різні підходи до цього питання. У низці держав – Нідерландах, Бельгії, Канаді, Іспанії, Люксембурзі – евтаназію дозволено за суворих умов. Вона можлива лише у випадках нестерпних страждань, невиліковних хвороб і за неодноразово підтвердженого прохання пацієнта. У більшості ж країн, включно з Україною, така практика розцінюється як злочин.

Отже, питання евтаназії залишається складним і багатогранним. Воно лежить на межі між правом, мораллю, медициною та гуманізмом. Українське законодавство нині не допускає жодних форм евтаназії, натомість наголошує на розвитку паліативної допомоги [3]. Такий підхід дозволяє забезпечити пацієнтам гідні умови існування без порушення права на життя. У майбутньому важливо не лише удосконалити законодавчу базу, а й створювати ефективну систему психологічної та духовної підтримки тяжкохворих людей.

Підсумовуючи, слід зазначити, що евтаназія – це не просто юридичне питання, а глибока етична дилема. Вона змушує суспільство переосмислити ставлення до життя, смерті, болю й гідності. Українське право сьогодні стоїть на позиції абсолютного захисту життя, і це відповідає гуманістичним принципам держави. Проте розвиток медицини, зміна суспільних цінностей та міжнародні тенденції з часом можуть відкрити нову сторінку у цій непростій темі.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // ВВР. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 р. // ВВР України. 2003. № 40-44. Ст. 356.
3. Основи законодавства України про охорону здоров'я : від 19.11.1992 р. // ВВР. 1993. № 4. Ст. 19.
4. Пунда О. О. Право на життя / О. О. Пунда // *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2003. № 2 (6). С. 58–64.
5. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб : монографія / Р. О. Стефанчук ; за ред. Я. М. Шевченко. К. : КНТ, 2008. 625 с.

Вікарчук Олена Олександрівна,
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 212 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чеханюк Леся Володимирівна,
доцент кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

У сучасному демократичному світі захист прав національних меншин вважається одним із ключових елементів системи прав людини та основою стабільного суспільного розвитку. Для України, яка є багатонаціональною державою та прагне інтеграції до Європейського Союзу, питання забезпечення прав меншин має особливе значення. Європейські стандарти у цій сфері визначають не лише правові орієнтири, а й формують політичну культуру, засновану на толерантності, рівності та взаємоповазі.

Конституція України закріплює принципи рівності всіх громадян незалежно від етнічного походження, мови чи релігії. Крім того, у статті 11 зазначено, що держава сприяє розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх національних меншин [1]. Це є фундаментальним положенням, що відповідає загальноєвропейським цінностям і нормам міжнародного права.

Після набуття незалежності Україна стала учасницею низки міжнародних договорів, які визначають стандарти захисту прав меншин. Найважливішим серед них є Рамкова конвенція Ради Європи про захист національних меншин (1995 року), ратифікована Україною у 1997 році [2]. Конвенція вимагає від держав забезпечення рівності перед законом, недопущення дискримінації, сприяння розвитку культури, освіти та мови меншин, а також гарантування їхньої участі у суспільному та політичному житті. Вона передбачає не лише юридичне визнання меншин, а й створення практичних умов для збереження їхньої ідентичності.

Ще одним вагомим міжнародним документом є Європейська хартія регіональних або мов меншин (1992 року), ратифікована Україною у 2003 році [3]. Хартія спрямована на охорону й розвиток мовного різноманіття, що вважається важливою складовою європейської культурної спадщини. Україна взяла на себе зобов'язання підтримувати використання мов національних меншин у сфері освіти, культури, адміністративних відносин, ЗМІ та судочинства. Це відповідає підходам Ради Європи, де мова визнається одним із головних інструментів самовираження особи.

Відповідно до Копенгагенських критеріїв членства в Європейському

Союзи (1993 року) повага до прав меншин є обов'язковою умовою для вступу до ЄС [4]. Тому для України, яка у 2022 році отримала статус кандидата в члени Євросоюзу, удосконалення законодавства у сфері національної політики стало стратегічним завданням. Відповідно до рекомендацій Венеційської комісії, у 2022 році було прийнято нову редакцію Закону України «Про національні меншини (спільноти) України», яка враховує сучасні європейські підходи до питань культурної автономії, недискримінації та міжетнічного діалогу [5; 6].

Ключовими принципами європейської політики щодо меншин є:

- рівність і недискримінація, що передбачає рівні можливості у доступі до освіти, праці, державної служби, культури;
- право на збереження ідентичності, тобто можливість користуватися рідною мовою, зберігати традиції, звичаї та релігійні переконання;
- участь у прийнятті рішень, яка гарантує представництво меншин у політичному та громадському житті;
- захист від асиміляції, коли інтеграція у суспільство відбувається без примусового втручання у культурну самобутність [2; 3].

Рада Європи та ОБСЄ розробили низку практичних рекомендацій, що допомагають державам реалізовувати ці принципи. Зокрема, Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин у сфері освіти (1996 року) підкреслюють необхідність забезпечення якісної освіти мовами меншин, а Люблянські рекомендації щодо інтеграції різноманітних суспільств (2012 року) пропонують моделі гармонійного співіснування різних етнічних груп [7; 8]. Україна активно використовує ці напрацювання під час розробки національних програм.

На території нашої держави проживають представники понад 130 етносів – зокрема, угорці, румуни, болгари, кримські татари, поляки, вірмени, євреї, греки, білоруси та інші. Держава сприяє діяльності їхніх культурних товариств, надає підтримку у збереженні традицій, розвитку ЗМІ рідною мовою, відкритті шкіл або класів із викладанням мовами меншин [9]. Така політика спрямована на формування атмосфери довіри між державою та етнічними громадами.

Водночас у сфері забезпечення прав меншин залишаються певні виклики. Одним із них є мовне питання, яке потребує збалансованого підходу між захистом державної мови й підтримкою мов національних спільнот. Прийняття у 2019 році Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної» викликало певні дискусії, однак Україна неодноразово підтверджувала свою відданість принципам європейського права і недопущення дискримінації [10]. Позиція держави полягає у тому, що утвердження державної мови не суперечить свободі користування іншими мовами в освітній чи культурній сферах

Серед інших проблем – недостатнє фінансування культурних програм, потреба в оновленні навчальних матеріалів для шкіл з викладанням мовами меншин, а також необхідність постійного моніторингу реального стану забезпечення прав громад. Проте у 2023 році урядом України створено Консультативну раду з питань національних меншин, до якої входять

представники різних етнічних спільнот [11]. Це свідчить про прагнення до відкритого діалогу та залучення меншин до формування державної політики.

Узгодження українського законодавства з європейськими стандартами є не лише вимогою євроінтеграції, а й важливим чинником внутрішнього миру. Збереження культурного розмаїття робить суспільство стійкішим до зовнішніх впливів, формує відчуття громадянської єдності та взаємної поваги.

Отже, європейські стандарти у сфері забезпечення прав національних меншин визначають для України чіткий вектор демократичного розвитку. Вони сприяють утвердженню принципів верховенства права, толерантності та соціальної злагоди. Реалізація цих стандартів – це не лише виконання міжнародних зобов'язань, а й шлях до побудови відкритого громадянського суспільства, у якому права кожної людини, незалежно від її етнічної приналежності, є гарантованими та захищеними.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Рамкова конвенція про захист національних меншин, прийнята Радою Європи 01.02.1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055
3. Європейська хартія регіональних або мов меншин, прийнята Радою Європи 05.11.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text
4. Копенгагенські критерії членства в ЄС, 1993 р. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BF%D0%B5%D0%BD%D0%B3%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D1%96_%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D1%97
5. Про національні меншини (спільноти) України. Закон України від 13.12.2022 №2822-IX; URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20#Text>
6. Венеційська комісія. Висновок щодо Закону України про національні меншини, 2023 р. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/vikonannya-rekomendacij-venecijskoyi-komisiyi-shchodo-zakonu-pro-nacionalni-menshini-spilnoti-predstavnik-uprovnovazhenogo-vzyav-uchast-u-naradi-za-uchasti-uryadovciv-na-parlamentariyiv
7. Гаазькі рекомендації ОБСЄ щодо прав національних меншин у сфері освіти, 1996 р. URL: chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcgclcfndmkaj/https://www.osce.org/files/f/documents/0/1/32194_0.pdf
8. Люблянські рекомендації ОБСЄ щодо інтеграції різноманітних суспільств, 2012 р. URL: <chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcgclcfndmkaj/https://www.osce.org/files/f/documents/e/e/396689.pdf>
9. Офіційний сайт Ради Європи – <https://www.coe.int>
10. Про забезпечення функціонування української мови як державної. Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text>
11. Положення про Раду громадських об'єднань національних меншин (спільнот) України, затверджене Наказом МЮУ від 22.11.2023 № 2017/41073. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2017-23#Text>

Віндіктов Богдан Віталійович,
 здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
 2 курсу 214 навчальної групи навчально-
 наукового інституту поліцейської діяльності
 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Осауленко Андрій Олександрович,
 професор кафедри конституційного
 права та прав людини
 Національної академії внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Право на повагу до приватного і сімейного життя є одним із базових елементів конституційного статусу людини та громадянина, що визначає можливість особистості самостійно реалізовувати свій життєвий простір без надмірного втручання держави та третіх осіб. Конституція України [1] закріплює верховенство прав і свобод людини, які визнаються найвищою соціальною цінністю, а також встановлює, що навіть в умовах воєнного стану обмеження прав мають бути тимчасовими, пропорційними та такими, що не торкаються прав, які не підлягають звуженню за жодних обставин. У цьому контексті право на приватність тісно пов'язане із забезпеченням людської гідності, свободи та автономії особи.

Стаття 8 Європейської конвенції з прав людини [2], яку Україна ратифікувала, визначає зміст права на повагу до приватного і сімейного життя, житла та кореспонденції, захищаючи чотири групи життєвих інтересів особи: приватне життя, сімейне життя, житло й листування. Європейський суд з прав людини підкреслює, що поняття «приватного життя» є широким та охоплює фізичну і соціальну ідентичність людини, особисті зв'язки, психологічну недоторканність, інформаційний суверенітет та інші сторони самореалізації індивіда. Також суд формує підхід, згідно з яким це право не лише забороняє свавільне втручання держави, але й покладає на неї позитивні обов'язки із захисту людини від протиправних дій третіх осіб.

Конституційний Суд України наголошує, що це право належить до основоположних і не є абсолютним. Втручання в особисте та сімейне життя допускається лише у випадках, прямо передбачених законом, та виключно в інтересах національної безпеки, прав людини або економічного добробуту, з обов'язковим дотриманням принципу пропорційності. Таке втручання може стосуватися збирання та використання персональних даних, обмеження доступу до житла чи контролю за приватною комунікацією, але лише у випадках, коли держава має законні підстави й виконує обов'язок із запобігання правопорушенням.

Зміст права на повагу до приватного та сімейного життя формується через низку елементів, визначених у Конституції України: гарантії

недоторканності житла, таємниця листування та заборона втручання в особисте й сімейне життя без законних підстав. Сімейне життя передбачає право на створення сім'ї, ведення спільного побуту, виховання дітей, підтримання родинних зв'язків, а також визнання фактичних сімейних стосунків без обов'язкової реєстрації шлюбу. Сучасні суспільні процеси формують виклики для захисту приватності. Зокрема, розвиток цифрових технологій та автоматизованої обробки персональних даних вимагає посилення контролю держави за інформаційною безпекою та недопущенням збору та обробки інформації без належних правових підстав. У воєнний час збільшується ризик можливих зловживань, пов'язаних із доступом до особистої інформації. Однак навіть за таких умов держава повинна дотримуватися принципу, що права людини залишаються центром правової системи, а їх обмеження не повинні виходити за межі необхідного для безпеки суспільства та держави.

Окреме місце в забезпеченні цього права в Україні займає захист від домашнього насильства та торгівлі людьми, оскільки такі протиправні дії безпосередньо зачіпають сімейне життя та гідність особи. Законодавство передбачає комплекс превентивних і захисних заходів, таких як термінові та обмежувальні приписи, соціальні програми для постраждалих, притягнення кривдників до відповідальності, а також обов'язок державних органів реагувати на повідомлення про насильство швидко та ефективно. Аналогічно протидія торгівлі людьми та міжнародна співпраця у цій сфері виступають важливим напрямом державної політики, спрямованої на захист найуразливіших категорій громадян і збереження фундаментального права на приватність і недоторканність особи.

Таким чином, право на повагу до приватного і сімейного життя є гарантією людської автономії, свободи формування особистих стосунків, самореалізації індивіда та охорони його внутрішнього світу від зайвого втручання. Воно спрямоване на забезпечення балансу між інтересами суспільства та держави і потребами людини у збереженні власної індивідуальності. Його ефективне забезпечення можливе лише за умови системної гармонізації національного законодавства з практикою Європейського суду з прав людини, дотримання конституційних гарантій, реального функціонування правозахисних механізмів та послідовного утвердження людини як найвищої соціальної цінності в Україні.

Право на повагу до приватного і сімейного життя є фундаментом захисту людської гідності, свободи та самореалізації індивіда, а його гарантування – необхідна умова утвердження України як демократичної, правової та соціальної держави. Вдосконалення національного законодавства та посилення судового контролю є ключовими передумовами забезпечення реальної, а не формальної дії цього права.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
2. Європейська Конвенція з прав людини від 04 листопада 1950 року URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

Грабовенко Владислава Юріївна

здобувачка ступеня вищої освіти
бакалавра ННЕКІ

Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Славна Оксана Володимирівна

професор кафедри

конституційного права та прав людини

Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА ЖИТТЯ В УМОВАХ ВІЙНИ: КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ТА ВОЄННІ РЕАЛІЇ УКРАЇНИ

Право на життя є фундаментальним і невід’ємним правом кожної людини, закріпленим у статті 27 Конституції України, відповідно до якої жодна особа не може бути свавільно позбавлена життя, а держава зобов’язана забезпечувати його захист [1]. Це право має абсолютний характер і становить основу всієї системи прав людини, адже саме життя є первинною передумовою для реалізації всіх інших прав і свобод. Однак у період війни, особливо під час повномасштабного російського вторгнення, це конституційне положення набуває особливої ваги й водночас піддається найбільшим викликам. Україна опинилася в ситуації, коли держава одночасно повинна відбивати агресію, захищати суверенітет і територіальну цілісність, але при цьому зберігати життя цивільних громадян і військовослужбовців, виконуючи свій конституційний обов’язок.

Воєнні дії суттєво ускладнюють реалізацію права на життя, оскільки загрози виникають одночасно на декількох рівнях і набувають системного характеру. З одного боку, це безпосередня небезпека, масовані ракетні обстріли українських міст, застосування дронів-камікадзе, авіаційні удари, мінування територій, бойові зіткнення на лінії фронту, окупація населених пунктів та їхнє насильницьке утримання. Кожен із цих факторів створює реальну можливість позбавлення життя людей, які не мають жодного відношення до бойових дій [3, с. 95-99]. З іншого боку, існують опосередковані загрози, що не менш небезпечні: гуманітарні кризи в регіонах, де зруйнована критична інфраструктура; обмеження доступу до життєво необхідних ресурсів - медичної допомоги, питної води, тепла, електроенергії; перебої з продовольством; зростання кількості важких психологічних станів серед населення; відсутність умов для евакуації людей похилого віку, дітей, осіб з інвалідністю.

Усе це створює ситуацію, де право на життя піддається небезпеці фактично щодня, а збройний конфлікт перетворюється на виклик національному існуванню. Проте саме в таких обставинах держава повинна не лише декларативно гарантувати право на життя, а й здійснювати його практичний, дієвий захист. Україна, реагуючи на повномасштабне вторгнення,

мобілізувала всі доступні ресурси і можливості, а саме політичні, оборонні, економічні, дипломатичні, для забезпечення охорони життя кожної людини настільки, наскільки це можливо в реаліях війни.

У реаліях масштабного збройного конфлікту ризики залишаються вкрай високими, а загрозу життю неможливо усунути повністю. Проте держава демонструє, що навіть у найбільш критичних умовах вона намагається забезпечити максимальний рівень безпеки для громадян, поєднуючи можливості оборонного сектору, роботи місцевих органів влади, волонтерських рухів і міжнародної підтримки. Саме така діяльність є практичним втіленням конституційного принципу, за яким життя людини – це найвища соціальна цінність, що має бути захищена за будь-яких обставин [4, с. 202-212].

Одним із ключових аспектів, що потребує уваги в контексті статті 27 Конституції, є питання пропорційності заходів держави у воєнний час. Україна, як і будь-яка демократична держава, не може діяти свавільно чи безконтрольно, навіть у період війни. Обмеження прав громадян можливе виключно у межах, визначених Конституцією та законами, і лише настільки, наскільки цього потребує воєнна необхідність. Водночас право на життя не може бути скасоване навіть під час воєнного стану. Це означає, що держава повинна уникати дій, які можуть призвести до невиправданих жертв серед цивільного населення, а будь-які силові операції мають супроводжуватися мінімізацією ризиків для людей, що залишаються у зоні бойових дій.

Повномасштабне вторгнення росії супроводжується численними воєнними злочинами, які грубо порушують право на життя. Масові вбивства цивільних у Бучі, Ізюмі, Маріуполі, обстріли пологових будинків, шкіл, лікарень, житлових районів – усе свідчить про системну політику знищення українського народу як окремої нації. Російська армія цілеспрямовано завдає удари по об'єктах критичної інфраструктури, спричиняючи смертельні загрози мільйонам людей через перебої з електропостачанням, водою та теплом. Такі дії є прямими порушеннями міжнародного гуманітарного права та статті 27 Конституції України, оскільки становлять умисне позбавлення життя цивільних осіб або створення умов, у яких таке позбавлення є неминучим [2, с. 25-32].

Українська держава змушена діяти в умовах, коли захист життя громадян стає одночасно і правовим, і військовим завданням. Зокрема, обов'язок держави включає забезпечення належної оборони, підтримку Збройних Сил України, створення безпечних шляхів евакуації, забезпечення роботи систем цивільного захисту, інформаційного оповіщення населення.

Водночас захист життя в Україні набуває і символічного значення: це не лише про біологічне виживання, а й про право народу на існування, свободу та гідність. Українські військові, виконуючи свій обов'язок, фактично стають тими, хто на передовій реалізує конституційний припис про захист життя. Вони бережуть не лише життя конкретних громадян, а й саме майбутнє держави. Тому соціальні гарантії військовослужбовців, їхній правовий захист, належне медичне забезпечення, реабілітація та підтримка їхніх сімей також є складовою виконання державою свого конституційного обов'язку.

Однак не менш важливо те, що право на життя має отримати реальний зміст і після перемоги. Повномасштабна війна відкрила багато прогалин у системі цивільного захисту, медичної інфраструктури, реагування на надзвичайні ситуації. Відновлення країни потребуватиме глибоких змін, спрямованих на формування нового рівня безпеки, який дозволить Україні бути готовою до будь-яких загроз і максимально оберігати життя кожної людини. Правовий аналіз воєнних подій покаже, які саме норми мають бути посилені або змінені, але їхня основа залишиться незмінною. Стаття 27 Конституції існуватиме як головний дороговказ для держави щодо захисту людського життя.

Таким чином, право на життя в умовах повномасштабної війни стає не лише юридичною нормою, а й моральним імперативом української державності. Україна, попри надзвичайно складні обставини, продовжує забезпечувати виконання своїх обов'язків перед людьми, демонструючи, що навіть під час найбільших викликів вона не відмовляється від демократичних принципів та верховенства права. Стаття 27 Конституції набуває нового змісту та сили, адже сьогодні вона є не лише нормою права, а символом боротьби українського народу за життя, свободу та майбутнє.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141). Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 04.12.2025).
2. Глиняний І. Захист прав людини в Україні: конституційні гарантії та виклики їх реалізації. *Юридичний вісник*. №5. 2024. С. 25-32. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v5_2024/5.pdf (дата звернення 04.12.2025).
3. Маркович Х.М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2025. С. 95-99. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/09/15.pdf> (дата звернення 04.12.2025).
4. Ромців О., Миханів В. Вплив війни в Україні на конституційні права громадян та міжнародні механізми їх захисту. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: "Юридичні науки". Том. 12, № 1 (45), 2025. С. 202-212. URL: <https://science.lpnu.ua/uk/law/vsi-vypusky/vypusk-12-pomer-1-45-2025/vplyv-viyny-v-ukrayini-na-konstytuciyni-prava-gromadyan-ta> (дата звернення 04.12.2025).

Грибок Анастасія Дмитрівна,
здобувачка вищої освіти бакалавра
2 курсу 202 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Халюк Сергій Олександрович,
завідувач кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану є надзвичайно актуальною темою сучасної української правової науки, оскільки повномасштабна збройна агресія проти України створила безпрецедентні виклики для системи гарантування основоположних прав громадян. У період дії воєнного стану держава змушена поєднувати необхідність забезпечення національної безпеки з дотриманням міжнародних стандартів прав людини, що потребує глибокого теоретико-правового аналізу. В умовах війни особливо гостро постає проблема пропорційності обмежень прав, ефективності механізмів їхнього захисту, а також відповідності державних рішень принципам верховенства права, що обумовлює важливість наукового осмислення даного питання.

Метою дослідження є з'ясування сутності, змісту та особливостей забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану, визначення правових меж допустимих обмежень, а також аналіз дієвості національних і міжнародних механізмів їхнього захисту. Досягнення цієї мети передбачає розкриття специфіки правового режиму воєнного стану в Україні, виявлення проблем практичного застосування норм законодавства у сфері прав людини під час війни та вироблення пропозицій щодо вдосконалення правового регулювання і гарантій захисту громадян у надзвичайних умовах.

Теоретико-правову основу дослідження становлять положення Конституції України [1], міжнародних договорів з прав людини, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, а також Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. Концептуальні підходи базуються на наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі конституційного, міжнародного та гуманітарного права, які розкривають проблематику обмеження і гарантування прав у кризових ситуаціях.

Правовий режим воєнного стану передбачає, що окремі конституційні права можуть бути обмежені, але не скасовані, а саме ті, які не є абсолютними відповідно до статті 64 Конституції України [1]. Наприклад, у період воєнного

стану можуть бути введені обмеження свободи пересування, права на мирні зібрання, свободи слова, права на таємницю листування, а також запроваджено цензуру або комендантську годину [3]. Ці обмеження не мають на меті порушення прав людини як таких, вони є засобом забезпечення громадської безпеки, запобігання диверсіям, розвідці, ворожій пропаганді та підтриманню правопорядку у ситуаціях, коли держава стикається з безпосередньою загрозою своїй незалежності. Водночас статті 27, 28, 29, 40, 47, 51 та 52 Конституції України гарантують права, які не можуть бути обмежені навіть в умовах воєнного стану, серед них право на життя, гідність, свободу від катувань, право на правову допомогу та захист, а також захист материнства і дитинства [1].

Особливо гостро проблема забезпечення прав людини постає на тимчасово окупованих територіях, де Україна, через відсутність ефективного контролю, не має можливості повноцінно реалізувати свої конституційні обов'язки щодо захисту громадян. Тут права людей часто грубо порушуються окупаційною владою, застосовуються незаконні арешти, катування, переслідування за національною ознакою або громадянською позицією, а також систематично порушується право на власність і свободу слова [5]. Проте навіть за таких умов Україна не відмовляється від своїх зобов'язань перед власними громадянами, що залишилися на окупованих територіях, та намагається забезпечити їхні права через міжнародно-правові механізми, співпрацю з міжнародними організаціями, ООН, ОБСЄ, Червоним Хрестом, Європейським судом з прав людини. Крім того, на державному рівні ухвалюються рішення щодо соціальної, фінансової, правової підтримки внутрішньо переміщених осіб, забезпечення доступу до правосуддя та адміністративних послуг навіть за умови втрати документів чи місця проживання [4].

Варто зазначити, що навіть в умовах війни держава не знімає з себе обов'язку дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права та міжнародних договорів, учасницею яких вона є [8]. Зокрема, у сфері забезпечення прав людини діють такі документи, як Європейська конвенція з прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Женевські конвенції, які вимагають від держав-учасниць навіть у надзвичайних ситуаціях дотримуватися мінімальних стандартів гуманного ставлення до цивільного населення та військовополонених [6]. Україна неодноразово демонструвала готовність виконувати ці міжнародні зобов'язання, навіть коли противник систематично порушував їх, здійснюючи воєнні злочини проти мирного населення.

Особливу роль у забезпеченні прав людини в умовах воєнного стану відіграють правоохоронні та судові органи, які мають діяти у межах законності, не допускаючи свавілля чи зловживання владою під приводом надзвичайних обставин. Від ефективності їхньої роботи залежить, наскільки громадяни довірятимуть державі у питаннях захисту своїх прав [10]. Важливо також, що інститут Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини продовжує свою діяльність навіть у воєнний період, здійснюючи моніторинг дотримання прав громадян, приймаючи звернення, сприяючи поверненню депортованих дітей та військовополонених [12].

Отже, забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану є складним і багатовимірним процесом, що поєднує у собі правові, політичні, соціальні та моральні аспекти. Україна, незважаючи на надзвичайні виклики, продовжує дотримуватися принципів правової держави, що підтверджується нормативним закріпленням меж допустимих обмежень прав, дією конституційних гарантій, функціонуванням інститутів захисту прав людини та співпрацею з міжнародними структурами. Головним завданням у цьому контексті залишається пошук балансу між безпекою держави і збереженням гідності людини, що є суттю демократичного правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 08.11.2025)
2. Про правовий режим воєнного стану : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 08.11.2025)
3. Давиденко П. О. Механізм забезпечення конституційних прав людини в умовах воєнного стану: дис. ... д-ра філософії [спец. 081 – Право]; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2023. 226 с.
4. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. 2025. № 1(52). С. 21.
5. Дуняшенко О. О. Особливості адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану. *ДНДІ-Київ*. 2024. С. 370-373.
6. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 27-31.
7. Маркович Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 95-99.
8. Матвеев С. В., Романова О. М. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 2. С. 76-80.
9. Моца А. А., Моца В. В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2022. № 4(22). 280-291 с.
10. Петечел Н. М. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Право та суспільство*. 2024. № 9. С. 141-146.
11. Рижук Ю. М. Забезпечення органами місцевого самоврядування прав людини в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 25-30.
12. Славна О. В. Забезпечення прав і свобод людини в умовах правового режиму воєнного стану в Україні в контексті Національної стратегії у сфері прав людини. *Аналітично-порівняльне законодавство*. 2022. № 3. С. 45-49.

Грігоца Сергій Юрійович,
здобувач вищої освіти бакалавра
2 курсу 203 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Халюк Сергій Олександрович,
завідувач кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

Дослідження міжнародних стандартів прав людини є актуальним у сучасних умовах, коли глобальні виклики, збройні конфлікти та кризи вимагають реального забезпечення гідності й захисту кожної особи незалежно від державних кордонів. Україна, ратифікувавши Європейську конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року та низку інших міжнародних актів, зобов'язалася дотримуватися ключових принципів, які ними передбачені. Аналіз міжнародних стандартів дає змогу не лише оцінити стан прав людини в Україні, а й виробити дієві підходи до їх практичного забезпечення в умовах інтеграції до європейського правового простору.

Міжнародні стандарти прав людини – це закріплені у міжнародних актах і документах, текстуально уніфіковані й функціонально універсальні (для певних міжнародних об'єднань держав) принципи та норми, які за посередництвом вельми абстрактних, здебільшого оціночних, терміно-понять фіксують мінімально необхідний або бажаний зміст і/чи обсяг прав людини, зумовлювані досягнутим рівнем соціального розвитку та його динамікою, а також встановлюють позитивні обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту та передбачають за їх порушення санкції політико-юридичного або політичного характеру [1, с. 24].

Відповідно до такого розуміння міжнародних стандартів прав людини можна визначити їх особливе функціональне призначення у правовому регулюванні суспільних відносин у сфері забезпечення прав і свобод людини, а саме: по-перше, містять чіткий перелік прав і свобод людини, які у обов'язковому порядку повинні бути визнані державами-учасницями тієї або іншої конвенції; по-друге, визначають зміст і сутність прав і свобод, які повинні втілитись у конституціях і законах держав-учасників конвенції; по-третє, встановлюють зобов'язання держав із забезпечення реалізації проголошуваних прав і свобод; по-четверте, закріплюють межі обмежень та заборон, пов'язаних з реалізацією прав і свобод людини. Тобто міжнародні стандарти виступають основою для того, щоб громадяни різних країн світу могли здійснити захист своїх прав, свобод і законних інтересів. Не є виключенням і громадяни України. Зокрема, Україна є учасницею великої кількості міжнародних та регіональних

багатосторонніх та двосторонніх договорів, які так чи інакше стосуються прав і свобод людини. Лише протягом останніх років у формі законів України про ратифікацію було імplementовано близько ста міжнародних угод, частина із яких є конвенціями, зокрема Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (1975 р.), Конвенція про безпеку та гігієну праці в сільському господарстві (2001 р.), Конвенція про права інвалідів і Факультативний протокол до неї (2006 р.), Конвенція про охорону та заохочення розмаїтості форм культурного самовираження (2010 р.) тощо. Окрім того, було підписано значну кількість двосторонніх міждержавних угод, спрямованих на більш ефективне забезпечення та захист прав людини [2, с. 17].

Для кращого розуміння правової природи та сутності міжнародних стандартів захисту прав людини надзвичайно важливу роль відіграло прийняття в 1966 р. резолюції Генеральної Асамблеї ООН 41/120, в якій було викладено керівні принципи, котрі повинні враховуватись під час розробки міжнародних документів у зазначеній сфері, зокрема, вони повинні: «а) узгоджуватись із чинним зводом міжнародно-правових норм у сфері прав людини; б) мати фундаментальний характер і ґрунтуватись на притаманних людській особистості гідності та цінності; в) бути достатньо чіткими, щоб слугувати джерелом прав і обов'язків, які піддаються визначенню й здійсненню; г) передбачати, коли це доречно, реалістичний та ефективний механізм здійснення, включно із системами подання доповідей; е) користуватись усесторонньою міжнародною підтримкою» [3, с. 22].

Отже, міжнародні стандарти щодо основних прав, свобод людини і громадянина є важливими і мають значний вплив на внутрішнє законодавство як України, так і інших держав. Кожна держава повинна забезпечувати механізм реалізації захисту прав та свобод своїх громадян. Це невід'ємна складова демократичної держави [4, с. 74].

Держава, яка взяла зобов'язання виконувати міжнародні конвенції, повинна розробляти та приймати національне внутрішнє законодавство керуючись принципами та положеннями ратифікованого нею міжнародного законодавства. Практично всі сучасні конституції демократичних, правових держав містять основні положення, що захищають та гарантують основні права людини й громадянина. Наша держава не стоїть осторонь, вона підтримує міжнародні конвенції ООН у галузі прав людини. І так само, як і міжнародні нормативно-правові акти, концентрує свою увагу на захисті прав та свобод людини і громадянина. Це підтверджується тим, що в Конституції України присвячено окремий розділ, що закріплює права, свободи та обов'язки людини і громадянина. Основний Закон держави містить такий перелік прав людини: право на життя; право на вільний розвиток особистості; право на повагу людської гідності; право на свободу і особисту недоторканість; недоторканість житла; таємниця листування; невтручання в особисте і сімейне життя; свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право на вільний в'їзд в Україну і виїзд з України; право на свободу думки і слова, на вільне висловлювання своїх поглядів і переконань; свобода світогляду і віросповідання. Підтримуємо думку, що структура міжнародних стандартів у сфері прав людини складається

із сукупності принципів і норм, які встановлюють: права та свободи людини в різноманітних сферах життєдіяльності; обов'язки держави із забезпечення та дотримання прав людини без будь-якої дискримінації як у мирний час, так і у період збройних конфліктів; загальні принципи природного права; відповідальність за злочинне порушення прав людини; напрями розвитку та розширення сфери прав людини; напрями посилення контрольного механізму за виконанням державами взятих на себе зобов'язань у сфері прав людини. Контроль за дотриманням та непорушенням прав людини та громадянина значною мірою покладається на представників органів державної влади. Серед виконавчої гілки влади важливу роль у цьому відіграє Національна поліція України. Дійсно, Національна поліція України відіграє важливу роль у сфері забезпечення реалізації міжнародних стандартів прав людини, це підтверджується тим, що одним з обов'язків підрозділів Національної поліції України є забезпечення реалізації та контроль за недопущенням порушень прав та основних свобод людини, які закріплені міжнародними та національними нормами права [5, с. 51].

Отже, міжнародні стандарти прав людини становлять фундамент сучасного правопорядку, що визначає межі державної влади й гарантує кожному невід'ємні права незалежно від національності, статусу чи переконань. Їх реалізація вимагає послідовного застосування норм міжнародного права у внутрішній правовій системі відповідно до статті 9 Конституції України, яка закріплює пріоритет ратифікованих міжнародних договорів. Розвиток правозастосовної практики в Україні доводить, що відповідність міжнародним стандартам є не лише юридичним обов'язком, а й умовою довіри суспільства до держави. Забезпечення прав людини через інтеграцію рішень Європейського суду з прав людини, приведення законодавства у відповідність до міжнародних договорів і підвищення правової культури посадових осіб сприяє зміцненню демократичних інститутів та верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Рабінович П. М. Міжнародні стандарти прав людини: властивості, загальне поняття, класифікація. Вісник Національної академії правових наук України. 2016. С. 19-29.
2. Ганзицька Т. С., Штанько М. В. Міжнародні стандарти прав людини: теорія та практика реалізації в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2015. С. 16-18. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/07/4_2015.pdf#pa
3. Чорна С. З. Міжнародні стандарти прав людини та їх імплементація у процесі реалізації правозахисної функції судової влади в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. С. 20-24. URL: http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2020/2/2_2020.pdf#page=20
4. Сидорук М. В. Міжнародні стандарти прав та свобод людини і громадянина. 2016. С. 72-75. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/85bf1a20-391c-4631-94e8-a9d004bcf38c/content>

5. Яцковина В. В. Міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. С. 49-53. URL: <http://www.sulj.oduvs.od.ua/archive/2022/1-2/11.pdf>

Грушко Іван Юрійович

здобувач ступеня вищої освіти

бакалавра ННЕКІ

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Славна Оксана Володимирівна

професор кафедри

конституційного права та прав людини

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВО НА СВОБОДУ СЛОВА ТА ІНФОРМАЦІЇ В ЕПОХУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У контексті зростаючої кількості онлайн-переслідувань, важливо забезпечити захист приватності та анонімності. Застосування криптографічних засобів захисту, якісних інструментів шифрування та підпису, а також використання безпечних комунікаційних платформ може допомогти у запобіганні онлайн-переслідувань. Міжнародні стандарти та угоди є ключовим інструментом у захисті свободи слова в цифровій епоху. Важливо розвивати та підтримувати міжнародні норми, які гарантують свободу інформації та захист прав людини в онлайн-середовищі [3, с. 16]. Свобода слова в епоху цифрових технологій є важливим елементом суспільного прогресу та розвитку. Забезпечення захисту від цензури та онлайн-переслідувань вимагає комплексного підходу, який включає розвиток технологій, міжнародне співробітництво та забезпечення прав людини в інтернеті. Важливо продовжувати працювати над зміцненням цих заходів для забезпечення свободи слова у всіх куточках світу [5, с. 8]. Основні принципи поширення інформації визначені в провідному міжнародному документі - Європейській Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі - Європейська Конвенція, ЄКПЛ). Згідно зі статтею 10 ЄКПЛ, кожній особі гарантується право на свободу вираження, що охоплює всіх, від журналістів та засобів масової інформації до звичайних громадян, які бажають отримати чи передати інформацію. Ця свобода поширюється як на традиційні, так і на інтернет-засоби масової комунікації. Право на свободу слова включає право висловлювати свої думки та отримувати інформацію без втручання державних органів, незалежно від кордонів. Проте це право не є абсолютним і може бути обмеженим, за умови, що такі обмеження передбачені законом, націлені на досягнення законної мети та є необхідними в демократичному суспільстві. ЄКПЛ встановлює також обов'язки та відповідальність, пов'язані з правом на свободу вираження. Обмеження цього права повинні бути встановлені законом,

націлені на досягнення законної мети, пропорційними та мають бути необхідними в демократичному суспільстві [1, с. 7]. Міжнародні стандарти поширення інформації в Інтернеті також враховуються в рішеннях Європейського Суду з прав людини та в документах, прийнятих іншими міжнародними організаціями, які відображають принципи доступу до інформації та захисту прав користувачів мережі. В законодавстві України існують певні стандарти щодо поширення інформації в мережі Інтернет, які не передбачають окремого спеціального регулювання для цієї сфери. Замість цього, поширення інформації в Інтернеті регулюється загальними правовими актами, такими як Конституція України, Цивільний кодекс України, телекомунікаційні закони та інші. Стаття 15 Конституції України гарантує свободу слова, забороняючи цензуру і забезпечуючи право на вільний доступ до інформації. Також важливою є стаття 34, яка гарантує право на свободу думки і слова для кожної особи, незалежно від її статусу [4, с. 19]. Згідно з Конституцією, кожна особа має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію, а також вільно обирати форму та джерело інформації. Невдовзі настають і обмеження цих прав у випадках, передбачених законом, наприклад, у випадках загрози національній безпеці, громадському порядку або для захисту прав інших осіб. Однак, відмінності в порівнянні з Європейською Конвенцією полягають в тому, що українська Конституція не вимагає необхідності обмежень у демократичному суспільстві. Норми про поширення інформації в Інтернеті також включаються в Закон України «Про телекомунікації». Згідно з цим законом, Інтернет визначається як всевітня інформаційна система загального доступу, заснована на Інтернет-протоколі [2, с. 5]. Ці закони встановлюють правовий фундамент для поширення інформації в мережі Інтернет, забезпечуючи свободу слова та доступ до інформації для усіх користувачів. Закон України «Про авторське право і суміжні права» також має визначення таких понять, як «веб-сайт», «веб-сторінка», «гіперпосилання», «електронна цифрова інформація» та інші. Зокрема, стаття 1 цього закону визначає їх таким чином: • Веб-сайт представляє собою сукупність даних, електронної (цифрової) інформації, об'єктів авторського права або суміжних прав тощо, пов'язаних між собою та структурованих за адресою веб-сайту або обліковим записом його власника. Доступ до них здійснюється через адресу мережі Інтернет, що може включати доменне ім'я, каталогові записи або числову адресу за Інтернет-протоколом. Веб-сторінка є складовою частиною веб-сайту, яка може містити дані, електронну (цифрову) інформацію, об'єкти авторського права або суміжних прав і т. д. Щодо відповідальності за поширення інформації в мережі Інтернет, Верховний Суд України визначив, що відповідачем може бути автор матеріалу або власник веб-сайту, якщо автор невідомий або інформація розміщена анонімно. Для встановлення даних про власника веб-сайту можуть бути звернуті до адміністратора системи реєстрації доменних імен. Управління адресним простором мережі Інтернет в Україні здійснюється Об'єднанням підприємств «Український мережевий інформаційний центр» (UANIC). Інтернет-посередники, які легко розпізнати, це реєстратори доменних імен,

хостинг-провайдери та Інтернет-провайдери, які надають послуги з передачі повідомлень та доступу до них. Важливу роль в поширенні інформації також відіграють інформаційно-пошукові системи, соціальні медіа, платіжні системи тощо [7, с. 15]. Державні органи не можуть вимагати обмеження доступу до контенту в Інтернеті без відповідного закону, який надає їм такі повноваження. Це вимагає закону, який відповідає стандартам Європейської Конвенції, є необхідним у демократичному суспільстві і пропорційним меті. Рішення про обмеження доступу до інформації повинно бути прийняте судовим органом або іншим незалежним адміністративним органом і підлягає судовому перегляду. Важливо, щоб державні органи не нав'язували посередникам загальний обов'язок контролювати контент, до якого вони надають доступ, а також не притягували їх до відповідальності за сторонній контент. Такі принципи слід враховувати при ухваленні законів і під час роботи державних органів. Щодо статусу Інтернет-ЗМІ в Україні, законодавство не чітко регулює їх діяльність. Вони оперують в рамках загальних правових норм, що стосуються збору та поширення інформації. Такий підхід сприяє широкому розповсюдженню Інтернет-видань, оскільки для їх створення не потрібно пройти державну реєстрацію. Проте, на практиці виникають певні труднощі, пов'язані з невизначеністю правового статусу Інтернет-медіа. Творчі працівники цих видань, які збирають, обробляють та поширюють інформацію в інтересах громади, не завжди можуть підтвердити свій статус журналіста та захистити свої професійні права. Іноді виникають складнощі з визначенням особи, відповідальної за поширення недостовірної інформації. Відсутність спеціального закону не дозволяє чітко ідентифікувати Інтернет-видання. Наприклад, не кожен веб-сайт має ознаки засобу масової інформації, існують проблеми з відокремленням медіа від інших веб-сайтів, таких як сайти органів влади чи підприємств. Надто широке визначення засобів масової інформації також створює плутанину, оскільки будь-який веб-сайт може вважати себе медіа [9, с. 12]. Отже, правова визначеність в цьому питанні наразі відсутня, що дозволяє кожному трактувати закони на свій розсуд. Це відкриває двері для неоднозначного вирішення питань. На наш погляд, настав час розробити законодавчі положення щодо правового статусу Інтернет-медіа, щоб врахувати їх особливості у цифровому середовищі. Професійна спільнота часто ідентифікує Інтернет-видання за допомогою ряду критеріїв та професійних стандартів. Такі критерії можуть включати намір діяти як медіа, мету та основні цілі, редакційний контроль, дотримання професійних стандартів, охоплення аудиторії та поширення, а також очікування громадян. Повертаючись до української ситуації, важливо відзначити, що невизначеність у регулюванні діяльності Інтернет-ЗМІ негативно впливає на вирішення ряду практичних питань. Наприклад, у випадку протиправного перешкодження законній професійній діяльності журналіста, який працює для інтернет-видання, або вчинення проти нього інших кримінально караних діянь, можуть виникати серйозні проблеми. Часто такі журналісти не можуть визнатися потерпілими у кримінальних провадженнях, оскільки не можуть належним чином підтвердити свій професійний статус. Це пояснюється тим, що на законодавчому рівні

Інтернет-видання не визнаються як засоби масової інформації, і тому їх працівників з формально-правової точки зору не вважають журналістами. Крім того, працівники таких медіа не завжди можуть скористатись своїм правом на захист журналістських джерел. Наприклад, пункт 6 частини 2 статті 65 Кримінального кодексу України забороняє допитувати журналіста, як свідка, щодо відомостей, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації. Проте, працівники Інтернет-видань, які не можуть підтвердити свій статус журналіста, не можуть розраховувати і на захист своїх джерел. Один із можливих виходів для журналістів, які працюють в таких медіа, - членство в професійній або творчій спілці журналістів та отримання відповідного посвідчення.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: [http:// zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004).
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР/ URL: <http:// zakon3.rada.gov.ua/ laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
4. Про інформацію: Закон України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>.
5. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 р. № 2782-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.
6. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1296-15113>.
7. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http:// zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
8. Цивільно-процесуальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1296-15>.
9. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи: Постанова Пленуму Верховного суду України від 27 лютого 2009 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
10. Інформаційне законодавство: збірник законодавчих актів у 6 томах / за заг. ред. Ю.С. Шемшученка, І.С. Чижа. Т. 1. Інформаційне законодавство України. К.: Юридична думка, 2016. 416 с.

Данильчук Андрій Вікторович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 208 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ДОТРИМАННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Забезпечення прав дітей у реаліях воєнного стану є надзвичайно важливим питанням. Під час воєнних дій значно зростає ризик порушення найважливіших прав дитини, а саме – на безпечне життя, доступ до освіти, необхідні медичні послуги та надійний захист від насильницьких дій. Актуальність даної теми зумовлена масштабними порушеннями прав дітей в Україні: вбивства, поранення, депортації, розлука з родинами, порушення права на освіту тощо.

Варто також зазначити, що Україна є державою, що ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини. У статті 38 Конвенції зазначено, що держави «зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів та стосуються дітей, а також забезпечувати їх дотримання» [1]. Такий обов'язок вимагає оперативного реагування на випадки порушення прав дитини, вдосконалення законодавчих норм та створення спеціальних механізмів підтримки дітей, які постраждали від війни [2, с. 598].

Діти є особливо вразливою категорією населення. Згідно частини 1 ст. 52 Конституції України передбачено, що «діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним». Будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом. Також, в Конституції вказано про особливий державний захист дітей-сиріт і тих, хто позбавлений батьківського піклування (ст. 52) [3].

Ще з 2014 року Україна застосовує різноманітні заходи стосовно захисту дітей на територіях тимчасово окупованих країною-терористом. У співпраці з міжнародними організаціями наша держава активно формує та впроваджує програми підтримки дітей, які зосереджені на захисті їхніх прав і забезпеченні гуманітарної, психологічної, юридичної та соціальної допомоги. Однак, практична реалізація існуючих інструментів є ускладнена, адже країна-агресор постійно нехтує усіма нормами та принципами міжнародного права [4, с.13].

Особливо після початку повномасштабної агресії протиправні дії з боку РФ набули масового характеру та охопили значно ширші території України, а процес насильницької інтеграції відбувається прискореним темпом. Це

прослідковується у примусовому переході освітнього процесу на російські стандарти, нав'язування різноманітних «патріотичних», спортивних, культурних заходів та активностей, переслідування тих, хто намагається дистанційно навчатись за українськими стандартами та інтенсивному вивезенні українських дітей на територію росії [5]. Близько 19 тисяч дітей було насильно вивезено з території України на території РФ. Частина з них було перевезено під виглядом направлення до «оздоровчих таборів», які фактично виконували функцію військово-виховних установ [6].

З метою забезпечення прав та свобод дітей під час воєнного стану в Україні була сформована система органів та інструментів, які цьому сприяють. Зокрема, важливим роком є створення Кабінетом Міністрів України Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану. Цей орган націлений на забезпечення координації діяльності центральних і місцевих органів влади щодо евакуації дітей із зон бойових дій та окупованих територій, організацію безпечного переміщення дітей, обліку та захисту дітей, які перебувають за межами України (створення Єдиної інформаційно-аналітичної системи «Діти») та оперативне реагування на порушення прав дитини [7].

Також, спільними зусиллями Офісу Президента України, UNICEF та Міністерства соціальної політики було започатковано програму «Дитина не сама». Це спеціальний чат-бот, який дає змогу надавати важливу інформацію про захист дітей, а також надає можливість повідомити про дитину, яка залишилась без нагляду або потребує тимчасового прихистку [7].

Основну відповідальність за дотримання прав і свобод дітей під час воєнного стану покладено на правоохоронні органи, зокрема на Національну поліцію. Саме поліція виконує адміністративні та судові функції, які сприяють розслідуванню злочинів проти дітей та притягненню до відповідальності усіх винних [2]. В умовах європейської інтеграції України важливим є питання якісної модернізації правоохоронних органів у відповідності до принципів захисту прав людини, й особливо найвразливішої категорії – дітей.

Отже, захист прав дітей в умовах воєнного стану є багатогранним завданням, яке вимагає узгоджених і оперативних дій з боку держави. Попри розроблені законодавчі гарантії їх реалізація та дотримання ускладнюються багатьма чинниками, такими як нестача ресурсів, нерівномірна взаємодія між органами влади, ігнорування країною-агресором усім міжнародних норм тощо. Для підвищення ефективності необхідно посилити правові механізми дій у надзвичайних обставинах, модернізувати правоохоронну систему відповідно до європейських норм та зміцнювати співпрацю з міжнародними партнерами. Турбота про дітей не лише обов'язок держави, а й заповідь майбутньої нації, тому пріоритетом є захист дітей від усіх форм насильства, забезпечення доступу до освіти й медицини, а також фінансова, соціальна та психологічна підтримка сімей, які постраждали від війни.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення: 05.11.2025)

2. Волошанівська Т. В. Забезпечення прав та свобод дитини під час воєнного стану. *Юридичний науково-електронний журнал*. 2025. №1 URL: 10.32782/2524-0374/2025-1/139 (дата звернення 05.11.2025)
3. Конституція України від 28. 06. 1996 р. № 254к/96-ВР URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254/96> (дата звернення 04.11.2025)
4. Корнієнко М. В., Сухарєва А. О. Дотримання та захист прав дітей в умовах воєнного стану: роль поліцейських ювенальної превенції. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. Випуск 3. С. 9-13
5. Дії влади України, спрямовані на захист прав дітей. 2025 URL: <https://ombudsman.gov.ua/childrenofwar-2023/dii-vlady-ukrainy-spriamovani-na-zakhyst-prav-ditei> (дата звернення 06.11.2025)
6. Право на безпечне дитинство: що робить Україна для захисту дітей під час війни. 2025 URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/pravo-na-bezpechne-dytynstvo:-shcho-robyt-ukrayina-dlya-zakhystu-ditey-pid-chas-viyny> (дата звернення 05.11.2025)
7. Захист прав дитини в умовах воєнного стану. 2024. URL: <https://rrda.rv.gov.ua/news/zakhyst-prav-dytyny-v-umovakh-voiennoho-stanu> (дата звернення 06.11.2025)

Даценко Олександр Вікторович

здобувач ступеня вищої освіти

бакалавра ННЕКІ

Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Славна Оксана Володимирівна

професор кафедри

конституційного права та прав людини

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ

Питання захисту прав людини в Україні набуває особливої актуальності у зв'язку з триваючою збройною агресією Російської Федерації, запровадженням правового режиму воєнного стану та суттєвими трансформаціями правової системи держави. Воєнні дії спричинили масове порушення фундаментальних прав людини - права на життя, свободу та особисту недоторканність, власність, свободу пересування, приватність та інші базові гарантії. У цих умовах на перший план виходить необхідність ефективного функціонування правових механізмів, здатних забезпечити захист людини навіть за умов надзвичайних обмежень.

Додаткової значущості проблематика набуває через збільшення кількості внутрішньо переміщених осіб, руйнування інфраструктури, ускладнений доступ до правосуддя, а також зростання кількості звернень громадян України

до міжнародних органів, зокрема до Європейського суду з прав людини. Тому дослідження сучасного стану забезпечення прав людини, його відповідності європейським стандартам та оцінка наявних викликів має важливе теоретичне й практичне значення.

Метою дослідження є комплексне вивчення правових механізмів захисту прав людини в Україні та виявлення актуальних проблем їх реалізації в умовах сучасних суспільно-політичних викликів.

У Конституція України задекларовано, що держава - правова, а людина, її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпека - найвища соціальна цінність. У «Розділі II» Конституції гарантовані основні права, свободи і обов'язки людини і громадянина - від недоторканності приватного життя до прав на суд, власність, працю, освіту тощо. Права і свободи, закріплені Конституцією, є невідчужуваними та непорушними. Конституція проголошує, що ці права не є вичерпним переліком - тобто можуть бути розширені, а будь-які нові закони не повинні звужувати обсяг існуючих прав. Конституція має найвищу юридичну силу в Україні; всі інші закони і нормативні акти повинні їй відповідати. Норми Конституції є нормами прямої дії, тобто особа може безпосередньо посилається на них при захисті своїх конституційних прав. Звернення до суду для захисту прав і свобод громадянина на підставі Конституції гарантовано [1].

Конституція виступає як базисна (фундаментальна) правова основа: вона закладає принципи прав людини, обов'язки держави, гарантії прав і свобод, а також принцип верховенства права. Завдяки цьому Конституція формує правову ідейну основу, на якій базується подальше нормативне регулювання - закони, підзаконні акти, судова практика у сфері захисту прав людини. Завдяки Конституції українці мають гарантований фундамент прав і свобод, які державні органи зобов'язані поважати та захищати. У випадку порушення прав особливо коли мова йде про основні права (життя, недоторканність, свобода, гідність) - Конституція є правовою базою для оскарження порушень у суді чи іншому органі. Конституційні положення служать орієнтиром для законодавства, судової практики, правозахисних ініціатив - тобто для всіх механізмів, які реалізують захист прав людини.

Запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на реалізацію конституційних прав і свобод. Відповідно до Конституції України, окремі права можуть бути тимчасово обмежені, однак такі обмеження повинні бути необхідними, пропорційними та відповідати міжнародним стандартам прав людини. У період активних бойових дій обмеження стосуються свободи пересування, права на мирні зібрання, політичної діяльності, використання майна та деяких процедурних гарантій.

Дослідження вітчизняних науковців підкреслює, що воєнний стан не скасовує базові та невід'ємні права - право на життя, заборону катувань, свободу думки й релігії. Проте держава стикається з проблемою балансування між національною безпекою та забезпеченням демократичних стандартів. До головних викликів належать недостатність механізмів парламентського контролю, ризик зловживань під час мобілізаційних заходів та обмеженість

судового контролю в окремих сферах [2].

Інформаційна безпека та захист персональних даних в умовах війни поєднують два ризики: підвищену кількість цілеспрямованих кібер-атак на державні й приватні ІТ-системи та ризик неправомірного збору, оприлюднення та витоку персональних даних (включно з даними внутрішньо переміщених осіб, потерпілих, поранених тощо), що створює загрозу безпеці людей і перешкоджає доступу до послуг.

Основним національним актом є Закон України «Про захист персональних даних», який встановлює правила обробки, зберігання та передавання персональних даних, права суб'єкта даних та відповідальність розпорядників/володільців даних [3].

Національна система кібербезпеки (Національний координаційний центр кібербезпеки, Державний центр кіберзахисту / Держспецзв'язку) координує заходи щодо захисту державних інформаційних ресурсів, готує рекомендації та правила обміну інформацією про кіберінциденти. Держспецзв'язку оприлюднює роз'яснення щодо вимог до захисту інформації в інформаційних системах у воєнний час [4].

Масштабні кібератаки на державні сервіси і критичну інфраструктуру, нерегульовані або надмірні практики збору даних під час надзвичайних операцій (відсутність чіткої політики мінімізації даних), недостатній рівень кібергієни серед місцевих органів управління і надавачів соціальних послуг, проблеми транскордонної передачі даних і гарантії їх захисту створюють головні виклики. Для вдосконалення захисту треба: посилити впровадження стандартів захисту персональних даних у роботі органів влади та НГО, уніфікувати й мінімізувати набір даних, що збираються під час гуманітарних операцій, поширювати практичні настанови з кібергієни для громадян та працівників ОМС, розвивати національні реєстри з вирішенням питань безпеки та контролю доступу, зміцнювати координацію між Держспецзв'язку, Нацкоординаційним центром кібербезпеки та іншими суб'єктами.

Внутрішньо переміщені особи (ВПО) та інше цивільне населення опиняються у вразливому становищі: втрата житла, документів, джерел доходу, обмежений доступ до медичної допомоги та соціальних виплат, а також підвищений ризик дискримінації. Це створює потребу в правових, адміністративних і соціальних механізмах захисту і інтеграції. Державні програми соціального захисту, механізми реєстрації та виплат, субсидії на проживання, а також мережа безоплатної правової допомоги (центри БПД) забезпечують базовий рівень захисту ВПО. Міністерство соціальної політики та інші органи реалізують політики супроводу та інтеграції [5].

Головними проблемами є: нерівномірність доступу до послуг у різних громадах та областях; труднощі з відновленням ідентифікаційних документів; обмежений доступ до житла та ринку праці; психосоціальна уразливість (потреба в реабілітації й підтримці). Практичними ініціативами та кроками є: розширення програм субсидій на оренду житла та соціальних виплат; мережа консультаційних пунктів БПД для правової допомоги ВПО; розробка дорожніх карт інтеграції (наприклад, концепція «Шлях ВПО: від евакуації до інтеграції»);

підтримка місцевих ініціатив з адаптації та працевлаштування [6].

Покращення доступності і простоти процедур відновлення документів (цифрові сервіси, мобільні бригади), забезпечення стратегії рівного доступу до соціальних і медичних послуг у громадах, усунення законодавчих прогалин щодо соціального захисту та гарантування недискримінації, посилення роботи з психологічної реабілітації та професійної інтеграції ВПО, зміцнювання співпраці органів місцевого самоврядування з громадськими організаціями і міжнародними донорами - це все зможе підвищити захист прав ВПО та цивільного населення.

Аналіз стану забезпечення прав людини в Україні в умовах повномасштабної збройної агресії РФ свідчить про наявність комплексних і системних викликів, що впливають на реалізацію та гарантування основоположних прав і свобод. Ключовими проблемами залишаються обмеження прав і свобод у зв'язку з введенням воєнного стану, масові порушення міжнародного гуманітарного права, включаючи обстріли цивільної інфраструктури, насильницькі зникнення, катування, незаконні позбавлення волі, що створює значний обсяг воєнних злочинів та збільшує кількість постраждалих серед цивільного населення, проблеми захисту персональних даних та інформаційної безпеки, що загострилися у зв'язку з масштабними кібератаками і потребою обробки великих обсягів персональних даних у гуманітарних і соціальних програмах, підвищена вразливість внутрішньо переміщених осіб та інших груп цивільного населення, які стикаються з труднощами доступу до соціальних послуг, житла, медичної допомоги та правової підтримки.

Для забезпечення ефективного захисту прав людини у сучасних умовах держава повинна зосередитись на реалізації низки стратегічних напрямів, спрямованих на довгострокову стабільність і відновлення правопорядку. Основні пріоритети включають: посилення механізмів правового захисту в умовах війни, гарантування балансу між безпековими потребами та правами людини, з обов'язковим дотриманням міжнародних стандартів щодо обмеження прав під час надзвичайних та воєнних станів, модернізація судової та правоохоронної системи, включаючи цифровізацію процесів, підвищення доступності судів, розширення мережі безоплатної правової допомоги та вдосконалення механізмів захисту постраждалих, посилення державної підтримки внутрішньо переміщених осіб, включаючи програми житлової політики, інтеграції, професійної адаптації та психологічної реабілітації.

У сукупності ці напрями становлять основу для формування сучасної та ефективної системи захисту прав людини, здатної реагувати на виклики війни, сприяти відновленню справедливості та забезпечувати права кожної особи навіть у найскладніших умовах.

Список використаних джерел:

1. Конституція України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

2. Рябчун Ю. «Реалізація прав і свобод особи в умовах воєнного стану». Право і громадянське суспільство. URL:<https://plr.nlu.edu.ua/article/view/287927/285662>
3. Закон України «Про захист персональних даних» URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text>
4. Державний центр кіберзахисту / Держспецзв'язку. Рекомендації та правила обміну інформацією про кіберінциденти. URL:<https://scrc.gov.ua/uk/recommendations>
5. Правова допомога переселенцям - співпраця Міністерства/БФ і мережі БПД. - Безоплатна правнича допомога. URL:<https://legalaid.gov.ua/novyny/pravova-dopomoga-pereselencyam-u-spivpraczi-z-bf-pravo-na-zahyst/>
6. Інформація для ВПО - приклади місцевих практик (інформаційні сторінки громад щодо медичної допомоги та соціальних послуг). URL:<https://kozlivska-gromada.gov.ua/informaciya-dlya-vpo-15-17-05-28-02-2025/>

Демедюк Марина Сергіївна
здобувачка ступеня вищої освіти
бакалавра ННЕКІ
Національної академії внутрішніх справ
Славна Оксана Володимирівна
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВА ЛЮДИНИ У КІБЕРПРОСТОРИ: НОВІ ЗАГРОЗИ ТА ЮРИДИЧНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

За сучасних геополітичних викликів кібербезпека розглядається держави як складова їх національної безпеки. Для України дослідження прав людини у кіберпросторі, їх загроз та захисту є надто актуальним у зв'язку із дією в державі воєнного стану, який запроваджено у 2018 р. відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» (від 12.05.2015 р. №389-VIII) [3] та продовжено внаслідок повномасштабної агресії проти України з боку рф 24.02.2022 р. (Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 р. №64/2022) [5].

У контексті збройних конфліктів права людини в інформаційній та кіберпросторовій сферах зазнають систематичних порушень, що становить загрозу для фундаментальних гарантій свободи вираження та доступу до даних. У науковій літературі ці права класифікують на інформаційні та цифрові; інформаційні, закріплені в статті 34 Конституції України, охоплюють свободу думки і слова, право на вільне вираження поглядів і переконань, а також на збір, зберігання, використання та поширення інформації в усній, письмовій або

іншій формі за власним вибором. [1]. Щодо цифрових прав людини, їх визначення відсутнє, проте, на нашу думку, до таких прав слід віднести свободу вираження поглядів та особисту безпеку онлайн, право на приватність і захист персональних даних, на цифрове самовизначення та на відключення від онлайн тощо.

Загалом, під кіберпростором розуміють середовище для можливих злочинних дій у вигляді кібератак [9, с.165]. Україна стала об'єктом систематичних кібератак ще за умов гібридної агресії росії, починаючи з 1990-х років. Такі злочинні дії були спрямовані на дестабілізацію критичної інфраструктури, державних інституцій та економічної системи, створення дезінформації для цивільного населення, здійснення кібершпигунства [10, с.114]. Сьогодні війна проти України стала підставою для виникнення нових загроз у сфері прав людини у кіберпросторі. Зокрема це стосується перешкоджань у сфері надання електронних послуг громадянам України, порушення цілісності та конфіденційності їх персональних відомостей, застосування проти цивільного населення інформаційно-психологічних операцій (дезінформативних вкидів, пропаганди тощо). З боку агресора здійснюються фішингові та цільові кібератаки на критичну інфраструктуру держави, посилено кібершпигунство та кібертероризм у військовій, безпековій та економічній сферах [8, с.93]. Також має місце порушення права на публікування цифрових медіа (зокрема, щодо контенту про російсько-українську війну), закріпленого ст. 19 Загальної декларації прав людини [2].

Слід зазначити, що юридичні механізми захисту права людини у кіберпросторі включають як нормативно-правові, так і організаційно-правові засади. Зокрема, інформаційні та деякі цифрові права людини врегульовано, окрім Загальної декларації прав людини, нормами МППЛ та ЄКПЛ (ст. 8 та 10).

У контексті національного законодавства кожна держава формулює власне трактування поняття кібербезпеки як фундаментальної складової забезпечення захисту прав і свобод людини в цифровому середовищі. Згідно з Законом України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 2017 р., кібербезпека визначається як «захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору» [4]. Повномасштабне вторгнення, розпочате 24 лютого 2022 р., стало каталізатором подальшого еволюціонування українського правового поля в частині гарантування прав людини в кіберпросторі. Зокрема, у 2023-2024 рр. було схвалено план заходів з реалізації Стратегії кібербезпеки України, який у 2025 р. зазнав суттєвих оновлень та розширень. Крім того, у поточному році ухвалено Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо захисту інформації та кіберзахисту державних інформаційних ресурсів, об'єктів критичної інформаційної інфраструктури», що, поміж іншого, передбачає формування єдиної системи реагування на кібератаки як інструменту оперативного нейтралізації загроз.

Отже, у контексті воєнного стану, запровадженого Указом Президента № 64/2022, правове регулювання кібербезпеки в Україні, як гарантії захисту інформаційних та цифрових прав людини, демонструє еволюцію від базових

норм Закону "Про кібербезпеку" 2017 р. до розширених заходів 2023–2025 рр., включаючи Стратегію кібербезпеки та Закон про кіберзахист, що передбачає єдину систему реагування на загрози; проте для забезпечення стійкості цифрового середовища необхідне подальше гармонізування з міжнародними стандартами (ЄКПЛ ст. 10, МППЛ), посилення координації суб'єктів (СБУ, РНБО, приватний сектор) та впровадження превентивних індивідуальних механізмів, аби протидіяти гібридним атакам РФ і утвердити права людини як основу національної безпеки в кіберпросторі.

У контексті організаційно-правового механізму забезпечення прав людини в кіберпросторі Україна характеризується багатошаровою системою державних суб'єктів, які реалізують компетенції з кібербезпеки в межах законодавчо визначених повноважень. Зокрема, до ключових акторів належать Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади (Міністерство оборони України, Міністерство внутрішніх справ України через Управління боротьби з кіберзлочинністю, Міністерство закордонних справ України), місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Збройні Сили України, Служба безпеки України, Національна поліція України, Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України, Національний координаційний центр кібербезпеки (при Раді національної безпеки і оборони України), Національний банк України, а також підприємства, установи та організації, віднесені до об'єктів критичної інформаційної інфраструктури, що забезпечують комплексний підхід до протидії загрозам у цифровому середовищі. Крім того, вищезгаданим Законом України 2025 року передбачено запровадження посадових осіб, відповідальних за кібербезпеку в структурах органів державної влади, а також активне залучення приватного сектору до формування комплексної системи захисту кіберпростору. У контексті воєнного стану механізм гарантування прав людини в цифровому середовищі доповнюється індивідуальними превентивними заходами, такими як забезпечення конфіденційності персональних даних та уникнення потенційно небезпечних мережевих ресурсів. Врешті-решт, для відновлення порушених інформаційних чи цифрових прав громадяни України мають можливість звертатися до судових інстанцій загальної юрисдикції, Конституційного Суду України, Європейського суду з прав людини або до недержавних організацій, які надають спеціалізовану юридичну та правозахисну допомогу в цій сфері. [7, с.53-54]. Отже, комплексне вдосконалення правового регулювання кіберпростору в Україні, з інтеграцією міжнародних стандартів та фокусом на превентивних заходах, є критичним для посилення національної стійкості, гарантування прав людини в цифровому середовищі та запобігання ескалації гібридних загроз у довгостроковій перспективі.

Окремо варто акцентувати увагу на проблематиці правового регулювання застосування штучного інтелекту в кіберпросторі в умовах воєнного стану, що зумовлює суттєве посилення ризиків кібершпигунства в оборонній сфері. На сучасному етапі в міжнародному праві відсутні спеціалізовані норми, які б чітко визначали принципи та межі використання штучного інтелекту в

контексті збройних конфліктів, що створює прогалини в забезпеченні правової визначеності та безпеки.

Хоча, російська агресія щодо України сприяла початку розвитку таких норм. Зокрема, 2020 р. було схвалено Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні. У травні 2023 року Міністерством закордонних справ України спільно з міжнародними партнерами було започатковано новий інструмент співпраці в кіберпросторі (Талліннський механізм), спрямований на допомогу Україні із самообороною в кіберпросторі на тлі протидії російській агресії. А у липні того ж року підписано Спільну декларацію країн - членів Group of 7, яка, зокрема, передбачає підтримку ініціативи з кіберзахисту для протидії гібридним загрозам [11, с.170].

Особливої уваги варте створення в НААУ робочої групи з правового регулювання штучного інтелекту. Дана група займається аналізом важливих юридичних питань розвитку штучного інтелекту щодо визначення меж його використання в різних галузях, захисту персональних даних, формулювання правил щодо збереження та застосування зібраних систем штучного інтелекту тощо [6, с.48]. Для правового регулювання використання штучного інтелекту було б доцільно розглянути питання розробки національного кодексу етики ШІ, що включатиме обов'язкові стандарти захисту персональних даних та обмеження використання технологій у критичних галузях, з метою гармонізації українського законодавства з європейськими нормами (GDPR) та забезпечення національної безпеки в умовах цифрової трансформації.

Отже, на сучасному етапі Україна володіє розвиненою системою механізмів гарантування прав людини в кіберпросторі під час дії воєнного стану, однак національне законодавство потребує подальшої гармонізації з міжнародними стандартами з урахуванням найкращих зарубіжних практик для забезпечення комплексної стійкості та ефективності протидії гібридним загрозам.

У сучасних геополітичних реаліях кібербезпека як невід'ємна складова національної безпеки України набуває стратегічного значення, особливо в умовах воєнного стану, запровадженого Указом Президента № 64/2022 від 24 лютого 2022 р. та продовженого відповідно до Закону № 389-VIII. Дослідження підкреслює, що порушення прав людини у кіберпросторі - від інформаційних (ст. 34 Конституції України) до цифрових (приватність, безпека онлайн) - посилюється гібридними атаками РФ, що включають кібершпигунство, дезінформацію та загрози критичній інфраструктурі, починаючи з 1990-х років. Нормативно-правова база (Закон «Про кібербезпеку» 2017 р., Стратегія кібербезпеки 2023–2025 рр.) та організаційні суб'єкти (СБУ, Нацполіція, РНБО) забезпечують базовий захист, гармонізований з міжнародними стандартами (ЄКПЛ ст. 10, МППЛ), але потребують посилення регулювання ШІ та персональних даних.

Перспективи розвитку охоплюють інтеграцію глобального досвіду, ухвалення Інформаційного кодексу України для уніфікації цифрових прав та розширення міжнародної співпраці (Талліннський механізм, декларація G7 2023 р.). Комплексний підхід - юридичний, інституційний та індивідуальний - є

ключем до запобігання загрозам, відновлення довіри та сталого розвитку кіберпростору.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. №389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/stru>
4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 05.10.2017 р. № 2163-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19>.
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022/conv>
6. Гульванська Ю.А. Правове регулювання кібербезпеки в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку. *Інформація і право*. 2024. № 2(49). С. 45–52.
7. Гусаров С. М. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки в Україні в період дії правового режиму воєнного стану. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*. МВС України. Нац. акад. прав. Наук. України. Вінниця. ХНУВС. 2024. С. 52-54.
8. Денисенко К.В., Борко І.С., Косов О.М. Реалізація цифрових та інформаційних прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2023. Випуск 77: частина 1. С.90-94.
9. Мазепа С. Кібербезпека в Україні: сучасні виклики та шляхи вдосконалення законодавчого регулювання. *Актуальні проблеми правознавства*. 2025. № 2 (42). С.164-171.
10. Марущак А. І. Стратегія кібербезпеки України: правові засади та механізми реалізації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Юридичні науки*. 2024. № 2(38). С. 112–119.
11. Шемчук В. В., Костенко О. Л. Кіберпростір як сфера національної безпеки: правові засади забезпечення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2024. Вип. 3. С. 167–174.

Євтушенко Тимофій Анатолійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 207 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Термін «механізм» походить від технічних термінів, але також широко використовується в соціальних науках. У соціальних, політичних та правових дисциплінах механізми не розглядаються як матеріальні явища, які можна безпосередньо спостерігати, а тлумачаться як сукупність правових норм, прав та обов'язків, що визначають конкретний зміст та характер діяльності окремих осіб, груп, спільнот чи організацій. Його особливість полягає у зв'язку з державною владою та дотриманні принципу розподілу влади, що забезпечує баланс влади між відомствами [1]. За словами В.Б. Авер'янова, механізм державного управління складається з сукупності виконавчих органів та сукупності правових норм, що регулюють як організаційну структуру системи, так і процес її функціонування та розвитку [2, с. 47]. Професор В.Д. Бакуменко вважає, що структура механізму державного управління включає цілі, рішення, впливи, дії та результати, які утворюють логічну послідовність: «цілі – завдання – рішення – впливи – дії – результати». Він вважає, що на процес державного управління впливають політичні, економічні, соціальні та культурні чинники, які відповідають основним сферам суспільного життя [3].

Інституційні підходи до захисту прав, свобод та законних інтересів людини передбачають дії держави через створені нею інституції. Ця процедура зазвичай вважається інституційним механізмом, який спирається на її здатність впливати на соціальну взаємодію в умовах нестабільності [4].

Права людини – це складне поняття, що охоплює численні елементи, задокументовані в численних міжнародних угодах, зокрема в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права, Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права, Загальній декларації прав людини та Європейській конвенції з прав людини. Стаття 3 пункт 2 Конституції України зазначає, що права та свободи людини є основою та визначальним фактором діяльності держави, держава несе відповідальність за результати своїх дій. Конституція України визначає основні види прав людини та громадянських прав, які відрізняються своєю природою: особисті права, політичні права, економічні права, соціальні права та культурні права. Ці права та свободи встановлюють межі та допустимі межі поведінки людини в усіх сферах

суспільного життя (політичній, економічній, соціальній та культурній). Ці права являють собою визнання, захист та збереження державою конкретного соціального блага, яким користуються окремі особи, а також визначення обсягу та обмежень його реалізації [5].

У науковій літературі права людини класифікуються за різними критеріями. Найпоширенішою класифікацією є поділ прав людини на природні права (тобто права, притаманні людині) та права, встановлені державою відповідно до закону. Виходячи з змісту або характеру потреб, що відображаються правами людини, дослідники виділяють такі категорії прав: особисті права (право на життя); права особистості; культурні права (гуманітарні права); економічні права та політичні права.

В українському законодавстві забезпечення прав людини контролюється кількома стратегічними документами. Найвагомим з них є Національна стратегія у сфері прав людини, яка була затверджена Указом Президента України № 119/2021 від 24 березня 2021 року [6]. Ця стратегія визначає пріоритети держави щодо національної політики: виходячи з концепції дотримання конституційних норм та збереження прав людини, вона надає пріоритет збереженню прав людини як першочерговому обов'язку держави, і тому всі дії повинні керуватися цією концепцією. Для посилення всебічного захисту прав людини Україна також реалізує Стратегію розвитку людського потенціалу, яка була формалізована Указом № 225/2021, підписаним 2 червня 2021 року Президентом України [7]. Метою цього документа є забезпечення прав громадян на освіту, охорону здоров'я, пенсійне забезпечення, культурні традиції та інші шановані права людини.

Національна безпека та права людини залежать від системи цінностей громадянських та політичних прав, які, у свою чергу, залежать від системи пріоритетів національної безпеки, та є її невід'ємною частиною. Якщо розглядати національну безпеку як стан послідовного функціонування держави та суспільства, то вона є основою для створення, розвитку та впровадження системи прав людини. Права людини фактично проявляються через державний захист та управління особами.

Під час воєнного стану поліція виконувала свої обов'язки відповідно до мети та функціональних характеристик своєї присутності, враховуючи тимчасовий характер обмежень громадянських прав і свобод, а також обмеження прав та інтересів юридичних осіб, які були детально описані в Конституції України [5] та Законі «Про воєнний стан України». Закон визначає зміст правової системи воєнного стану, порядок впровадження та скасування воєнного стану, правові принципи, що регулюють діяльність державних установ, військових організацій, органів місцевого самоврядування, установ та організацій, а також захист прав людини та громадянських прав і свобод. Крім того, закон надає спеціальний статус юридичним особам у ситуаціях, що потребують спеціального режиму [8].

Згідно зі статтями 1, 2, 17, 18 та 92 Конституції України [5], основи та принципи національної безпеки та оборони, а також цілі та принципи державної політики у цій сфері перелічені в Законі про національну безпеку

України [9]. Закон визначає повноваження державних установ у сфері безпеки та оборони, а також створює формальну систему координації та захисту політики та процедур державних установ щодо національної безпеки. Закон також визначає структуру командування, систему управління та спосіб взаємодії сил безпеки та оборони, сприяє комплексному підходу до планування у цих сферах та гарантує демократичний контроль над різними органами та підрозділами в секторі безпеки та оборони. Для забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в Україні створюється кілька важливих інституцій, які забезпечать пропорційний баланс між національною безпекою та правами та свободами громадян у їхній поведінці.

Інституційні механізми захисту прав людини в Україні охоплюють діяльність державних та недержавних установ, спрямовану на гарантування та захист громадянських прав і свобод. До них належать державні органи, відомства державного управління, правові норми та процедури, що регулюють взаємодію між суб'єктами влади. *Перша категорія* складається з установ з універсальною юрисдикцією – Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, – які координують діяльність виконавчої влади, встановлюють стандарти, визначають джерела фінансування, затверджують державні проекти та призначають Уповноваженого Уряду України в Європейському суді з прав людини. *Друга категорія* складається з відомств, що безпосередньо захищають громадянські права: Міністерство охорони здоров'я, Міністерство соціальної політики, Міністерство освіти і науки, Міністерство юстиції, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство оборони, Міністерство у справах ветеранів та Міністерство національної єдності. *Третя категорія* включає органи місцевого самоврядування, правозахисні організації та громадські організації, а також міжнародні неурядові організації, що забезпечують громадський контроль та підтримують партнерство між державою та громадянським суспільством [10].

Отже, інституційний механізм захисту прав людини в Україні являє собою цілісну систему взаємопов'язаних державних і недержавних структур, діяльність яких спрямована на забезпечення реалізації, охорони та відновлення прав і свобод громадян.

Проведене дослідження дозволяє нам зробити висновок, що захист прав людини у сфері національної безпеки в Україні – це складний, багатоетапний процес, який включає як правові, так і інституційні механізми. Вони покликані забезпечити пропорційний баланс між інтересами державної безпеки та правами і свободами громадян, що є важливим для належного функціонування демократичної правової держави.

У рамках інституційного підходу визнається, що система прав людини включає органи загального та спеціального значення, а також недержавні установи, діяльність яких базується на верховенстві права, пропорційності, відповідальності та відкритості. Основними суб'єктами цієї системи є Президент України, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, Рада національної безпеки і оборони, Служба безпеки України, Міністерство внутрішніх справ, Прокуратура, суди, місцеве самоврядування та правозахисні організації.

Опис посадових обов'язків зосереджений на зв'язку між національною

безпекою та правами людини. Безпека сприяє реалізації прав і свобод, а права людини, у свою чергу, визначають максимальний ступінь державної влади, дозволений у сфері безпеки. У ситуаціях воєнного стану важливість дотримання закону є особливо очевидною, міжнародні стандарти мають першочергове значення, а права особистості обмежуються за необхідності.

Як наслідок, ефективне функціонування інституційного механізму захисту прав людини в Україні залежить від координації між державою та іншими громадськими структурами, вдосконалення нормативно-правової бази та розширення демократичних інституцій, що безпосередньо впливає на підвищення довіри між громадянами та посилення безпеки.

Список використаних джерел:

1. Крук С. І. Методологія побудови інституційних механізмів державного управління у сфері національної безпеки. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. Том 29 (68) № 6 2018. С.8-11.
2. Авер'янов К. А. Державне управління: теорія і практика. Юрінком Інтер 1998. 432 с.
3. Князева В. М. Державне управління: словник-довідник. Київ: Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
4. Логвиненко Б. Інституційний механізм забезпечення права на охорону здоров'я внутрішньо переміщених осіб в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2023. № 2. С. 457-461.
5. Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ України: Монографія. Дніпропетровськ, Юридична академія МВС України. 2002. 416 с.
6. Про Національну стратегію у сфері прав людини : Указ Президента України від 24.03.2021 № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/119/2021#Text> (дата звернення: 09.11.2025).
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року «Про Стратегію людського розвитку» : Указ Президента України від 02.06.2021 № 225/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text> (дата звернення: 09.11.2025).
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII : станом на 14 трав. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 09.11.2025).
9. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII : станом на 5 жовт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 09.11.2025).
10. Лазур Я. В. Захист прав людини у публічному управлінні: євроінтеграційний контекст : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. 164 с.

Жменяк Юрій Юрійович,
аспірант кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ

СТАНДАРТ ДОКАЗУВАННЯ «ПОЗА РОЗУМНИМ СУМНІВОМ» ЯК КЛЮЧОВА ГАРАНТІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

У процесі європейської інтеграції Україна бере на себе зобов'язання забезпечити ефективний механізм захисту прав людини відповідно до стандартів Європейського Союзу та Ради Європи. Процес європейської інтеграції – це не лише політичний вибір і не лише наближення законодавства до права Європейського Союзу. Це, перш за все, імплементація певних цінностей: верховенства права, поваги до людської гідності та реальних, дієвих гарантій прав людини. І серед цих гарантій однією з ключових є презумпція невинуватості. Її реальне значення розкривається через стандарт доказування «поза розумним сумнівом». Цей стандарт визнається як найвищий рівень переконливості доказів, необхідний для винесення обвинувального вироку.

Засада презумпції невинуватості, закріплена як у Конституції України, так і в чинному Кримінальному процесуальному кодексі України, та прямо пов'язана з вимогою доведення вини саме «поза розумним сумнівом». Призначення цього стандарту доказування у кримінальному процесі корелюється із обов'язком сторони обвинувачення забезпечити доведення вини обвинуваченого.

Зокрема, відповідно до частини 3 статті 62 Конституції України обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь [1]. Фактично даними нормами Основного закону закріплено стандарт доказування «поза розумним сумнівом» як невід'ємну частину засади презумпції невинуватості.

Обвинувачення має довести перед судом за допомогою належних, допустимих та достовірних доказів, що існує єдина версія, якою розумна і безстороння людина може пояснити факти, встановлені в суді, а саме – винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, щодо якого їй пред'явлено обвинувачення.

Стандарт доведення вини особи «поза розумним сумнівом» означає, що сукупність обставин кримінальної справи, яка встановлена в судовому провадженні, виключає будь-яке інше розумне пояснення події, яка є предметом доказування у справі, ніж те, що інкримінований злочин був вчинений і обвинувачений є винним у вчиненні цього злочину. Якщо ж у суду є підстави для обґрунтованого сумніву щодо винності особи – така особа має бути виправдана, навіть за існуючого ризику, що обвинувачений насправді є винним. Такий підхід виходить із пріоритету необхідності захисту прав невинного перед завданням покарати злочинця.

Саме цей стандарт відповідає філософській концепції, відомій як формула

Блекстоуна: *«Краще відпустити десять винних, ніж засудити одного невинного»* [2].

Значення вказаного стандарту виходить далеко за межі технічного питання кримінального процесу – він визначає якість державного правосуддя, рівень довіри суспільства до судових інститутів та відповідність України європейським правовим цінностям. Це практичний вимір того, наскільки держава поважає свободу та гідність людини. Його визначальне завдання полягає у встановленні найвищого рівня упевненості в істинності доведених обставин, необхідного для визнання особи винною у вчиненні кримінального правопорушення [3, с. 984]

Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» є «наріжним каменем» справедливого кримінального процесу і відіграє надзвичайно важливу роль у забезпеченні балансу між захистом прав людини та інтересами правосуддя. Він не лише підкреслює пріоритет недопущення засудження невинної особи, але й слугує дієвим запобіжником від надмірної суб'єктивності або формальності під час оцінки доказів. Саме завдяки цьому стандарту суддя чи присяжні повинні керуватися не просто сукупністю фактів, а бути впевненими у винуватості особи настільки, щоб жоден обґрунтований сумнів не залишався невирішеним [3, с. 987].

Відповідний стандарт доказування закріпився в практиці Європейського суду з прав людини як інструмент оцінки того, чи дотрималася держава свого обов'язку довести вину особи. ЄСПЛ багаторазово підкреслював, що тягар доказування лежить на обвинуваченні, а будь-які сумніви тлумачаться на користь особи. Цей підхід не лише гарантує справедливість судового розгляду, а й запобігає свавільному застосуванню державного примусу та можливим зловживанням з боку правоохоронних органів.

У межах євроінтеграційних процесів Україна зобов'язалася забезпечувати верховенство права, незалежність судової влади та ефективні гарантії прав людини. У цих умовах відповідний стандарт доказування стає практичним тестом на відповідність країни демократичним стандартам, оскільки саме він визначає якість кримінального переслідування, рівень захисту від необґрунтованих обвинувачень, реалізації права на справедливий суд та ступінь дотримання конституційних принципів.

Так, наше законодавство закріплює і презумпцію невинуватості, і вимогу доведення вини. Але практика показує, що цього недостатньо. У багатьох випадках у кримінальному судочинстві має місце формальний підхід до оцінки доказів, суди роблять висновки на підставі припущень, надають перевагу обвинувальним доказам, порушуючи принцип змагальності, ігнорують обставини, які викликають сумніви, або фактично перекладають тягар доказування вини на сторону захисту. У деяких рішеннях ми й досі можемо побачити ситуації, коли від обвинуваченого суд очікує спростування версії слідства, хоча це суперечить як Конституції, так і практиці ЄСПЛ, а обов'язок доведення винуватості має залишатися винятково за державою.

Саме тому впровадження стандарту «поза розумним сумнівом» – це не формальність, а необхідний етап реформи правосуддя в контексті

євроінтеграції. На рівні практики це означає кілька важливих речей.

По-перше, суд має оцінювати докази не ізольовано, а у взаємозв'язку, і не кількісно, а якісно. Наявність великої кількості доказів не означає їхньої переконливості, якщо ці докази суперечливі або непослідовні.

По-друге, будь-який сумнів має тлумачитися на користь обвинуваченого. Це не слабкість держави, а цивілізаційний стандарт, який відрізняє демократичну правову систему від репресивної.

По-третє, стандарт доказування повинен бути зрозумілим і єдиним для всіх учасників процесу. Для цього потрібна якісна підготовка слідчих, прокурорів і суддів. І в цьому контексті надзвичайно важливо впроваджувати кращі практики ЄС та Ради Європи.

Також нам необхідно забезпечити, щоб практика ЄСПЛ справді застосовувалася судами, а не залишалася декларативною. ЄСПЛ сформулював низку чітких орієнтирів: недопустимість засудження на підставі припущень; заборона використання доказів, отриманих незаконним шляхом; обов'язок суду враховувати альтернативні версії подій; і необхідність обґрунтовувати, чому сумніви усунуто саме доказами сторони обвинувачення.

Таким чином, стандарт «поза розумним сумнівом» виступає фундаментальною гарантією прав людини, без реалізації якої європейська інтеграція в частині правосуддя є неможливою. Його належне застосування повинно стати одним із пріоритетів реформи кримінального процесу та судової системи України, адже ефективний захист прав людини починається із справедливого та неупередженого суду.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР /Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
2. BLACKSTONE, W. Commentaries on the Laws of England in Four Books. URL: <https://oll.libertyfund.org/titles/sharswood-commentaries-on-the-laws-of-england-in-four-books-vol-1>
3. Чиж С. А. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» кримінальному провадженні. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2. С. 983-993.

Загородній Сергій Сергійович,
аспірант науково-дослідної лабораторії з
проблем протидії злочинності навчально-
наукового інституту поліцейської
діяльності

Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГЕТИЧНОЇ БЕЗПЕКИ ГРОМАДЯН В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Енергетична безпека є ключовим показником розвитку держави, оскільки вона віддзеркалює стан економіки, при якому забезпечується надійний захист інтересів людини, суспільства та держави. Навіть за складних зовнішніх чи внутрішніх умов, енергетична безпека гарантує соціальну орієнтованість політики. Її рівень визначається внеском різних складових: соціальної, екологічної, військової, правової, інформаційної та інших сфер, які формують життєдіяльність країни, регіону чи окремої території.

Сучасне розуміння феномену енергетичної безпеки значно розширилося, набуваючи багатомірного характеру. У відправній точці свого наукового осмислення це поняття охоплювало перш за все забезпечення стабільного постачання енергоресурсів для задоволення потреб населення та економіки окремої держави. Проте, за останні три десятиліття його трактування зазнало істотних змін, включивши до свого складу такі аспекти, як екологічна та техногенна безпека. Дж. Станіслау, один із засновників Кембриджської асоціації енергетичних досліджень, наголошує, що енергетична безпека в сучасних умовах вже не обмежується питанням надійності постачання енергії. Навпаки, її концептуальні рамки охоплюють широкий спектр проблем, зокрема політичну стабільність, захист довкілля, розвиток інфраструктури, а також протидію загрозам тероризму. Крім того, енергетична безпека нерозривно пов'язана зі сприянням сталому розвитку та подоланням викликів, спричинених кліматичними змінами. Таким чином, це поняття набуває комплексного характеру, відображаючи новітні глобальні пріоритети й виклики сучасності [4, с. 1–34].

Загрози для енергетичної безпеки охоплюють події як короткострокового, так і довготривалого характеру, що здатні порушити стабільну функціональність енергетичного комплексу, спричинити обмеження або перебої в енергопостачанні, викликати аварійні ситуації та інші негативні наслідки для енергетичної системи, економіки й суспільства загалом. Умовно такі загрози поділяються на кілька основних груп: економічні, соціально-політичні, зовнішньоекономічні та зовнішньополітичні, техногенні й природні,

а також ті, що пов'язані з недоліками у системі управління. Усі ці категорії безпосередньо стосуються енергетичного комплексу України та мають вплив на його стабільність і безпеку.

Для забезпечення енергетичної безпеки країни необхідно першочергово докорінно підвищити ефективність використання паливно-енергетичних ресурсів. Невідкладного вирішення потребують питання скорочення енергетичної залежності України, диверсифікації джерел постачання енергії, ефективної реалізації транзитного потенціалу держави та модернізації енергетичної інфраструктури із залученням новітніх технологій. Виконання цих завдань неможливе без суттєвого підвищення ефективності керування паливно-енергетичним комплексом, посилення контролю за діяльністю державних підприємств у цій галузі та стратегічного використання національних транзитних ресурсів-нафтопроводів, газопроводів, підземних сховищ газу, ліній електропередач, а також транспортної інфраструктури, включно із залізницями та портами.

У сучасному світі, орієнтованому на подальшу глобалізацію та інтеграцію, енергобезпека багато в чому залежить від того, як вибудуються відносини між державами і якою мірою спільні зусилля дозволять вирішити проблему енергетичної безпеки.

Крім того, енергетична політика нерозривно пов'язана із забезпеченням ключових напрямків розвитку та функціонування державності. Серед основних завдань – трансформація державного управління в паливно-енергетичному комплексі, особливо в електроенергетиці. Нині ефективність реалізації багатьох аспектів державної енергетичної політики значною мірою залежить від статусу та професіоналізму державних управлінських органів. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачає спільну роботу над зміцненням енергетичної безпеки, що є ключовим її аспектом. Крім того, цей документ окреслює наступні напрямки дій: 1) використання відновлюваних джерел енергії; 2) підтримка енергозбереження; 3) розвиток енергетичної інфраструктури; 4) стимулювання енергоефективності; 5) інтеграція норм щодо регулювання ключових компонентів *acquis* ЄС.

Щодня на території України відбувається низка відключень об'єктів електроенергетики, кожне десяте з яких є незаконним і призводить до дестабілізації роботи комунально-побутових і соціально-значущих об'єктів, що, зокрема, пов'язано з розгалуженістю систем енергопостачання.

Збройна агресія росії проти України поставила нові виклики перед кримінальним законодавством нашої держави. Здатність підтримувати стійкість до зовнішніх та внутрішніх загроз є так званим критерієм економічної безпеки, який забезпечить економічну стабільність та незалежність, а також економічне зростання [3, с. 575–579; 5, с. 208]. Саме тому, існує нагальна потреба забезпечити належну кримінально-правову охорону об'єктів електроенергетики.

Для належного функціонування об'єктів електроенергетики, а також недопущення фактів їх пошкодження в 2005 році Законом України від 31 травня 2005 року № 2598-IV «Про внесення змін до деяких законодавчих

актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики» було встановлено кримінальну відповідальність за їх умисне пошкодження шляхом доповнення КК України ст. 194-1 [1].

Відповідно до статистичних даних Офісу Генерального прокурора, за 2013 рік – зареєстровано 434 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 194-1 КК України; за 2014 рік – 372; за 2015 рік – 243; за 2016 рік – 242; за 2017 рік – 216; за 2018 рік – 125; за 2019 рік – 85; за 2020 рік – 69; за 2021 рік – 60; за 2022 рік – 33; за 2023 рік – 41; за 2024 рік – 50; за перший квартал 2025 року – 20 [2]. Зазначені дані свідчать про те, що останніми роками кількість фактів умисного пошкодження об'єктів електроенергетики починає зростати. Це зумовлено бойовими діями на території України, а також диверсійною роботою з боку держави агресора.

Україна здійснила анбандлінг на ринках електричної енергії та газу, відповідно до вимог європейського законодавства, яке зобов'язує розділяти конкуруючі види бізнесу, зокрема торгівлю електроенергією та виробництво енергоносіїв, від монопольних діяльностей, таких як транспорт і розподіл електроенергії чи газу. Ця реформація у сфері енергопостачання сприяла: встановленню прозорих механізмів постачання електроенергії; розвитку конкуренції на ринку; демонополізації сектора електроенергії; зміцненню заходів для покращення енергетичної безпеки України.

З метою забезпечення енергетичної безпеки громадян в період воєнного стану та повоєнної відбудови України запланована підтримка, яка охоплюватиме фінансування розвитку енергетичної галузі. Особливу увагу буде приділено стимулюванню інвестицій та розширенню торгівлі в таких напрямках: 1) формування ринку вуглеводнів; 2) розвиток і вдосконалення технологій вітроенергетики; 3) підвищення енергоефективності; 4) впровадження зеленої енергії для невеликих домогосподарств; 5) створення сонячних енергетичних мереж; 6) використання відновлюваних газів; 7) оптимізація систем малих модульних атомних електростанцій.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення в галузі електроенергетики : Закон України від 31 трав. 2005 р. № 2598-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2598-15#Text>.
2. Статистика / Офіс Генерального прокурора : [сайт]. URL: <https://new.gp.gov.ua/ua/posts/statistika>.
3. Тарасенко О. С. Окремі засади адміністративно-правового регулювання суб'єктів державного фінансового моніторингу: зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 575–579. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/136.pdf
4. Advanced Review, Christian Breyer (2017) Definitions and dimensions of energy security: a literature review. *WIREs Energy and Environment*. Vol. 7, Issue 1. P. 1–34. <https://doi.org/10.1002/wene.268>. URL: <https://wires.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/wene.268>
5. Cherniavskiy, S., Dzhuzha, A., Babanina, V., & Harust Yu. (2022). Financial and Economic Security in Ukraine: Improving a System based on the

International Example. *Review of Economics and Finance*. 20 (1). P. 208–215. DOI: 10.37635/jnalsu.28(4).2021.157-168. URL: https://refpress.org/wp-content/uploads/2022/10/Cherniavskyi_REF.pdf

Заревняк Давид Васильович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 207 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ: БАЛАНС МІЖ КОНСТИТУЦІЙНИМИ ГАРАНТІЯМИ ТА СЛУЖБОВИМИ ОБМЕЖЕННЯМИ

Права військовослужбовців Збройних Сил України визначаються як похідні від конституційних прав і свобод людини та громадянина, гарантованих Конституцією України (ст. 3, 17, 24), які забезпечують визнання людини найвищою соціальною цінністю, захист суверенітету держави та рівність усіх перед законом, однак з урахуванням специфіки військової служби, що передбачає особливі обов'язки та обмеження для забезпечення національної безпеки [5].

Актуальність теми набирає сили в контексті воєнного стану, продовженого в Україні з 2022 року і чинного станом на листопад 2025 року (продовжено з 5 листопада 2025 року на 90 днів до приблизно 3 лютого 2026 року), коли цей баланс стає складним для підтримки мотивації особового складу ЗСУ, захисту їх прав та плідного виконання оборонних завдань, як передбачено Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (№ 2011-ХІІ) (далі – Закон № 2011-ХІІ) [4; 8]. Мета цього аналізу полягає у розгляді механізмів балансу між конституційними гарантіями та службовими обмеженнями для військовослужбовців ЗСУ з метою утворення рекомендацій стосовно удосконалення законодавства та посилення захисту їх прав в умовах тривалого воєнного стану, що сприятиме підвищенню ефективності обороноздатності держави. Підхід полягає в інтеграції аналізу актуальних змін у законодавстві, пов'язаних з воєнним станом 2022–2025 років (включаючи продовження до 2026 року), та фокусі на практичних аспектах застосування прав у реальних бойових умовах, що відрізняється від попередніх досліджень, орієнтованих переважно на мирний період, і враховує сучасні виклики, такі як посилення соціального захисту та судового нагляду за обмеженнями.

Конституція забезпечує військовослужбовцям Збройних Сил України право на життя, здоров'я та соціальний захист, яке не обмежується і реалізується через державні компенсації за ризики військової служби, це можуть бути пільги, пенсії та медичне забезпечення, як визначено Законом № 2011-ХІІ, у якому військовослужбовці мають право на безоплатну медичну допомогу у військово-медичних закладах охорони здоров'я, щорічні медичні огляди та санаторно-курортне лікування, а також пенсійне забезпечення за вислугу років або у разі інвалідності [4]. Саме це є компенсацією за можливі ризики, забезпечуючи відновлення здоров'я та соціальну підтримку, яка є невід'ємною частиною конституційного права на життя та здоров'я (ст. 27 Конституції України) [5].

Військовослужбовці ЗСУ зберігають конституційне право на свободу думки, совісті та релігії (ст. 34, 35 Конституції України), воно не підлягає обмеженню, але пристосовується до вимог військової дисципліни через капеланську службу, запроваджену Законом України «Про Службу військового капеланства» (№ 1915-ІХ), яка призначена для організації заходів для задоволення духовно-релігійних потреб військовослужбовців, включаючи проведення богослужінь, релігійних обрядів, а також морально-духовну підтримку в умовах служби [3; 5]. Капелани, як священнослужителі зареєстрованих релігійних організацій, забезпечують здійснення цих прав без порушення військової субординації, тим самим підкреслюючи рівновагу між особистою свободою та службовими обов'язками.

Соціальні права військовослужбовців ЗСУ на достатній життєвий рівень, освіту та сім'ю, гарантовані ст. 46–48 Конституції України, реалізуються з додатковими пільгами для сімей, включаючи переважне право на працевлаштування, безоплатний проїзд, оплату навчання та житлове забезпечення, як передбачено Законом № 2011-ХІІ, де члени сімей військовослужбовців мають право на соціальну підтримку, зокрема, в разі загибелі чи інвалідності годувальника, з метою забезпечення стабільного життєвого рівня та захисту сімейних інтересів [4; 5]. Ці забезпечення розповсюджуються на ветеранів та сім'ї загиблих, підкреслюючи державну компенсацію за обмеження, пов'язані з військовою службою.

Для забезпечення дисципліни та бойової готовності військовослужбовців Збройних Сил України необхідні службові обмеження їхньої свободи пересування та спілкування. Визначені обмеження включають, але не обмежуються, вільне пересування під час служби, заборону на політичну діяльність, організацію страйків і вільне пересування, згідно зі ст. 17 Закону України «Про Збройні Сили України» (№ 1934-ХІІ), де військовослужбовці зобов'язані призупинити своє членство [2].

Практика Конституційного Суду України підтверджує, що ці обмеження є пропорційними та встановленими законом, а не свавільними, оскільки вони необхідні для збереження національної безпеки без порушення фундаментальних прав. Закон України № 2011-ХІІ «Про державну таємницю» обмежують підприємницьку діяльність і конфіденційність військовослужбовців ЗСУ, щоб запобігти конфліктам інтересів і захистити державну безпеку [1; 4].

Таким чином, військовим заборонено займатися бізнесом, бути членами громадських організацій з політичних причин або розголошувати державні таємниці. Державні гарантії соціального захисту компенсують ці заборони, гарантуючи пропорційність обмежень відповідно до рішень Конституційного Суду, що виключає свавільне застосування.

Обмеження, введені в Україні під час воєнного стану, який триває з 5 листопада 2025 року до 3 лютого 2026 року, включають додаткові заборони на відпустки, демобілізацію та вільне пересування, згідно з Указом Президента № 615/2025. Це також включає зміни до законодавства про мобілізацію, яке не передбачає демобілізації та встановлює нові правила про відстрочки від призову з 1 листопада 2025 року. Як наголошує практика Конституційного Суду, ці заходи пропорційні та тимчасові, щоб балансувати між силою армії та захистом прав у надзвичайних ситуаціях.

Для військовослужбовців Збройних Сил України юридичні механізми захисту прав, такі як нагляд адміністративних судів і звернення до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), а також соціальний супровід і ветеранські програми, передбачені Законом України № 2011-ХІІ та діяльність Міністерства у справах ветеранів, допомагають балансувати між конституційними гарантіями та службовими обмеженнями оскарження судових рішень і забезпечення доступу до правосуддя, тоді як ЄСПЛ розглядає скарги на порушення прав, такі як у справі «Андрушко проти України» щодо компенсації витрат на форму, що підкреслює пропорційність обмежень [6, с. 168; 7].

Крім того, програми Міністерства ветеранів, такі як «Будинок ветерана «Бандерівський Схрон» і «Програма професійного розвитку для ветеранів АТО/ООС «Кіберзахисники», надають соціальну адаптацію та психосоціалізацію.

Додаткові пільги для військовослужбовців ЗСУ та їх сімей, включаючи безплатне медичне забезпечення, можливості навчання та житлові гарантії, є частиною компенсаційних заходів балансу. У 2025 році ветерани АТО/ООС та учасники бойових дій мають право на 75% знижку на комунальні послуги, безплатне лікування та реабілітацію, державну цільову підтримку для освіти та житлові гарантії, що є компенсацією за обмеження. Крім того, є програми, доступні через Український фонд ветеранів і платформу «Ветеран PRO», яка забезпечує рівновагу між обов'язками служби та захистом прав ветеранів.

Отже, варто визначити, що права військовослужбовців ЗСУ базуються на конституційних гарантіях захисту життя, здоров'я, соціальних і духовних потреб, але вони обмежуються службовими вимогами підтримки дисципліни та національної безпеки, особливо в умовах воєнного стану. Юридичний захист, соціальні пільги, програми ветеранів і судовий нагляд забезпечують баланс між цими гарантіями та обмеженнями. Вони також компенсують обмеження та сприяють ефективності ЗСУ. Удосконалення законодавства, враховуючи труднощі воєнного часу, є важливим для посилення прав військовослужбовців та їхніх сімей, а також для підвищення мотивації та обороноздатності держави.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про державну таємницю» : від 21.01.1994 № 3855-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 16. Ст. 93. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>
2. Закон України «Про Збройні Сили України» : від 06.12.1991 № 1934-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1993. № 9. Ст. 76. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>
3. Закон України «Про Службу військового капеланства» : від 30.11.2021 № 1915-ІХ // Відомості Верховної Ради України. 2022. № 4. Ст. 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20>
4. Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» : від 20.12.1991 № 2011-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. 1992. № 15. Ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12>
5. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
6. Медвідь Л. П. Права, свободи та обов'язки військовослужбовців в Україні: конституційно-правові аспекти. Freedoms and Duties of Servicemen in Ukraine: Constitutional and Legal Aspects. – 2016. URL: <https://elar.navs.edu.ua/bitstreams/c2a6131b-5798-497b-b490-2aecb9b4c7b7/download>
7. Міністерство у справах ветеранів України. План роботи Міністерства у справах ветеранів України на 2025 рік: наказ від 30.04.2025 № 390.
8. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 20.10.2025 № 793/2025 // Офіційний вісник Президента України. 2025. № 23. Ст. 128. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/793/2025>

Івченко Анна Русланівна

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 214 навчальної групи навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Осауленко Андрій Олександрович,

професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ЗНАЧЕННЯ ЗАБОРОНИ КАТУВАНЬ, ЖОРСТОКОГО, НЕЛЮДСЬКОГО АБО ТАКОГО, ЩО ПРИНИЖУЄ ГІДНІСТЬ, ПОВОДЖЕННЯ ЧИ ПОКАРАННЯ В УКРАЇНІ

Заборона катувань, а також жорстокого, нелюдського чи такого, що

принижує гідність, поводження або покарання посідає ключове місце у системі міжнародних стандартів захисту прав людини. Стаття 3 Європейської конвенції з прав людини [1] встановлює абсолютний характер цієї заборони, що не допускає жодних відступів, навіть в умовах війни, надзвичайного стану чи інших кризових ситуацій. Подібні положення містяться у Загальній декларації прав людини, Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, інших актах ООН.

Найбільш розгорнуте міжнародно-правове визначення катування міститься у ст. 1 Конвенції ООН проти катувань. Катування визначається як навмисне завдання особі значного фізичного чи морального болю або страждань з певною ціллю – отримання інформації чи зізнань, покарання, залякування, що ґрунтується на дискримінації і здійснюється за участю або з відома представників держави [2]. При цьому страждання, що є наслідком законних санкцій, не вважаються катуванням. В міжнародно-правових актах підкреслюється обов'язковість криміналізації таких діянь та недопустимість їх виправдання будь-якими винятковими обставинами.

Наявність міжнародних зобов'язань та відповідних положень національного законодавства не усуває актуальності проблеми застосування катувань і неправомірного насильства на території України. Встановлені факти застосування таких заходів з боку співробітників правоохоронних структур мають на меті, зокрема, отримання самообмов або підвищення статистичних показників розкриття кримінальних правопорушень. Резонанс публічних проваджень, пов'язаних із летальними випадками серед затриманих унаслідок незаконного фізичного чи психологічного тиску, вказує на стійку тенденцію порушення стандартів поводження з особами, що перебувають під вартою.

Соціологічні дослідження підтверджують наявність значного суспільного запиту на підвищення рівня відповідальності працівників правоохоронних органів за факти неправомірного насильства та вдосконалення механізмів запобігання катуванням. Серед пріоритетних заходів громадськість визначає сувору відповідальність за незаконне застосування сили, поліпшення системи добору кадрів та підвищення професійної підготовки персоналу правоохоронних органів.

Стаття 28 Конституції України закріплює право кожної людини на повагу до її гідності та забороняє катування, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження чи покарання. Забороняється також проведення медичних, наукових чи інших експериментів без добровільної згоди людини [3].

Катування є найтяжчою формою забороненого поводження і характеризується високим рівнем болю та спеціальною метою. У своїй практиці ЄСПЛ відносив до катувань такі дії як застосування електричного струму, обливання водою екстремальних температур, побиття, погрози розправою над близькими, а також тиск через умови тримання, що спричиняють тяжкі фізичні та психічні страждання.

Нелюдське поводження характеризується значними стражданнями, проте меншої інтенсивності, ніж катування. До таких випадків належать, зокрема,

необґрунтоване застосування сили, тривале ненадання медичної допомоги людям, позбавленим волі, або створення умов, що завдають значного дискомфорту та болю.

Принижуюче гідність поводження полягає у створенні ситуацій, які викликають у особи почуття сорому, приниження або страху. На відміну від катувань, умисел завдати страждань у цьому випадку не є необхідною умовою встановлення порушення.

Таким чином, заборона катувань і інших форм жорстокого поводження є імперативною нормою міжнародного права та однією з ключових гарантій захисту прав людини. Попри наявність в Україні нормативної бази, практика ЄСПЛ свідчить про необхідність посилення механізмів її реалізації. Ефективна протидія катуванням передбачає дієвий контроль, неминучість відповідальності посадових осіб, удосконалення кадрової політики та професійної підготовки правоохоронців. Дотримання абсолютної заборони катувань є передумовою утвердження верховенства права та поваги до людської гідності.

Список використаних джерел:

1. Європейська Конвенція з прав людини від 04 листопада 1950 року
URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
2. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання від 26 січня 1987 року
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#Text.
3. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

Калиновська Анастасія Ігорівна,
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 212 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Чеханюк Леся Володимирівна,
доцент кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: МІЖНАРОДНА ПРАКТИКА ТА НАЦІОНАЛЬНЕ РЕГУЛЮВАННЯ

Тема обмеження прав людини є однією з ключових у сучасному праві, оскільки відображає баланс між необхідністю забезпечення безпеки держави та суспільства і збереженням фундаментальних свобод особи. У демократичному суспільстві жодне право не є абсолютним (за винятком окремих категорій), а отже – може бути обмежене, однак виключно на підставах, визначених

законом, і у спосіб, що відповідає принципам пропорційності, необхідності та законності. У цьому контексті важливим є аналіз як міжнародних стандартів обмеження прав людини, так і національного регулювання, що формує практику України в умовах викликів, зокрема збройного протистояння або надзвичайних ситуацій.

Міжнародні акти, зокрема такі як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права та Європейська конвенція з прав людини [1; 2; 3], формують універсальні критерії допустимості обмежень. Вони визначають, що права можуть обмежуватися лише у випадках, коли це необхідно для забезпечення національної безпеки, охорони здоров'я, громадського порядку або прав і свобод інших осіб, і лише тією мірою, яка є пропорційною поставленій меті. Особливу увагу міжнародні стандарти приділяють відмежуванню абсолютних прав, які не можуть бути обмежені навіть у надзвичайних умовах, від прав відносних, у межах яких можливе певне втручання держави.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) відіграє ключову роль у конкретизації змісту цих стандартів. У своїх рішеннях Суд неодноразово наголошував, що свобода слова, свобода зібрань або право на повагу до приватного життя можуть бути обмежені лише тоді, коли втручання має достатнє правове обґрунтування, переслідує легітимну мету та є пропорційним [4]. Суд підкреслює, що вимога «необхідності у демократичному суспільстві» передбачає реальну й об'єктивну потребу у втручанні, а не формальний підхід держави [5]. Практика ЄСПЛ стала основою для формування національних правозастосовних підходів у багатьох країнах, зокрема й в Україні.

Окреме місце посідає питання обмеження прав людини в умовах надзвичайних ситуацій та воєнного стану. Міжнародне право допускає відступ від окремих зобов'язань держави, але лише у разі офіційного проголошення особливого правового режиму та за умови, що такі заходи є суворо необхідними для подолання загрози життю нації. При цьому абсолютні права залишаються непорушними за будь-яких обставин. Держава зобов'язана також інформувати міжнародні органи про характер і обсяг тимчасово запроваджених обмежень.

Українське законодавство у сфері обмеження прав людини ґрунтується на положеннях Конституції України, яка чітко визначає, які права можуть бути тимчасово обмежені, а які є абсолютними [6]. Умови і порядок запровадження таких обмежень регулюються законами про правовий режим воєнного та надзвичайного стану, законом про Національну поліцію, законом про боротьбу з тероризмом та іншими нормативними актами. У період воєнного стану в Україні застосовуються різні форми обмеження прав: комендантська година, контроль за пересуванням, перевірка документів, регулювання доступу до інформації, обмеження масових заходів у небезпечних регіонах [7]. Такі заходи мають тимчасовий характер і спрямовані на захист життя й безпеки громадян.

Важливу роль у визначенні меж допустимості державного втручання виконує Конституційний Суд України, який оцінює, чи відповідають

запроваджені обмеження принципу пропорційності та чи не звужують вони зміст і обсяг прав людини [8]. Рішення Суду формують національну правозастосовну практику, що дозволяє уникати надмірного втручання держави в особисту сферу громадян.

Отже, обмеження прав людини є допустимим у демократичній державі лише за умов суворого дотримання міжнародних стандартів, верховенства права та принципу пропорційності. Міжнародна практика й національне законодавство України визначають чіткі критерії такого втручання, забезпечуючи баланс між потребами безпеки й захистом фундаментальних прав. У сучасних умовах, коли Україна перебуває в стані збройної агресії, дотримання цих принципів є особливо актуальним, оскільки саме вони гарантують збереження демократичних інститутів і повагу до людської гідності навіть у найскладніші періоди.

Важливо звернути увагу на низку додаткових аспектів, які поглиблюють розуміння механізмів обмеження прав людини. Одним із таких аспектів є визначення меж втручання держави у приватну сферу громадян, що набуває особливого значення в умовах стрімкої цифровізації та розвитку технологій спостереження. Питання збереження приватності постає як одне з ключових, оскільки навіть за умов воєнного чи надзвичайного стану держава повинна зберігати баланс між безпекою та повагою до особистого життя.

Не менш важливим є осмислення пропорційності заходів, які вводяться під час особливих правових режимів. Тимчасове звуження деяких прав може бути обґрунтованим, однак кожне з таких рішень має підлягати ретельній правовій оцінці. На практиці це стосується як обмеження свободи пересування чи проведення масових заходів, так і запровадження підвищеного контролю з боку органів правопорядку. Важливо, щоб такі заходи не виходили за межі необхідного та не перетворювалися на інструмент необґрунтованого тиску.

Суттєву роль у захисті прав людини відіграє й судовий контроль. Він забезпечує можливість швидкого та ефективного реагування на випадки зловживання владою, що особливо важливо в умовах, коли права можуть бути тимчасово обмежені. Незалежність судової влади та гарантії доступу до правосуддя стають вирішальними чинниками у збереженні демократичності державних інституцій.

Окремої уваги заслуговує питання інформування населення про запроваджені обмеження. Дотримання прав людини нерідко порушується не через незаконність дій держави, а через відсутність належної та зрозумілої інформації для громадян. Забезпечення відкритості та прозорості влади є важливою умовою правомірного запровадження будь-яких обмежень.

Також необхідно враховувати відповідальність держави за неправомірне звуження прав людини. Ефективні механізми відшкодування шкоди та механізми оскарження рішень органів влади формують основу довіри громадян до правової системи. Ці питання залишаються актуальними не лише з точки зору внутрішнього законодавства, але й у контексті міжнародно-правових зобов'язань України.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини (1948). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) (1950). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини в адміністративному судочинстві: Науково-методичний посібник для суддів. 3-тє вид., допов. К.: ВАІТЕ, 2020. 276 с. URL: chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://nsj.gov.ua/files/1644491793%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D0%B2%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%B2%20%D0%B0%D0%B4%D0%BC%D1%96%D0%BD.%D1%81%D1%83%D0%B4%D0%BE%D1%87%D0%B8%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D1%96_3-%D1%82%D1%94%20%D0%B2%D0%B8%D0%B4..pdf
5. Практика Європейського суду з прав людини (рішення). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/>
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
7. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
8. Про Конституційний Суд України. Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text>

Кирюхіна Руслана Ярославівна,

аспірант кафедри криміналістичного
забезпечення та судових експертиз ННЕКІ,
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,

професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАХИСТ ПРАВА НА ЖИТТЯ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ

Право на життя є базовим і невід’ємним правом кожної людини, яке визнається найвищою соціальною цінністю в будь-якому демократичному суспільстві. Його значення підкреслюється як у національному, так і в міжнародному правовому просторі. Конституція України, зокрема її стаття 27, гарантує: «Кожна людина має невід’ємне право на життя. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя» [1]. Така норма прямо вказує на абсолютну

цінність людського життя і встановлює обов'язок держави захищати його від протиправних посягань.

У мирний час держава зобов'язана гарантувати повний захист життя кожного індивіда, однак під час збройного конфлікту ця гарантія стикається з численними викликами та обмеженнями. Повномасштабна війна в Україні ще більше актуалізувала питання реалізації і захисту права на життя. В умовах воєнного стану держава не звільняється від обов'язку забезпечувати право на життя, навіть якщо частина інших прав може бути тимчасово обмежена. Відповідно до ст. 64 Конституції України, право на життя належить до категорії невідчужуваних і непорушних, тому не підлягає обмеженню за жодних умов.

Положення національного законодавства гармонізуються з основоположними міжнародно-правовими актами, зокрема із Загальною декларацією прав людини, прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. У статті 3 цього документа зазначено: «Кожна людина має право на життя, на свободу і на особисту недоторканність» [2]. Це формулювання стало базовим стандартом для всіх подальших міжнародних документів у сфері прав людини. Аналогічні положення містяться у статті 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, де підкреслюється, що право на життя є невід'ємним, і жодна особа не може бути свавільно позбавлена життя. Крім того, стаття 2 Європейської конвенції з прав людини визначає право кожного на життя і передбачає дуже обмежене коло винятків, за яких позбавлення життя не вважається порушенням Конвенції, наприклад, у випадках самозахисту або в ході законного затримання правопорушника [3].

Водночас міжнародне гуманітарне право вимагає від держав дотримання принципів розмежування, пропорційності та необхідності у застосуванні сили, що спрямоване на мінімізацію втрат серед цивільного населення. Таким чином, як на національному, так і на міжнародному рівнях, право на життя має найвищий рівень захисту.

В Україні проблема забезпечення права на життя під час війни є не лише предметом наукового аналізу, а й реальністю щоденного правозастосування. Збройна агресія проти України супроводжується масовими і систематичними порушеннями цього права: вбивствами мирних жителів, жорстоким поводженням з військовополоненими та цивільним населенням, катуваннями, обстрілами цивільних об'єктів. Такі дії можуть бути кваліфіковані як воєнні злочини, відповідальність за які передбачено статтею 438 Кримінального кодексу України [4]. Окрім того, є правова можливість притягнення до відповідальності військових командирів, начальників та інших осіб за віддання наказу про вчинення таких дій, які призвели до невинуватих смертей. Відповідно, важливим завданням держави є ефективне документування воєнних злочинів, розслідування випадків загибелі людей, а також звернення до міжнародних судових інституцій з метою притягнення винних до відповідальності та відновлення справедливості.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) має значну практику у справах, пов'язаних із порушеннями права на життя в умовах конфліктів. Суд чітко підкреслює, що держави мають обов'язок не лише уникати свавільного

позбавлення життя, а й ефективно розслідувати всі факти загибелі осіб. Одним із прикладів є справа «Україна та Нідерланди проти Росії», у якій Європейський суд з прав людини встановив факти систематичних і масових порушень прав людини, вчинених державою-агресором на окупованих територіях України. Це одна з найбільш масштабних міждержавних справ, поданих проти Росії до ЄСПЛ, оскільки охоплює тривалий період – від початку агресії у 2014 році до повномасштабного вторгнення у 2022 році – та включає безпрецедентні за масштабами порушення. 9 липня 2025 року Велика палата ЄСПЛ ухвалила рішення по суті справи, що стало першим подібним рішенням щодо затяжного міжнародного збройного конфлікту, авіакатастрофи цивільного лайнера та широкомасштабного вторгнення на територію держави-члена Ради Європи. Суд визнав Російську Федерацію відповідальною за порушення положень Європейської конвенції з прав людини через невиконання нею своїх міжнародних зобов'язань [5].

Попри війну, в Україні діють кілька рівнів гарантій прав людини, включаючи право на життя. Конституційний Суд України слідкує за відповідністю законів та інших нормативно-правових актів Конституції. У випадках, коли уряд чи військове командування приймає рішення, що можуть зачіпати основоположні права, саме Конституційний Суд є тим органом, що забезпечує правову відповідальність і контроль [6]. Омбудсмен активно реагує на порушення прав під час бойових дій, перевіряє умови утримання військовополонених, захищає права цивільного населення. Навіть у період воєнного стану кожна особа має право звертатися до суду за захистом своїх прав, включно з правом на життя. У випадках, коли національні суди не забезпечують ефективного захисту, особа має право звертатися до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ).

Злочини проти людяності, зокрема невибіркове вбивство мирних жителів, не мають строку давності й підлягають обов'язковому міжнародному розслідуванню. Міжнародний кримінальний суд (МКС) уповноважений розслідувати воєнні злочини, зокрема масові вбивства цивільного населення.

Попри наявність теоретичних гарантій, практика показує, що в умовах повномасштабної війни забезпечити повноцінний захист життя надзвичайно складно. Серед головних викликів є масові обстріли цивільної інфраструктури, відсутність оперативного доступу до правосуддя у прифронтових зонах, використання забороненої зброї, зокрема касетних боєприпасів.

Тому для посилення гарантій необхідно удосконалити національне законодавство з урахуванням норм міжнародного гуманітарного права, систематично здійснювати моніторинг порушень прав людини, розширити повноважень органів правозахисту, зокрема омбудсмена, а також міжнародна підтримка документування воєнних злочинів

Отже, право на життя закріплене як національним, так і міжнародним правом, і є тим базисом, навколо якого вибудовується весь комплекс прав людини. Його захист в умовах збройного конфлікту набуває ще більшої ваги, адже саме в таких обставинах виникає загроза масового, часто невинуватого, позбавлення життя як цивільних осіб, так і учасників бойових дій.

Конституційно-правові гарантії цього права залишаються чинними навіть в умовах війни. Тому право на життя залишається основоположним і невідчужуваним навіть у найскладніших умовах збройного конфлікту, а держава має обов'язок забезпечити його повноцінний захист як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Загальна декларація прав людини. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.
4. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17 лип. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Україна та Нідерланди проти росії: 9 липня ЄСПЛ оголосить рішення у справі - *Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія*. URL: <https://jur-gazeta.com/golovna/ukrayina-ta-niderlandi-proti-rosiyi-9-lipnya-espl-ogolosit-rishennya-u-spravi.html>.
6. Гураленко Н. А., Гордєєв В. В. Конституційний контроль у практиці Конституційного Суду України. *Law and Public Administration*. 2022. С. 316–319. DOI: 10.32840/PDU.2022.2.45

Кіндрат Ангеліна Михайлівна,

здобувачка ступеня вищої освіти магістра інституту заочного та дистанційного навчання Національної академії внутрішніх справ

Науковий керівник:

Халюк Сергій Олександрович,

завідувач кафедри

конституційного права та прав людини

Національної академії внутрішніх справ,

доктор юридичних наук, доцент

ЕФЕКТИВНІСТЬ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Забезпечення прав і свобод людини вимагає не лише проголошення їх у законі, а й створення дієвих інституційних механізмів контролю, координації та відповідальності органів державної влади. З конституційно-правової точки зору дослідження сприяє удосконаленню системи державних гарантій прав людини

через практичне застосування статей 3, 8, 55, 64 та 102 Конституції України, що закріплюють верховенство права, невідчужуваність прав і відповідальність держави перед людиною. Аналіз ефективності механізмів управління у цій сфері дозволяє визначити, наскільки узгоджено діють законодавчі, виконавчі та судові органи у захисті прав людини та які інституційні реформи потрібні для зміцнення демократичних засад державного управління.

Права людини в умовах війни – це невід’ємна від прогресивного сучасного соціуму цінність; вона виступає ключовим об’єктом конституційного і нормативно-правового регулювання, що є безумовною функцією національного законодавства. Під час озброєного конфлікту пріоритетність дотримання прав людини є не лише свідченням досягнення високого рівня демократії у державі, ступеня розвиненості суспільства, а й індикатором визнання громадян найвищою соціальною цінністю, національним пріоритетом. Враховуючи незмінну важливість особистості та відсутність ефективних механізмів, інструментів та сталих принципів реалізації прав людини під час війни, визнаних на всіх рівнях регулювання суспільних процесів, зокрема не лише на національному, а й на глобальному міждержавному, дослідження обраної проблематики доцільно продовжувати [1, с. 282].

Дотримання основних прав і свобод людини і громадянина перестали бути компетенцією конкретної країни, а стали справою всього міжнародного співтовариства, оскільки вже тривалий час є важливішим завданням багатьох держав світового співтовариства. Завдяки підвищеній стурбованості й увазі міжнародної спільноти до цих питань в різний час авторитетними міжнародними організаціями прийнято близько 300 декларацій, конвенцій, хартій. Міжнародно-правові акти в галузі прав людини, як правило, розглядають як міжнародні стандарти, бо вони розробляються на підставі звичаєвих норм, що сформувалися внаслідок визнання державами юридичної сили правил поведінки, які були проголошені Генеральною Асамблеєю ООН у вигляді декларацій чи рекомендацій. Україна як держава-засновниця ООН узяла на себе зобов’язання у галузі міжнародного співробітництва для сприяння підвищення загальної поваги й дотримання прав людини і основних свобод. Ціла низка міжнародно-правових актів стала базисом для Конституції України [2, с. 76].

Механізм захисту прав і свобод може бути детермінований як відкрита система базових інститутів прав і свобод, які: визначені нормами міжнародного права; гарантуються державою і міждержавними об’єднаннями; реалізуються в діяльності спеціально утворених міжнародних судових органів. З позицій методології державного управління характеристики механізмів захисту прав людини (МЗПЛ) доцільно визначати через особливості діяльності органів державної влади, зокрема, правовий статус, структуру, взаємодію з іншими органами влади, визначенням впливу зовнішнього середовища на об’єкт та суб’єкт регулювання. Наразі, зважаючи на особливості європейського вибору України однією з найважливіших сфер публічного управління виступають права і свободи людини, оскільки саме в цій сфері сформовано ефективний механізм імплементації базових гарантій як через низку міжнародних договорів

універсального та регіонального характеру, ратифікованих переважною більшістю країн, так і через систему контрольних та правоохоронних органів, а також правозахисних організацій. Важливу роль у цьому процесі відіграє Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, й відповідно, Європейський Суд з прав людини, що функціонує у правовому полі Конвенції та інших міжнародних угод у сфері прав людини [3, с. 31].

Стаття 3 Конституції України регламентує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю». Права громадян та їх гарантії відображають зміст, функціональні обов'язки і стратегічну спрямованість діяльності держави, яка, як учасник соціально-економічних відносин, не лише зобов'язана виконувати певні функції, а й нести відповідальність перед людиною за свою діяльність. Таким чином, утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави, в тому числі в умовах воєнного стану. Організація взаємодії між державою і громадянами може зазнавати трансформацій під тиском глобальних соціально-економічних тенденцій, зовнішніх факторів чи внутрішніх змін, до яких належать і процеси введення надзвичайного чи воєнного стану. Проте Конституція, будучи найвищим законом в Україні та маючи потужний регуляторний потенціал, надає пріоритет правам людини над потребами чи інтересами держави, що є свідченням модифікації відносин між зазначеними суб'єктами та стверджує про виведення на якісно новий рівень механізму реалізації прав громадян в умовах сучасного соціуму [1, с. 284].

З метою забезпечення прав людини у світі створено міжнародний механізм захисту прав людини. На сучасному етапі це питання також є досить актуальним в Україні, що зумовлено особливостями геополітичної ситуації. Від того наскільки чітко сформована в науці та реалізована в праві концепція захисту прав людини і громадянина залежить правова захищеність українських громадян. Внаслідок протиправних дій терористів на Сході України порушуються права і свободи людини, не лише майнові, житлові, трудові права, але й такі невід'ємні права людини, як: право на життя, на особисту недоторканність, на свободу пересування та вільний вибір місця проживання тощо. Права та свободи людини сформовані внаслідок чисельних історичних передумов, що розвинули психологічну потребу людини вільно використовувати свої можливості міркувати, виражати думки, займатися творчістю, самовиражатися, працювати тощо. Місце, що посідають права людини в усіх сферах життя суспільства, більшою мірою визначається рівнем соціально-економічного розвитку країни, історичними традиціями та законодавчим регулюванням, особливостями менталітету громадян та культурою (у тому числі й політичною) цього суспільства. Більш того, важливим показником розвитку будь-якої держави є ситуація, що склалася з правами людини. Для країн, що встали на шлях демократичних перетворень, становлення і розвиток правової, соціальної, демократичної держави та орієнтовані на демократичні правові цінності, проблеми прав людини, їх захист та охорона є надзвичайно важливим питанням державної політики та фактором

сталого розвитку країни взагалі [4, с. 42].

Окремі складові контролю за порушенням прав людини узагальнені не лише у джерелах МГП, а й у європейському праві прав людини, яке ґрунтується на положеннях Конвенції про захист прав людини, і основоположних свобод. Саме цей документ закріплює комплекс основних прав і свобод людини, кримінально-процесуальні гарантії їх дотримання та реалізації. Для захисту цих прав і свобод заснований Європейський Суд з прав людини, юрисдикція якого поширюється на всі справи і рішення якого є обов'язковими для всіх державучасниць Конвенції. Саме у практиці європейського права прав людини визначено аспекти переслідування осіб, винних у найтяжчих порушеннях прав людини. Цей аспект правовідносин сформульовано у практиці ЄСПЛ як так зване «процедурне зобов'язання» відповідно до ст. 2 та 3 Конвенції. Кримінальна складова цього процедурного обов'язку також безпосередньо згадується Судом: «Суд багато разів зазначав, що ефективна судова система, якої вимагає стаття 2, за певних обставин повинна включати звернення до кримінального права». До інших міжнародних документів, що закріплюють права людини, належать і такі, як Європейська соціальна хартія (1961 р.), Європейська конвенція про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню (1987 р.). Важливим каналом затвердження прав і свобод людини і громадянина в європейському регіоні є діяльність Організації з безпеки та співробітництва в Європі (далі – ОБСЄ) [1, с. 288].

Таким чином, ефективність механізмів державного управління у сфері дотримання прав людини визначається здатністю держави забезпечувати реальне виконання конституційних гарантій, незалежність контролюючих інституцій та взаємодію органів влади з громадянським суспільством. Конституційно-правовий аспект полягає в тому, що саме Конституція України виступає основою для формування системи органів і процедур, які мають забезпечувати охорону прав і свобод людини, а також ефективний судовий, парламентський та адміністративний контроль. Разом з тим, результативність цих механізмів залежить від їх практичної реалізації: насамперед, від рівня професійності посадових осіб, дотримання принципу верховенства права та прозорості діяльності державних структур. Підвищення ефективності можливе через впровадження цифрових інструментів моніторингу, розвиток інституту омбудсмана та узгодження національної практики із стандартами Європейського суду з прав людини.

Список використаних джерел:

1. Моца А. А. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. 2022. С. 280-291. URL: <https://surl.li/pcqrcp>
2. Мішко М. С., Демиденко В. О. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини та їх відображення в Конституції України. 2021. С. 76-79. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8ebc592f-0445-4018-8c37-d941b2513ca6/content>
3. Баштанник А. Г. Механізм захисту прав і свобод людини у контексті реалізації положень конвенції про захист прав людини і основоположних

свобод. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2023. С. 29-34. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/355/311>

4. Петrenchенко С. А. Теоретико-правовий аспект визначення механізму забезпечення прав людини та особливості їх реалізації в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2021. С. 41-45. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/download/236746/235294>

Кобелєва Анна Віталіївна,

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 202 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Халюк Сергій Олександрович,

завідувач кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАБОРОНА КАТУВАННЯ, ЖОРСТОКОГО ТА НЕЛЮДСЬКОГО ПОВОДЖЕННЯ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ТА НАЦІОНАЛЬНА ПРАКТИКА

Заборона катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження є одним із базових принципів сучасного міжнародного права прав людини. Вона має абсолютний характер і не допускає жодних винятків навіть за умов війни, надзвичайного стану чи боротьби з тероризмом. Така норма віднесена до категорії *jus cogens* – імперативних норм, від яких держави не можуть відступати. Основоположне її закріплення міститься у статті 5 Загальної декларації прав людини (1948 р.) та статті 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (1966 р.), які стали фундаментом для подальшого розвитку міжнародних стандартів [1; 2].

Ключовим документом, який деталізує цю заборону, є Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведження чи покарання 1984 року. У статті 2 Конвенції закріплено абсолютну заборону катування, а стаття 4 зобов'язує держави-учасниці криміналізувати такі дії [3]. Крім того, Факультативний протокол до Конвенції (2002 р.) створив механізм національних превентивних механізмів (НПМ), які мають здійснювати незалежний моніторинг місць несвободи, щоб запобігати катуванню ще до його виникнення [4].

У регіональному вимірі особливе значення має стаття 3 Європейської конвенції з прав людини, яка встановлює, що «ніхто не може бути підданий катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню». Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово наголошував, що ця стаття має абсолютний характер і не

допускає жодних відступів навіть у разі надзвичайних обставин (справа *Ireland v. United Kingdom*, 1978; *Selmouni v. France*, 1999). Саме практика ЄСПЛ формує стандарти доведення, розслідування та покарання за випадки катування.

У національному законодавстві України принцип заборони катування закріплено в Конституції України (стаття 28) та Кримінальному кодексі України (стаття 127). Згідно з чинною редакцією, катування визначається як умисне заподіяння сильного фізичного чи морального страждання шляхом насильства або погроз з метою отримання показань чи примушування до певних дій. Попри формальну відповідність міжнародним стандартам, на практиці залишається значна кількість проблем із притягненням винних до відповідальності та належним розслідуванням таких випадків.

Науковці звертають увагу на те, що ефективне розслідування катувань передбачає не лише покарання винних, а й превенцію. Україна у 2012 році створила національний превентивний механізм, який діє під егідою Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. НПМ здійснює регулярні моніторингові візити до місць несвободи – установ виконання покарань, психіатричних лікарень, пунктів тимчасового тримання – з метою попередження катувань. Однак, за даними правозахисних організацій, у воєнних умовах реалізація функцій НПМ істотно ускладнилася через обмежений доступ до певних територій. Згідно з аналітичними звітами Ради Європи, в Україні проблемним залишається питання незалежності та оперативності розслідування фактів катувань. Часто такі справи розслідуються підрозділами, які мають інституційний зв'язок із особами, підозрюваними у скоєнні катування, що суперечить принципу об'єктивності. Також бракує спеціальної підготовки прокурорів і слідчих, які розглядають такі справи [5].

Окрему увагу необхідно приділити умовам тримання під вартою, які нерідко самі по собі становлять нелюдське поводження. Європейський комітет із запобігання катуванням у своїх звітах неодноразово фіксував випадки неналежного медичного забезпечення, переповненості установ, фізичного тиску та принижень у слідчих ізоляторах і колоніях України. Такі факти свідчать про системність проблеми й необхідність реальних реформ пенітенціарної системи.

У контексті збройної агресії російської федерації проти України зафіксовано численні випадки катувань та жорстокого поводження з військовополоненими і цивільними особами на окупованих територіях. Управління Верховного комісара ООН з прав людини у звітах за 2023–2024 роки наголошує, що застосування тортур набуло системного характеру. Україна у відповідь посилила взаємодію з Міжнародним кримінальним судом для фіксації таких злочинів і притягнення винних до відповідальності.

Важливою складовою забезпечення прав осіб, які зазнали катування, є доступ до ефективних засобів правового захисту. Українські суди мають право застосовувати практику ЄСПЛ як джерело права, що відкриває шлях для відшкодування шкоди потерпілим. Проте вітчизняна практика відшкодування моральної шкоди поки що залишається непослідовною. Необхідно запровадити дієвий механізм державної компенсації жертвам катування відповідно до статті

14 Конвенції проти катувань [3].

Таким чином, заборона катування та інших форм жорстокого або нелюдського поводження – це не лише моральна вимога, а й обов’язок держави, закріплений у міжнародному праві. Для України особливо актуальною є імплементація міжнародних стандартів у національну практику, удосконалення слідчих процедур, посилення незалежності судової системи та забезпечення дієвої превенції. Лише системне поєднання міжнародних механізмів контролю, правової реформи та освітніх заходів для працівників правоохоронних органів може гарантувати реальну ефективність заборони катувань.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 217 А (III) від 10 грудня 1948 р. // *Офіційний переклад* ООН. URL: <https://www.un.org/uk/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (дата звернення: 25.10.2025)
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : прийнятий резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 2200 А (XXI) від 16 грудня 1966 р., набув чинності для України 23 березня 1976 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 25.10.2025).
3. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання : міжнародний документ від 10 грудня 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085 (дата звернення: 25.10.2025).
4. Факультативний протокол до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження чи покарання : міжнародний документ від 18 грудня 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_f48 (дата звернення: 25.10.2025).
5. Council of Europe. Analysis of the implementation of anti-torture recommendations: a step towards systemic changes in the penitentiary system in Ukraine. Kyiv, 2023. 84 p.

Комар Інна Миколаївна,

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 206 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,

професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СПРАВАХ ПРО ПРАВО НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що свобода мирних

зібрань є фундаментальним правом у Європейській конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ), що визначає його як право організовувати громадянами зібрання, через які вони зможуть висловити свої думки. При цьому Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) неодноразово наголошував на тому, що це право є необхідним в демократичному суспільстві та має охоронятися державою. Тому доцільно розглянути практику ЄСПЛ щодо цього права.

Варто зазначити, що відповідно до ст. 11 ЄКПЛ, кожен має право на мирні зібрання та об'єднання з іншими особами. Зокрема, відповідно до ч. 2 цієї статті, здійснення цього права може бути обмежено. При цьому ЄКПЛ визначає вичерпний список таких підстав. Це може бути забезпечення національної та громадської безпеки, запобігання кримінальним правопорушенням, а також охорона здоров'я суспільства, захист прав та свобод інших осіб [1]. Тобто це чинники, які потрібні для функціонування демократичного суспільства. Таким чином, з огляду на це можна зазначити, що право на мирні зібрання не є необмеженим, проте такі обмеження мають відповідати законній меті та не бути непропорційними їй.

Вважаємо, що ключовим для розуміння загального впливу цих прав та їх захисту у рішеннях ЄСПЛ є те, що вони охоплюють право особи на свободу дій, тобто на захист від втручання з боку держави у певних сферах. Також доцільно виділити позитивне її зобов'язання забезпечувати дієву реалізацію цих прав, зокрема їх захист від інших приватних осіб, котрі можуть намагатися завадити здійсненню цих прав. Зокрема, в п. 36 рішення по справі «Чумак проти України», ЄСПЛ зазначає, що право на свободу зібрань, передбачене статтею 11 ЄКПЛ, є однією з основних свобод у демократичному суспільстві, як і право на свободу вираження поглядів [2]. Тому це право не слід розуміти у вузькому сенсі. Воно стосується як приватних зустрічей, так і зборів у громадських місцях, які можуть бути стаціонарними або у вигляді процесії. Також це право може виконуватися окремими учасниками або організаторами подій.

Доцільно виокремити й те, що право на свободу мирних зібрань не може здійснюватися без відповідних обов'язків, які покладаються на державу, зокрема на її уповноважені органи. Серед таких обов'язків є позитивні зобов'язання адміністративних органів, які полягатимуть у захисті зібрань, зокрема від учасників контрзібрань, від осіб, які не підтримують погляди учасників мирного зібрання тощо. Для прикладу, у справі «Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії» Суд розглянув позитивне зобов'язання держави гарантувати захист групам, які здійснюють своє право на свободу мирних зборів [3].

Австрійський уряд дозволив організації провести демонстрацію проти абортів у певному місці. Після цього сама організація подала прохання змінити місце проведення демонстрації на інше, яке виявилось менш зручним для ефективного контролю за натовпом. Уряд погодився з цим, але не зміг забезпечити належного захисту сучасникам зібрання, про що попередив їх. Схожі проблеми виникали й під час проведення другої демонстрації. ЄСПЛ

постановив порушення ст. 11 ЄКПЛ, оскільки зазначив, що Австрія відповідала за забезпечення охорони груп, які реалізовували своє право на мирні зібрання.

Таким чином, неналежний захист учасників мирних зібрань, є порушенням позитивного зобов'язання держави у цій сфері. Зокрема, щоб право на мирні зібрання захищалося як з боку держави, так і з боку ЄСПЛ, таке зібрання має бути по-справжньому мирним [4, с. 63]. Адміністративні органи мають використовувати всі наявні у них організаційні, технічні та людські засоби, щоб забезпечити безпеку учасників зібрань, тим самим виконуючи їхнє право на свободу мирних зібрань. Щодо заборони реалізації цього права варто зазначити те, що вона є найважливішою з усіх можливих обмежень у реалізації права на свободу мирних зібрань. Тому особи, які мають повноваження приймати такі рішення, мають дуже об'єктивно, ретельно та всебічно підходити до цього питання, правильно оцінюючи вплив, який може завдати зібрання. Підстави для заборони мирних зібрань чітко визначені в ЄКПЛ, і вказаний у ній перелік є повним. Зокрема, у справі «Станков і Об'єднана організація Македонії «Ілнден» проти Болгарії» ЄСПЛ зазначив, що список винятків, що виникають у праві на свободу вираження думок та зібрань у статтях 10 та 11 ЄКПЛ, є повним. Визначення цих винятків обов'язково має обмежувальну природу та використовується лише у вузькому сенсі [5]. Таким чином, ЄСПЛ, встановлюючи баланс між інтересами держави, передбаченими статтею 11 ЄКПЛ, та інтересами забезпечення прав особи або об'єднання (групи) осіб, також враховує альтернативні способи врегулювання або покарання за недопустимого поведінку або дії, якщо вони вчинені.

Це пов'язано з тим, що будь-яка демонстрація у громадському місці неминуче спричиняє певні зміни у звичному житті громадян, включаючи стримування руху транспорту, і особливо важливо для органів публічної влади, продемонструвати певний ступінь терпимості щодо мирних зібрань, право на які закріплене ст. 11 Конвенції. При цьому таке зібрання не повинно зачіпати та обмежувати будь-яких нагальних громадських потреб. Зокрема, в справі «Платформа «Лікарі за життя» проти Австрії» [3], про яку згадувалося раніше, та справі «Букта та інші проти Угорщини» [6], згадується про те, що здійснення мирних зібрань, незалежно від того, чи було вони дозволені чи схвалені, не повинно порушувати сутність цього права, оскільки мета процедури – дати органам влади можливість вжити обґрунтовані та відповідні заходи, щоб забезпечити мирний перебіг мирних зібрань.

Доцільно виділити, що Україна не має спеціального закону, який регулював би питання мирних зібрань, хоча вже багато разів виникали ініціативи щодо його прийняття. Питання про необхідність такого закону – це дискусійне питання, оскільки є різні думки на рахунок цього. Однак враховуючи принцип прямої дії конституційних норм, нічого не заважає використовувати свободу зібрань саме з основ конституції. Це підтверджено ЄСПЛ, який у п. 55 справи «Веренцов проти України» зазначив, що хоча Суд згоден, що державі може знадобитися деякий час для прийняття законодавчих актів під час перехідного періоду, але ЄСПЛ не може погодитися з тим, що затримка близько двадцяти років є прийнятною, особливо коли мова йде про

свободу мирних зборів [7].

Таким чином, ЄСПЛ підкреслив необхідність швидких та конкретних реформ у законодавстві України для здійснення гармонізації законодавства з його практикою та висновками, а також вимогами статті 11 Конвенції. Таку ж позицію він зазначив і в справі «Шмушкович проти України» [8]. Зокрема, в даному контексті доцільно зазначає О.В. Когут: «Існує нагальна потреба законодавчого врегулювання основного порядку реалізації права на свободу мирних зборів. Це є не лише завданням України перед своїми громадянами, а й міжнародним зобов'язанням та рішенням ЄСПЛ» [9, с. 89].

Тому доцільно говорити про те, що аналіз рішень ЄСПЛ стосовно ст. 11 ЄКПЛ дозволяє дійти висновку про покладення на державу деяких позитивних обов'язків та дозвіл на припинення масових акцій лише за умови наявності дійсної небезпеки виникнення порушень громадського порядку чи обстоювання прав інших осіб при належному обґрунтуванні такого припинення, а також про те, що ЄСПЛ закликає держави приймати відповідне законодавство щодо свободи мирних зібрань.

Отже, практика ЄСПЛ щодо свободи мирних зібрань постійно розвивається, а рішення приймаються в залежності від конкретної ситуації з балансуванням між захистом цього права та інтересами держав. Також ЄСПЛ неодноразово звертався до питання регулювання свободи зібрань у національному законодавстві країн-учасниць Конвенції, зокрема і України, висловлюючи конкретні вимоги щодо норм, які обмежують цю свободу.

Список використаних джерел:

1. Європейська конвенція з прав людини: Конвенція від 04.11.1950, № 995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 05.11.2025).
2. Справа «Чумак проти України» (Заява № 44529/09): Справа від 06.03.2018, № 974_e02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_e02#Text (дата звернення: 05.11.2025).
3. Платформа «Лікарі за життя» (Заява № 10126/82) проти Австрії: Справа від 21.06.1988. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57558> (дата звернення: 05.11.2025).
4. Тополевський Р. Б. Право на мирні зібрання: Європейські стандарти реалізації. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. №12. С. 61-63.
5. Stankov i United Macedonian Organisation Ilinden проти Болгарії (Заяви № 29221/95 і №29225/95): Справа від 02.10.2001. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-196572> (дата звернення: 05.11.2025).
6. «Букта та інші проти Угорщини» (Заява №25691/04): Справа від 17.07.2007. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-117766> (дата звернення: 06.11.2025).
7. Веренцов проти України (Заява №20372/11): Справа від 11.04.2013, № 974_945. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_945#Text (дата звернення: 06.11.2025).

8. «Шмушкович проти України» (Заява № 3276/10): Справа від 14.11.2014, №974_990. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_990#Text (дата звернення: 06.11.2025).

9. Когут О. В. Право на свободу мирних зібрань. Гармонізація законодавства України з правом Європейського Союзу : зб. тез доповідей Всеукраїнської наукової конференції, 17 квітня 2021 р. (м. Хмельницький). Хмельницький : ХНУ, 2021. С. 85-90.

Кретініна Ольга Олександрівна,
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 205 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ГРОМАДЯН НА ОСВІТУ В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ

Конституційне право громадян на освіту є одним із ключових соціальних прав, що забезпечує не лише індивідуальний розвиток особистості, але й формує інтелектуальний, економічний і культурний потенціал держави. В Україні це право закріплене у статті 53 Конституції, яка проголошує, що кожен має право на освіту, а повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава гарантує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, а також певною мірою вищої освіти у державних і комунальних закладах [1]. У сучасних реаліях це право набуває особливої актуальності, оскільки освітня система перебуває в умовах глибокої трансформації, спричиненої війною, технологічними змінами, демографічними викликами та процесами європейської інтеграції.

Однією з основних проблем реалізації права на освіту сьогодні є забезпечення рівного доступу громадян до освітніх послуг. Війна на території України, внутрішнє переміщення населення, зруйнована інфраструктура, евакуація освітніх закладів і брак педагогічних кадрів у прифронтових регіонах призвели до глибокої нерівності в освітніх можливостях. Значна кількість дітей навчається дистанційно, часто без належного технічного забезпечення, що позначається на якості знань. Конституційна гарантія доступності освіти у таких умовах набуває змісту не лише юридичної норми, а й соціально-гуманітарного виклику, який вимагає від держави гнучких і дієвих механізмів підтримки освітнього процесу навіть у кризових обставинах.

Важливим аспектом сучасних реалій є реформування освітньої системи

відповідно до стандартів Європейського Союзу. Україна інтегрується у європейський освітній простір через імплементацію Болонського процесу, розвиток автономії закладів вищої освіти, забезпечення академічної доброчесності та підвищення якості навчання. Водночас залишається проблема невідповідності освітніх програм реальним потребам ринку праці, а також надмірна теоретизація навчального процесу. Конституційне право на освіту передбачає не лише формальний доступ до навчання, а й отримання якісної, сучасної, компетентісно орієнтованої освіти, яка дозволяє людині реалізувати свій потенціал у суспільстві знань.

Особливої ваги набуває питання цифровізації освіти. Сучасна держава зобов'язана забезпечити умови, за яких громадяни матимуть доступ до електронних ресурсів, онлайн-платформ, сучасних технологій навчання. Пандемія COVID-19, а згодом і воєнний стан, показали, що освіта може функціонувати навіть у віддаленому форматі, але лише за умови наявності належної цифрової інфраструктури. Таким чином, реалізація права на освіту у XXI столітті невіддільна від технологічного розвитку, а цифрова грамотність стає невід'ємною складовою освітніх стандартів.

Водночас, право на освіту передбачає також рівний доступ для всіх категорій населення – дітей з особливими освітніми потребами, національних меншин, осіб, що проживають у сільській місцевості, ветеранів війни, вимушених переселенців. Конституційна норма набуває реального змісту лише тоді, коли держава створює умови для інклюзивного навчання, адаптованого до індивідуальних можливостей кожної людини. В останні роки в Україні розвиваються програми інклюзивної освіти, однак вони все ще потребують фінансової підтримки, професійної підготовки педагогів та зміни суспільного ставлення до дітей з інвалідністю [2].

Невід'ємною складовою права на освіту є академічна свобода та автономія навчальних закладів. Конституційне право громадян на свободу думки, слова і наукової діяльності тісно пов'язане з можливістю вільного пошуку знань. Вищі навчальні заклади отримали більшу самостійність у визначенні навчальних програм, проведенні наукових досліджень і розподілі фінансів, проте на практиці автономія часто стикається з бюрократичними бар'єрами, надмірним втручанням з боку держави та нестачею ресурсів. Розвиток справжньої академічної свободи є одним із ключових показників зрілості демократичної системи.

Сучасне розуміння права на освіту включає не лише формальне навчання, а й концепцію «освіти впродовж життя». В умовах швидких технологічних і соціальних змін громадяни повинні мати можливість постійно оновлювати свої знання та навички. Конституційне право на освіту у цьому контексті означає доступність курсів підвищення кваліфікації, професійної перепідготовки, відкритих онлайн-платформ та державних програм перекваліфікації для різних вікових груп.

Не можна оминати і морально-етичний аспект освіти. Вона має не лише передавати знання, а й виховувати громадян, формувати духовність, культуру, національну ідентичність та громадянську відповідальність. Конституційне

право на освіту охоплює право людини на виховання у дусі демократії, прав людини, патріотизму і гуманізму. Саме тому питання змісту навчання стає не менш важливим, ніж доступність освіти.

Варто зауважити, що конституційне право громадян на освіту в сучасних реаліях набуває комплексного змісту, який охоплює не лише юридичні гарантії, а й соціальні, економічні, технологічні та духовні аспекти. Його реалізація потребує узгоджених дій держави, суспільства і кожного громадянина. Освіта сьогодні – це не лише право, а й стратегічний ресурс виживання і розвитку української нації в умовах глобальних викликів, війни та трансформаційного періоду. Реальне втілення цього права є запорукою демократичного, сильного і свідомого суспільства, здатного забезпечити гідне майбутнє для кожного [3].

Війна, розв'язана Російською Федерацією проти України, стала безпрецедентним викликом для системи освіти та безпосередньо вплинула на реалізацію конституційного права громадян на освіту. Її наслідки мають багатовимірний характер – гуманітарний, соціальний, економічний, психологічний та інституційний. Стаття 53 Конституції України гарантує кожному право на освіту, проте в умовах воєнного стану ця гарантія набула особливого змісту, оскільки збереження доступу до знань стало не лише питанням розвитку, а й питанням національної безпеки, духовної стійкості та виживання української ідентичності.

Передусім війна завдала величезних руйнувань освітній інфраструктурі. Тисячі шкіл, дитячих садків, коледжів і університетів були зруйновані або пошкоджені внаслідок обстрілів. Частина закладів освіти опинилася на окупованих територіях, де українську систему навчання фактично замінюють російською, що є прямим порушенням права громадян на освіту в межах національної правової системи. У таких умовах доступність освіти, яка є конституційною гарантією, перетворилася на щоденну боротьбу за можливість навчатися. Тисячі учнів і студентів були змушені евакуюватися або перейти на дистанційне навчання, часто без стабільного інтернет-зв'язку, під постійною загрозою обстрілів чи вимкнення електроенергії.

Війна призвела і до масштабної внутрішньої та зовнішньої міграції. Мільйони дітей і молоді опинилися за межами своїх домівок, у тому числі за кордоном, де вони навчаються у школах інших країн. Це створює ризик втрати частини покоління, асиміляції або розриву з українською культурною й мовною ідентичністю. Водночас перед державою постала складна задача – забезпечити інтеграцію таких дітей у національний освітній простір, підтримати їх українську мову, історію та цінності, а також надати їм можливість продовжувати освіту після повернення.

Не менш серйозною проблемою стало емоційне і психічне виснаження дітей, студентів та педагогів. Постійний стрес, втрата близьких, евакуація, життя в умовах небезпеки або окупації викликали хвилю психологічних травм. Психоемоційна стабільність є важливою умовою якісного навчання, тому реалізація конституційного права на освіту сьогодні невіддільна від забезпечення психологічної підтримки в закладах освіти. Відповіддю на це стало створення системи кризової психологічної допомоги, підготовка вчителів

до роботи з дітьми, які пережили травматичний досвід, а також впровадження програм емоційного відновлення, арт-терапії та соціальної реабілітації [4].

Значні труднощі виникли й у сфері фінансування освіти. Війна спричинила зменшення бюджетних надходжень, переорієнтацію фінансових потоків на оборону, що зменшило можливості держави підтримувати освітні проекти в повному обсязі. У результаті багато закладів зіткнулися з нестачею ресурсів, зниженням зарплат, відтоком кадрів за кордон. У таких умовах важливо не допустити деградації освітньої системи. Вирішенням стало залучення міжнародної допомоги, грантових програм ЄС, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та інших партнерів, які фінансують цифровізацію освіти, відновлення інфраструктури, підтримку педагогів і навчальних закладів у зонах бойових дій [5].

Таким чином, війна не лише поставила під загрозу реалізацію права на освіту, а й стала каталізатором глибоких змін. Українська система освіти довела свою життєздатність, і тепер її майбутнє залежить від того, наскільки швидко держава, суспільство та міжнародні партнери зможуть спільно подолати наслідки війни, модернізувати освітню сферу й перетворити її на основу післявоєнного відродження України.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.11.2025).
2. Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 03.11.2025).
3. Міністерство освіти і науки України. Освіта під час війни: аналітичний огляд, проблеми та перспективи розвитку (2024). URL: <https://mon.gov.ua/ua/news> (дата звернення: 03.11.2025).
4. ЮНЕСКО. Ukraine: Education under attack – report 2023. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000384217> (дата звернення: 03.11.2025).
5. Європейський Союз – EU NEIGHBOURS EAST. “Education in wartime Ukraine: challenges and support measures” (2023). URL: <https://euneighbourseast.eu/ukraine> (дата звернення: 03.11.2025).

Кушнір Володимир Анатолійович,
аспірант науково-дослідної лабораторії з
проблем протидії злочинності навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ З УКРАЇНСЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Дослідження присвячене компаративному аналізу міжнародно-правових стандартів захисту прав дітей та підлітків із національним законодавством України. Метою роботи є виявлення ступеня гармонізації міжнародних норм, ідентифікація законодавчих прогалів та розроблення рекомендацій щодо вдосконалення системи захисту дитинства. Дослідження охоплює аналіз Конвенції ООН про права дитини, факультативних протоколів, юриспруденції Європейського суду з прав людини та критичну оцінку вітчизняної нормативної бази. Особлива увага приділяється викликам реалізації прав дітей в умовах воєнного стану та стратегічним напрямкам модернізації національної правової системи.

Захист прав дітей та підлітків є одним із найбільш актуальних напрямів розвитку міжнародного права та державної політики. Міжнародне співтовариство протягом більш як ста років розробило комплексну систему стандартів, спрямованих на забезпечення безпеки, здоров'я, освіти та гармонійного розвитку неповнолітніх. Конвенція ООН про права дитини 1989 року стала першим універсальним міжнародно-правовим інструментом зобов'язуючого характеру, який фундаментально змінив концептуальні підходи до розуміння правового статусу дитини у світовій спільноті.

Еволюційне формування міжнародної системи правового захисту дітей відбувалося поетапно. Перший крок у створенні міжнародного інструментарію зроблено Женевською декларацією 1924 року, яка проголошувала загальні принципи захисту дитинства. Декларація прав дитини 1959 року розширила коло визнаних прав та принципів. Однак, переломним моментом став прийняття Конвенції ООН про права дитини 1989 року – першого універсального документу зобов'язуючого характеру у сфері захисту прав неповнолітніх [1]. Конвенція структурована у 54 статтях, систематизує чотири категорії прав дитини: права на виживання, всебічний розвиток, спеціальний захист та активну участь. Міжнародне співтовариство розробило три факультативні протоколи до Конвенції: щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії (2000); щодо участі дітей у збройних

конфліктах (2000); щодо процедури повідомлень про порушення прав (2011). Україна ратифікувала всі три протоколи відповідно у 2003, 2005 та 2019 роках, що засвідчує її міжнародні зобов'язання у сфері захисту дитинства [6]. Контроль за виконанням міжнародних зобов'язань здійснюють спеціалізовані інституції. Комітет ООН з прав дитини аналізує національні доповіді держав-учасниць, формулює заключні зауваження та рекомендації, розглядає індивідуальні повідомлення про порушення прав. Конституція України містить спеціальні норми про охорону сім'ї, дитинства, материнства та батьківства (ст. 51), а також гарантує дітям базові права на життя, людську гідність, недискримінацію, доступ до освіти та охорону здоров'я (ст. ст. 24, 27, 28, 52, 53) [2].

Базовим законодавчим актом у сфері захисту дитинства є Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III, який визначає охорону дитинства як стратегічний пріоритет державної політики та закріплює принцип пріоритету міжнародно-правових стандартів у національній системі захисту дитинства [3]. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III детально регулює статус дитини у сімейно-правових відносинах, встановлює вікову градацію (малолітня особа до 14 років, неповнолітня від 14 до 18 років), закріплює систему прав дітей та обов'язків батьків, категорично забороняє експлуатацію дитини та застосування покарань, що принижують людську гідність [4].

Інституційна система захисту прав дітей включає Уповноваженого Президента України з прав дитини, Державну службу України у справах дітей та сім'ї, місцеві служби у справах дітей та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Верховний Суд України активно застосовує принцип найкращих інтересів дитини у сімейних спорах, визнаючи дитину найбільш вразливою стороною та встановлюючи, що інтереси дитини повинні бути центральним предметом батьківської турботи. Аналіз вітчизняного законодавства у сфері захисту прав дітей засвідчує його абсолютну відповідність міжнародним стандартам у таких ключових аспектах: визначення поняття «дитина» (віком до 18 років), гарантування фундаментального права на життя, захист від насильницьких дій, заборона залучення до збройних конфліктів та експлуатації [7].

Повномасштабна російська агресія, яка почалася 24 лютого 2022 року, створила екстраординарні виклики для системи захисту дитинства. Від початку війни загинуло щонайменше 669 дітей, 1833 отримали поранення. Понад 14 тисяч дітей були евакуйовані із прифронтових територій. Для мінімізації ризиків та захисту дітей в умовах воєнного стану Україна впровадила комплекс заходів: обов'язкова евакуація дітей із прифронтових територій; оснащення більше 11 тисяч закладів освіти сучасними укриттями для забезпечення можливості очного навчання; розроблення платформи дистанційного навчання «Всеукраїнська школа онлайн»; запровадження програми психологічної підтримки «Дитина не сама»; введення статусу «Дитина війни» для неповнолітніх, які постраждали від воєнних дій.

Стратегічні напрями вдосконалення національної правової системи

охоплюють законодавчу модернізацію (доповнення Кримінального кодексу нормами про кримінальну відповідальність за вербування дітей до участі у військових конфліктах; підвищення санкцій за реалізацію алкоголю та тютюну неповнолітнім), інституційну трансформацію (запровадження обов'язкової спеціалізації суддів; забезпечення доступності послуг медіації; посилення міжсекторальної взаємодії) та превентивні ініціативи (правова просвіта населення, захист дітей у цифровому просторі, система раннього виявлення насильства). Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції до 2028 року визначає стратегічні пріоритети: захист прав дітей в умовах збройного конфлікту, реформування системи кримінальної юстиції, протидія насильству щодо дітей, захист прав у цивільному судочинстві, забезпечення безпеки в цифровому середовищі [5].

Якщо підбити короткий підсумок, то національне законодавство України у сфері захисту прав дітей та підлітків демонструє високий ступінь гармонізації з міжнародними стандартами. Україна послідовно ратифікувала всі ключові міжнародні інструменти захисту дитинства, створила комплексну систему інституційного забезпечення, успішно імплементувала принцип найкращих інтересів дитини та в окремих аспектах забезпечує підвищені стандарти на порівняно з міжнародними нормами. Однак, існують серйозні проблеми фактичної реалізації прав дітей, які загострилися в умовах повномасштабної російської агресії. Ефективний захист прав дітей та підлітків вимагає комплексного міжсекторального підходу, подальшого вдосконалення нормативної бази, посилення інституційного потенціалу та продовження активної міжнародної співпраці. Особливої актуальності набувають завдання психосоціальної реабілітації дітей, які постраждали від війни, забезпечення безперервності освітнього процесу та розширення соціальної підтримки вразливих сімей.

Список використаних джерел

1. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021 (дата звернення 10.11.2025 р.)
2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення 10.11.2025 р.)
3. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 року № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14> (дата звернення 10.11.2025 р.)
4. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення 10.11.2025 р.)
5. Національна стратегія захисту прав дитини у сфері юстиції до 2028 року: схвалено Кабінетом Міністрів України від 24 січня 2024 року № 80-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80-2024-р> (дата звернення 10.11.2025 р.)
6. Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції та дитячої порнографії від 25 травня 2000 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення

10.11.2025 р.)

7. Факультативний протокол до Конвенції ООН про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 25 травня 2000 року.
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_152 (дата звернення 10.11.2025 р.)

Левківський Юрій Анатолійович,
аспірант кафедри цивільного права та процесу
Національної академії внутрішніх справ

ЕКСПЕРТ З ПИТАНЬ ПРАВА В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Процесуальна реформа 2017 року в Україні запровадила інститут експерта з питань права, який став важливою новелою цивільного, господарського та адміністративного судочинства. Відповідно до ст. 73 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), як експерт з питань права може залучатися особа, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права [1]. Ця законодавча новела є відображенням загальноєвропейської тенденції до залучення правових експертів для сприяння справедливому правосуддю.

Актуальність порівняльного дослідження зумовлена курсом України на європейську інтеграцію та необхідністю гармонізації процесуального законодавства з європейськими стандартами. Як слушно зазначає І. Ю. Татулич, правовий статус експерта з питань права потребує подальшого законодавчого вдосконалення через відсутність чітких критеріїв «визнаності» фахівця та уніфікованих вимог до висновку [2, с. 67].

У європейській правовій традиції аналогічні функції виконує інститут *amicus curiae* («друг суду»), який має тривалу історію застосування в міжнародних судах. Стаття 36 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Правило 44 Регламенту ЄСПЛ встановлюють процедуру втручання третіх сторін, що дозволяє особам, які не є учасниками справи, надавати суду експертні висновки з питань права [3].

Порівняльний аналіз виявляє суттєві відмінності між українським та європейським підходами. В Україні експерт з питань права залучається переважно для тлумачення норм іноземного права та для застосування аналогії закону чи аналогії права (ст. 114 ЦПК України). Відповідно до ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право», суд повинен встановити зміст норм іноземного права згідно з їх офіційним тлумаченням та практикою застосування [4]. Натомість у Європейському Союзі інститут *amicus curiae* має ширше застосування для захисту публічних інтересів та прав людини.

Регламент ЄС 2020/1783 про співпрацю судів держав-членів щодо отримання доказів у цивільних та комерційних справах, який замінив Регламент ЄС 1206/2001, передбачає можливість залучення експертів для отримання

доказів, що стосуються іноземного права [5]. Це свідчить про гармонізацію процесуальних механізмів на рівні ЄС.

Важливо наголосити, що на відміну від українського регулювання, де висновок експерта з питань права не є доказом та має лише консультативний характер (ст. 115 ЦПК України), практика Суду ЄС та ЄСПЛ демонструє тенденцію до розширення впливу висновків експертів у галузі права на судові рішення. І тут, слушно зазначає О. Старченко, що законодавче закріплення інституту експерта з питань права потребує деталізації вимог щодо кваліфікації та відповідальності таких осіб [6, с. 28]. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя Ради Європи (СЕРЕJ) у своїх рекомендаціях наголошує на важливості забезпечення доступу до правової експертизи як елемента права на справедливий суд. Практика ЄСПЛ, зокрема рішення у справах *Scozzari and Giunta v. Italy* та *Opuz v. Turkey*, підтверджує значення участі третіх сторін для належного здійснення правосуддя [7].

Окремо слід виділити проблему термінологічної невизначеності в українському законодавстві. Як зазначає Верховний Суд, у ст. 73 ЦПК України використовується термін «експерт з питань права», тоді як ст. 115 ЦПК України оперує поняттям «експерт у галузі права» [8]. Така недосконалість юридичної техніки потребує усунення шляхом уніфікації термінології.

На основі проведеного порівняльного аналізу важливо зазначити, що інститут експерта з питань права є національним аналогом європейського інституту *amicus curiae*, проте має вузьку сферу застосування. Враховуючи практику європейського союзу, а також наукові дослідження, варто розширити коло суб'єктів, які можуть бути залучені до надання висновків у галузі права, зокрема: юридичних осіб та неурядових організацій, а також законодавчо закріпити критерії «визнаності» експерта з питань права за європейським зразком.

Забезпечення ефективного функціонування цього інституту є важливим елементом зміцнення механізмів захисту прав людини в умовах євроінтеграції України.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 24.11.2025).
2. Татулич І. Ю. Правовий статус експерта з питань права в цивільному судочинстві. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 66–71. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.12>
3. Rules of Court of the European Court of Human Rights. Rule 44. Third-party intervention. URL: https://www.echr.coe.int/documents/rules_court_eng.pdf (дата звернення: 24.11.2025).
4. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 № 2709-IV (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15>.
5. Regulation (EU) 2020/1783 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2020 on cooperation between the courts of the Member States in the taking of evidence in civil or commercial matters. *OJ L 405*, 2.12.2020, P. 1–39.

URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2020/1783/oj> (дата звернення: 24.11.2025).

6. Старченко О. Проблемні питання процесуального статусу експерта з питань права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 8. С. 26–29. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.8.05>

7. European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ). Guidelines on Videoconferencing in Judicial Proceedings. CEPEJ(2021)4REV3. Strasbourg, 2021. URL: <https://rm.coe.int/cepej-2021-4-guidelines-videoconference-en/1680a2c2f4> (дата звернення: 24.11.2025).

8. Експерт з питань права: новела процесуальних кодексів, що потребує обґранкування судовою практикою. Верховний Суд. 2018. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/632677/> (дата звернення: 24.11.2025).

Лях Аліна Олександрівна

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 201 навчальної групи ННЕКІ
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Славна Оксана Володимирівна

професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ГАРАНТІЇ ПРАВА НА ЖИТТЯ: МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ І НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ

У сучасних умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України питання гарантій та захисту права на життя набуває особливої гостроти та перебуває в центрі уваги як національного, так і міжнародного права. Право на життя, як найвища невід’ємна цінність, зазнає систематичних порушень у воєнний час, що зумовлює необхідність аналізу ефективності існуючих механізмів його захисту в умовах правового режиму воєнного стану.

Метою роботи є встановлення міжнародних стандартів права на життя, аналіз механізмів його гарантування та особливостей національної реалізації в умовах правового режиму воєнного стану в Україні.

Незважаючи на значний обсяг досліджень у сфері прав людини (М. Буроменський, В. Буткевич, М. Гнатовський, О. Задорожній, В. Мицик та інші), проблема гарантування права на життя саме в умовах воєнного стану залишається недостатньо вивченою та потребує подальшого теоретичного осмислення й практичного вдосконалення.

Друга світова війна продемонструвала нероздільний зв’язок між необхідністю забезпечення миру та дотриманням прав і свобод людини, серед яких основне місце займає право на життя, яке є основною, невід’ємною та

найвищою цінністю. У повоєнний період відбулося становлення міжнародно-правової системи прав і свобод людини. У другій половині ХХ ст. започатковано новий етап міжнародно-правового співробітництва в галузі гарантування прав людини, створено Організацію Об'єднаних Націй та прийнятий її Статут, що зобов'язав держави дотримуватися основних прав і свобод людини, уникати дискримінації. У 1948 році Генеральною Асамблеєю ООН проголошено Загальну декларацію прав людини. Таким чином права людини стали об'єктом правового регулювання не лише національних правових систем, а й міжнародного права.

У сучасному світі права людини визначаються національним та міжнародним правом, норми якого узгоджуються з правовими позиціями різних країн світу. За рахунок цього норми міжнародного права консолідують у собі найкращі аспекти національного законодавства різних країн, створюючи при цьому міжнародні правові стандарти, що впливають на внутрішньодержавне право кожної країни.

Життя людини є найбільшою цінністю, основоположним і невідчужуваним, належить кожній особі з моменту народження. Право на життя людини закріплено в міжнародних універсальних та регіональних актах, до яких приєдналася Україна. Стаття 3 Загальної декларації прав людини, визначає право людини на життя, свободу і особисту недоторканість [1]. Стаття 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права визначає право на життя, як невід'ємне право кожної людини, що охороняється законом [2]. Стаття 1 Другого Факультативного Протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, встановлює заборону смертної кари та зобов'язує держави-учасниці вжити всіх необхідних заходів для скасування смертної кари в межах своєї юрисдикції. За цим Протоком допускаються винятки лише за умови застереження, яке зроблено під час ратифікації або приєднання і яке передбачає застосування смертної кари у воєнний час після визнання вини в скоєнні у воєнний час найбільш тяжкого злочину воєнного характеру. Стаття 4 даного Пакту передбачає, що відступ держав від своїх зобов'язань не може стосуватися права на життя, а також інших основоположних прав і свобод людини, навіть в умовах надзвичайного становища в державі [3]. Натомість ст. 2 Конвенції про захист прав людини і основних свобод (Європейська конвенція з прав людини) не встановлює прямої заборони смертної кари та визначає, що нікого не може бути умисно позбавлено життя інакше ніж на виконання смертного вироку суду, винесеного після визнання його винним у вчиненні злочину, за який закон передбачає таке покарання [4].

Вивчаючи питання забезпечення права людини на життя в умовах воєнних конфліктів, необхідно акцентувати увагу на співвідношенні національних правових норм з нормами міжнародного права та міжнародного гуманітарного права. На думку В. Мицик, міжнародне право прав людини регулює і забезпечує міжнародний захист прав і свобод людини в мирних умовах, тоді як міжнародне гуманітарне право – регулює відносини між воюючими державами, воно передбачає правила ведення війни, законів і

звичаїв війни або заборони чи обмеження застосування певних видів зброї. Основною метою міжнародного гуманітарного права є гуманізацію засобів і методів ведення війни, захист прав комбатантів та мирного населення під час міжнародних і неміжнародних військових конфліктів [5, с. 60].

У другому розділі Конституції України наша країна вперше на найвищому державному рівні закріпила перелік прав і свободи людини і громадянина. Зокрема ст. 27 Конституції України визначає право на життя невід'ємним, та визначає обов'язок держави на його захист, гарантуючи кожному право самостійно його захищати від протиправних посягань [6].

На сьогодні, Україна є учасницею Женевських конвенцій, які становлять фундамент сучасного міжнародного гуманітарного права, втім виникає потреба у прийнятті нашою державою правових норм необхідних для повноцінної реалізації даної конвенції.

Аналіз міжнародних та національних механізмів гарантування права на життя в умовах збройного конфлікту свідчить про існування значних прогалин у взаємодії норм міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, що особливо гостро проявляється під час повномасштабної агресії проти України. Незважаючи на наявність фундаментальних міжнародних актів (Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, Європейська конвенція з прав людини, Женевські конвенції) та конституційних гарантій (ст. 27 Конституції України), більшість норм мають декларативний характер і не забезпечують реального примусу держави-агресора до відповідальності, а також не містять ефективних механізмів захисту права на життя в умовах воєнного стану.

Список використаних джерел:

1. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 10.12.2025).
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 10.12.2025).
3. Другий Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, що стосується скасування смертної кари. Прийнятий резолюцією 44/128 Генеральної Асамблеї від 15 грудня 1989 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_187#Text.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004/print1389988659002889.
5. Мицик В. В. Права людини у міжнародному праві. Міжнародно-правові механізми захисту : підручник для ВУЗів. Київ : Видавничий дім «Промінь», 2010. 722 с.
6. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.12.2025).

Марченко Карина Олександрівна,
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 206 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ПРАВА НА СВОБОДУ СЛОВА: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

Імплементатії міжнародних норм захисту прав людини в національне законодавство залишається актуальною проблемою, адже, попри формальне закріплення більшості прав у Конституції України та законодавстві, їх практична реалізація ще не повністю відповідає міжнародним вимогам. Особливо це стосується права на свободу слова, яке є важливою складовою проєвропейського розвитку країни.

Міжнародні стандарти прав людини – це чітко визначені в міжнародних договорах та інших правових документах орієнтири, яких держави мають дотримуватися або досягати, забезпечуючи реалізацію прав і свобод людини [1, с. 11].

Дослідниця С.З. Чорна зазначає, що система конституційних прав і свобод узгоджена з основними міжнародними актами у сфері прав людини, зокрема: Міжнародним пактом про економічні, соціальні й культурні права, Загальною декларацією прав людини, а також Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, які були ратифіковані Україною. Крім того, положення українського законодавства значною мірою відповідають Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини та її додатковим протоколам [5, с. 22].

Впровадження стандартів прав людини в національну правову систему здійснюється через процес імплементації. Імплементатія міжнародних норм означає діяльність державних та міжнародних інституцій, спрямовану на практичне застосування і закріплення положень міжнародних актів у внутрішньому законодавстві та правозастосовній практиці України [4].

Національна імплементація міжнародних стандартів прав людини проходить через кілька основних етапів, кожен з яких має своє значення:

1. Визнання державою прав людини, яке здійснюється шляхом їх закріплення в Конституції, чинному українському законодавстві, а також участю держави в ухваленні й ратифікації міжнародних угод та договорів, що стосуються прав та свобод людини.

2. Етапізація реалізації прав людини, де відбувається поділ прав залежно

від можливостей їх практичного забезпечення. Зокрема, виділяють права, реалізація яких не потребує значних матеріальних витрат (особисті та політичні права) та права, які потребують фінансових, економічних або матеріальних ресурсів для їх повноцінного здійснення (соціальні та економічні права). Проте лише за наявності необхідних умов держава може гарантувати реальне виконання цих прав на практиці.

3. Інституціональне забезпечення реалізації прав людини передбачає створення державних структур (Конституційний Суд) і посадових осіб (Уповноважений Верховної Ради з прав людини, Урядовий уповноважений у справах ЄСПЛ, а також Уповноважений Президента з прав дитини), які безпосередньо відповідають за реалізацію, захист і моніторинг прав людини. Крім того, важливу роль відіграють судові, правоохоронні та прокурорські органи, діяльність яких спрямована на зміцнення системи захисту прав громадян.

4. Інтерпретація та конкретизація правових норм є необхідною для їх правильного розуміння і практичного застосування, адже на тлумачення впливають історичні, соціальні, культурні умови розвитку суспільства, а також інтереси різних соціальних груп. Тому єдина і чітка інтерпретація законодавства є передумовою рівності всіх громадян перед законом і запобігає неоднозначному правозастосуванню.

5. Процедуризація реалізації прав людини обумовлена тим, що деякі права можуть бути реалізовані людиною самостійно (наприклад, свобода віросповідання), але в багатьох випадках для цього потрібні певні дії з боку державних органів чи інших суб'єктів. Саме тому необхідно розробляти чіткі юридичні процедури, які визначають порядок надання соціальних, пенсійних чи адміністративних послуг, а також гарантують дотримання процесуальних прав громадян.

6. Гарантії охорони та захисту прав людини спрямовані на виявлення та запобігання порушень прав, а система захисту має на меті їх відновлення у випадку порушення. Для ефективності обидва механізми мають діяти комплексно. Прикладом заходів охорони є попередня державна реєстрація нормативних актів, що стосуються прав громадян. Однак у вітчизняній практиці часто спостерігається проблема формального характеру таких засобів через відсутність відповідальності за бездіяльність посадових осіб або невиконання обов'язків вони втрачають свою ефективність, що призводить до того, що правові гарантії залишаються декларативними, але не забезпечують реального захисту прав і свобод людини в Україні [4].

Український та європейський досвід регулювання свободи слова базується на міжнародних стандартах, закріплених у Конвенції про захист прав людини і основних свобод, а також у національних конституціях. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) є ключовим інструментом, який встановлює межі реалізації цього права, надаючи прецедентну практику, що застосовується українськими судами. В обох системах свобода слова обмежена для захисту інших прав та інтересів, таких як репутація, національна безпека та громадський порядок.

Право на свободу вільного вираження владних думок і поглядів є одним із фундаментальних прав, без якого неможливе існування демократичного суспільства. Це право закріплене у багатьох міжнародних актах, зокрема і в Конституції України. Так, стаття 34 Конституції гарантує кожній людині свободу думки, слова та можливість вільно висловлювати власні погляди й переконання. Кожен громадянин має право обирати спосіб збирання, зберігання, використання та поширення інформації будь-яким способом.

Проте, реалізація цього права може бути обмежена законом у випадках, коли це необхідно для захисту національної безпеки, суверенітету, громадського порядку, територіальної цілісності, здоров'я населення а також для запобігання витоку конфіденційної інформації або збереження неупередженості судочинства. Прикладом є особливості дії свободи слова в Україні в умовах воєнного стану [3].

У статті 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права проголошується, що громадянин має безпосереднє право дотримуватися індивідуальних переконань і відкрито їх висловлювати. Проте варто підкреслити, що частина 3 цієї ж статті зазначає, що здійснення права на свободу вираження пов'язане з певними обов'язками та відповідальністю. Тому воно може бути частково або повністю обмежене законодавством лише у тих випадках, коли це необхідно для захисту прав і репутації інших громадян, забезпечення державної безпеки, особливо в умовах воєнного стану, громадського правопорядку, охорони здоров'я, аналогічно як і в українському законодавстві.

Подібні гарантії містить і стаття 10 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка закріплює право кожної людини на свободу вираження поглядів, що поширюється на всіх без винятку: журналістів, представників ЗМІ, митців, науковців та будь-кого, хто прагне передавати або отримувати інформацію. Свобода вираження охоплює як традиційні засоби комунікації (пресу, телебачення, радіо), так і сучасні форми, зокрема соціальні мережі (Facebook, Instagram, TikTok, X, YouTube, Telegram тощо).

Згідно досліджень О.О. Бурмагіна, право на свободу слова у країнах Європи включає: можливість мати власні переконання; право отримувати та передавати інформацію без втручання державних структур [2, с. 9-10].

Таким чином, українська і європейська правові системи визнають свободу слова як фундаментальне право, але також встановлюють певні обмеження. Важливим є те, що українська судова система інтегрувала європейські стандарти через застосування практики ЄСПЛ, що допомагає гармонізувати національне законодавство з міжнародними нормами.

Отже, міжнародні стандарти у галузі прав людини, зокрема щодо свободи слова, є універсальними орієнтирами, що визначають правові засади демократичної держави. Україна, ратифікувавши основні міжнародні документи, поступово формує ефективну систему імплементації цих стандартів у національне законодавство та судову практику.

Список використаних джерел:

1. Бігняк О.В., Акіменко Ю.Ю., Белогубова О.О. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини : навч.-метод. посібник. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 168 с.
2. Бурмагін О.О., Опришко Л.В., Опришко Д.І. Свобода слова в умовах збройного конфлікту. Огляд практики Європейського суду з прав людини. Київ: ГО «Платформа прав людини», 2019. 112 с.
3. Конституція України. Розділ II. Права, свободи та обов'язки людини і громадянина. URL:<https://lnk.ua/xNKQA7Ke8> (дата звернення: 31.11.2025).
4. Міжнародно-праві стандарти прав людини – основа галузі міжнародного права прав людини. URL:<https://www.navs.edu.ua/files/kafedru/kmp/lectures/lekc1-mls.doc>.
5. Чорна С.З. Міжнародні стандарти прав людини та їх імплементація у процесі реалізації правозахисної функції судової влади в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*, 2020. С. 20-24.

Новак Анна Сергіївна,

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 207 навчальної групи навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,

професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

У сучасному кримінальному процесі досудове розслідування відіграє ключову роль, адже саме на цій стадії формуються ключові докази, окреслюється коло підозрюваних та вирішується загальне питання про притягнення до кримінальної відповідальності. Хоча й саме на цій стадії виникає найбільший ризик порушення прав і свобод людини, а саме: права на захист, права на свободу та особисту недоторканість й прав на справедливий суд. Основа забезпечення прав людини під час кримінального провадження закладена у Розділі II Конституції України. Крім того, стаття 129 Конституції України закріплює основні засади судочинства, що поширюються і на досудове розслідування [1]. До таких ключових конституційних гарантій належать:

- Принцип верховенства права та поваги до людської гідності (ст.ст. 3, 28 Конституції України). Будь-яка процесуальна дія має здійснюватися з повагою до честі та гідності особи, а методи, що принижують гідність (катування, жорстокість), заборонені.

- Право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29 Конституції України). Це право гарантується шляхом встановлення виключно судового контролю за застосуванням найбільш суворих запобіжних заходів, таких як тримання під вартою. Затримання особи без ухвали суду допускається лише у випадках, визначених законом, та не може тривати більше 72 години без рішення слідчого судді.

- Недоторканність житла (ст. 30 Конституції України). Проникнення до житла чи іншого володіння особи, проведення обшуку, огляду дозволяється лише за рішенням суду.

- Таємниця спілкування (ст. 31 Конституції України). Обмеження цього права також можливе виключно на підставі ухвали слідчого судді [2].

- Презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини (ст. 62 Конституції України). Усі сумніви щодо доведеності вини тлумачаться на користь особи [7, с. 67].

- Право на правову допомогу та захист (ст.ст. 59, 63 Конституції України). Підозрюваний має право на захист та право на безоплатну правову допомогу у випадках, передбачених законом [2].

Конституційно-правові гарантії реалізуються через низку процесуальних механізмів, закріплених у Кримінальному процесуальному кодексі України (КПК України) [2], які мають забезпечити рівність інтересів особи та держави.

Найважливішим конституційним механізмом є судовий контроль на етапі досудового розслідування, який здійснюється слідчим суддею [5]. Слідчий суддя вирішує питання про запобіжні заходи, надає дозволи на проведення негласних слідчих (розшукових) дій та розглядає скарги на рішення слідчого чи прокурора.

Хоча стадія досудового розслідування менш змагальна, КПК України передбачає елементи змагальності, які дозволяють підозрюваному (через захисника) збирати, подавати докази на свою користь та заявляти клопотання [2].

Конституція України (ст. 63) та КПК України гарантують особі право не свідчити проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів. Ця гарантія є запобіжником проти примусу до самовикриття [1; 2; 6].

Незважаючи на прогресивне конституційно-правове закріплення прав людини, у практиці досудового розслідування зберігаються проблеми:

- Надмірне використання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Попри конституційний принцип, що позбавлення свободи є винятковим заходом, судова практика часто демонструє його надмірне використання, що порушує ст. 29 Конституції та ст. 5 Європейської конвенції з прав людини (далі – ЄКПЛ) [3]. На необхідність дотримання належних гарантій вказує і практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), наприклад, у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» [4].

- Проблема допустимості доказів. Докази, здобуті з порушенням конституційних прав, мають бути визнані недопустимими [5]. Проте, на практиці, іноді спостерігається формалізм, що підриває справедливість [7, с. 69].

- Забезпечення права на захист. У випадках спеціального досудового розслідування, виникає проблема забезпечення конституційного права на захист, що вимагає вдосконалення механізмів [8, с. 136].

Шляхи вдосконалення:

1. Посилення ролі слідчого судді як гаранта конституційних прав.
2. Забезпечення неухильного дотримання правила недопустимості доказів, отриманих внаслідок порушення конституційних прав.
3. Постійне впровадження практики Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), рішення якого є джерелом права в Україні [3, 4], для інтерпретації та застосування конституційних гарантій.

Отже, забезпечення прав людини під час досудового розслідування є надважливим показником демократичності правової системи України. Конституційні гарантії, закріплені в Основному Законі, є не просто формальними нормами, а фундаментальною передумовою законності будь-яких дій органів державної влади на цій стадії.

Кримінальне процесуальне законодавство, втілюючи конституційні принципи (презумпція невинуватості, право на свободу та право на захист), створює необхідні механізми, зокрема інститут слідчого судді, який є ключовим гарантом судового контролю за дотриманням цих прав.

Проте, незважаючи на прогресивну законодавчу базу, у практиці залишаються суттєві недоліки. Серед них: ризики надмірного обмеження свободи особи, не завжди послідовне застосування правила недопустимості доказів, отриманих із порушенням конституційних прав, а також необхідність адаптації до міжнародних стандартів, зокрема практики Європейського суду з прав людини.

Таким чином, ефективне забезпечення прав людини на етапі досудового розслідування вимагає не лише досконалості норм, але й високої правової культури та неухильного дотримання конституційних засад усіма суб'єктами кримінального провадження. Тільки тоді можна досягти належного балансу між інтересами розкриття злочинів та захистом основних прав особистості.

Список використаних джерел:

1. Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року). Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13.
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами). Офіційний вісник України. 2006. № 32. Ст. 2371.
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Нечипорук і Йонкало проти України» від 21 квітня 2011 року.
5. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України / За заг. ред. О. А. Зайця. Київ : Юрінком Інтер, 2019.
6. Тертишник В. М. Кримінальний процес України: підручник. Київ : Алерта, 2021.

7. Лисенко О. І. Конституційно-правові гарантії прав людини у кримінальному провадженні. *Право України*. 2018. № 5. С. 65–72.
8. Мазур М. В. Гарантії прав підозрюваного під час спеціального досудового розслідування (in absentia) за КПК України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Вип. 77. С. 136–140.

Оленчик Никита Володимирович

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 214 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Осауленко Андрій Олександрович,

професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС СУДДІВ В УКРАЇНІ

В міру розвитку вітчизняної науки конституційного права стає очевидним, що при розгляді питання про роль та місце суддів у судовій владі недостатньо обмежуватись лише аналізом вимог, які пред'являються до суддів, принципів діяльності суддів, їхніх функцій, прав та обов'язків, а також гарантій їх діяльності.

Необхідно залучати до цього аналізу й інші, закріплені Конституцією та законами України, елементи. Це, насамперед, такі елементи як правосуб'єктність суддів, підстави та порядок притягнення суддів до юридичної відповідальності тощо.

Конституція України 1996 року [1], Закон України «Про судоустрій і статус суддів» [2] та інші нормативні акти не містять чіткого розуміння поняття «правовий статус судді». Однак, в ст. 52 Закону України «Про судоустрій і статус суддів (називається «Статус судді»), зазначається, що «суддею є громадянин України, який відповідно до Конституції України та цього Закону призначений суддею, займає штатну суддівську посаду в одному з судів України і здійснює правосуддя на професійній основі. Судді в Україні мають єдиний статус незалежно від місця суду в системі судоустрою чи адміністративної посади, яку суддя обіймає в суді».

Що ж стосується категорії конституційно-правового статусу судді, то в науковій літературі з конституційного права одночасно використовуються близькі терміни «статус суддів», «правовий статус суддів», «конституційний статус суддів».

На сьогоднішній день доктрина конституційного права України ще не сформувала єдиного підходу до розуміння конституційно-правового статусу

суддів як комплексного правового явища, що зумовлюється в тому числі і недостатньою кількістю всебічних базових фундаментальних досліджень в даній сфері юридичних знань [3, с. 63].

Ключовим елементом конституційно-правового статусу суддів є їхня правосуб'єктність, під якою розуміють здатність особи у встановленому законодавством порядку набувати правового статусу судді, тобто виступати носієм суб'єктивних прав та юридичних обов'язків професійного судді.

Обіймаючи посаду судді, особа, відповідно до набутого правового статусу, наділяється правами та обов'язками, які є запорукою успішної реалізації функцій, що покладаються на суддів. Вони виникають від часу набуття особою статусу судді й припиняються з припиненням цього статусу.

Ще одним елементом правового статусу судді виступають функції. Під функціями суддів слід розуміти основні напрямки, види та форми їхньої діяльності щодо здійснення судочинства. Функція правосуддя здійснюється суддями у формі конституційного, цивільного, господарського, адміністративного та кримінального судочинства в порядку, передбаченому чинним законодавством.

Одним із елементів правового статусу суддів є їх юридична відповідальність, як вид соціальної відповідальності, сутність якої полягає в застосуванні до суддів, які порушили вимоги законодавства та присягу, передбачених законом санкцій, що забезпечуються в примусовому порядку державою. На суддів поширюється спеціальна дисциплінарна відповідальність, зумовлена їхнім професійним правовим статусом.

Важливою складовою правового статусу суддів є гарантії їх діяльності, що врешті й визначають реальний правовий статус судді. Під гарантіями діяльності суддів слід розуміти сукупність загальних та спеціальних способів і засобів реалізації прав та обов'язків суддів [4, с. 74].

Отже, проаналізувавши конституційно-правову природу статусу судді можна зробити висновок, що суддя є центральним суб'єктом здійснення судової влади. Саме судді безпосередньо реалізують основні функції правосуддя й від рівня їхньої компетентності залежить авторитет судової влади та ефективність здійснення функції правосуддя в Україні.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр#Text>
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон від 02.06.2016 № № 1402-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>
3. Кравчук В. Присяга суддів як складова частина їх конституційно-правового статусу. *Історико-правовий часопис*. 2018. № 2. С. 63–67.
4. Конституційне право: підручник / за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.

Переляк Олександр Олексійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 212 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Чеханюк Леся Володимирівна,
доцент кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРИНЦИПИ МЕНДЕСА ЯК ЕФЕКТИВНА ОСНОВА ПРОТИДІ КАТУВАННЯМ

Катування й жорстоке поводження в під час перебування особи в умовах позбавлення свободи є однією з найбільш жорстоких і неприпустимих форм порушення прав людини. У цьому контексті особливо важливим є розвиток міжнародних стандартів, які дають змогу правоохоронним органам працювати ефективно, збирати інформацію, але без насильства. Однією з таких інноваційних ініціатив є Принципи Мендеса – набір міжнародних рекомендацій, які становлять практичну альтернативу традиційним контрпродуктивним методам, що покладаються на примус і залякування.

Принципи Мендеса було розроблено групою експертів у галузі права, психології, кримінології, безпеки та прав людини. Ініціатива, яку очолив Хуан Е. Мендес – аргентинський правозахисник, колишній Спеціальний доповідач ООН з питань катувань, базується на принципах науки, права та етики. У своєму змісті вказані Принципи пропонують заміну методів допитів, орієнтованих виключно на отримання визнань, на так зване «взаєморозуміння» – побудову діалогу, довіри між допитувачем і допитуваним [1, с. 145].

Ключовим за Мендесом є те, що інтерв'ювання має бути не лише юридично захищеним, але й процесуальним, системним: це не одноразовий допит, а комплекс процесів – від планування бесіди, підготовки інтерв'юера до оцінки якості отриманої інформації. Ефективність процедури інтерв'ювання у кримінальному провадженні та інших правових сферах детермінована дотриманням кількох фундаментальних засад.

Передусім, інтерв'ювання має базуватися на чіткій методології опитування та наукових, правових й етичних стандартах. Наукова складова охоплює використання психологічних та нейробіологічних досліджень, які підтверджують, що побудова довірчих відносин між фахівцем та опитуваною особою сприяє отриманню більш точних та достовірних спогадів. Правовий вимір вимагає інтеграції гарантій захисту прав людини у процес, включаючи забезпечення права на правничу допомогу та права мовчати. Етична компонента наполягає на проведенні опитування з дотриманням професійної етики, поваги до гідності особи, а також заборони тиску чи маніпуляцій. Практичний аспект визначає інтерв'ювання не як одноразовий акт, а як комплексний, багатостадійний процес, що включає етапи підготовки,

безпосередньої бесіди та подальшого аналізу здобутої інформації. У рамках цього процесу слід забезпечити впровадження правових гарантій, включаючи контроль, належне документування та можливість юридичного супроводу. Критично важливо підтримувати формат співпраці, а не примусу, що підвищує достовірність даних, застосовуючи активне слухання та відкриті запитання [2].

При цьому, обов'язковою є вимога врахування вразливості стану опитуваної особи, якщо вона перебуває у такій ситуації через вік, психоемоційний статус, травматичний досвід. Фахівці повинні володіти навичками виявлення цих вразливостей, а також адаптувати свій стиль опитування та взаємодії для мінімізації ризику повторної травматизації чи маніпулятивного впливу. Необхідне передбачення додаткових гарантій, таких як юридична або психологічна підтримка, а також застосування спеціальних режимів проведення опитувань для таких категорій осіб. Крім того, ефективне інтерв'ювання є високопрофесійною діяльністю, яка вимагає спеціалізованого навчання та регулярного вдосконалення кваліфікації. Фахівці мають проходити підготовку з методик опитування, орієнтованих на активне слухання та врахування психологічних аспектів пам'яті. Важливо проводити навчання керівного складу та політичних структур для забезпечення підтримки застосування цих принципів та виділення необхідних ресурсів для їхньої імплементації [2].

Підзвітність, як ключовий аспект ефективного інтерв'ювання, зобов'язує інституції, що проводять опитування, до прозорості та підзвітності. Аспект охоплює детальне документування інтерв'ю (аудіо, відеозаписи, стенограми), створення механізмів контролю, перевірки та аудиту. Також необхідно забезпечити наявність ефективних процедур розгляду скарг та розслідування випадків зловживань, а також функціонування незалежного нагляду та звітування як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. При цьому гостро постає питання необхідності вжиття національних заходів для забезпечення реального впливу зазначених засад. Держави мають інкорпорувати ці принципи у власні процесуальні процедури опитування, внутрішню політику правоохоронних органів та освітні програми. Необхідним є систематичний перегляд законодавчої та нормативної бази, а також інституційної культури для підтримки змін у методах допитів. Важливим кроком є залучення національних правозахисних установ та наглядових механізмів (наприклад, національних превентивних механізмів) до моніторингу дотримання та впровадження цих принципів [2].

Роль Принципів Мендеса в протидії катуванням є багатогранною. По-перше, вони зміщують фокус із визнань, отриманих будь-якою ціною, на якісну, достовірну інформацію. Крім того вони визначають, що допит має ціль не визнання, а достовірні дані, а самі допити мають проводитися в умовах, які мінімізують ризик тортур або примусу. Принципи гарантують, що допоміжні процедури, юридичні й процесуальні, будуть витримані: право на правову допомогу, можливість повідомлення про підозру у жорстокому поводженні, механізми звітування, підзвітність служб. Вони встановлюють, що докази, отримані шляхом катувань або жорстокого допиту, повинні бути

неприйнятними в суді [3, с. 6-7].

Міжнародне визнання Принципів Мендеса є досить вагомим. Наприклад, Африканська комісія з прав людини прийняла резолюцію ACHPR/Res. 545 у 2022 році, в якій рекомендує державам-учасникам впровадити ці Принципи як рамки для запобігання катуванням під час допитів [4]. Також Управління ООН з протидії наркотикам та злочинності зазначає, що ці Принципи являють собою практичний інструмент для перетворення правоохоронних інтерв'ю на більш гуманні й ефективні, підсилюючи якість розслідувань і дотримання прав людини.

У контексті правозахисту, такі організації, як Міжнародний центр реабілітації жертв катувань, активно підтримують Принципи Мендеса, вважаючи їх «великим кроком уперед для запобігання катуванням» та альтернативою насильницьким методам допиту. Разом з тим, впровадження цих Принципів стикається із серйозними викликами. Зокрема, за даними ОБСЄ, ключовими проблемами є інституційна культура правоохоронних органів, в яких панує допит «за зізнанням», а також правові та організаційні бар'єри для системного впровадження, наприклад, недостатній контроль з боку національних превентивних механізмів або інститутів прав людини. А щоб Принципи Мендеса мали реальний ефект, потрібне не просто прийняття на папері, а вжиття системних національних заходів: перегляд законодавства, запровадження тренінгів для слідчих та прокурорів, зміна практики допитів, механізми підзвітності тощо [5].

З огляду на все це, Принципи Мендеса можна розглядати як одну з найбільш ефективних міжнародних рамок протидії катуванням: вони пропонують збалансований підхід – поєднання правових гарантій, професійного інтерв'ювання та відмови від примусу. Вони не лише підсилюють міжнародні зобов'язання, засновані на Конвенції проти катувань, але й дають практичні інструменти правоохоронним органам для трансформації своєї роботи на користь прав людини та справедливого правосуддя. Прийняття й впровадження Принципів Мендеса на національному рівні може стати важливим кроком у боротьбі з катуваннями, підвищенні якості слідства й довіри громадян до системи правосуддя.

Отже, Принципи Мендеса – це набір міжнародних стандартів, розроблених для радикального реформування методів допитів і інтерв'ювання слідчими та іншими органами, щоб замінити насильницькі техніки на підходи, які базуються на довірі, повазі до прав людини і наукових даних.

Список використаних джерел

1. Demirden A. Psychology of investigative interviewing: Implications of Mendez principles in advancing the field. *Law and Justice Review*. 2023. № 26. С. 141–173.
2. Principles on Effective Interviewing for Investigations and Information Gathering. Mendez principles. URL: <https://mendezprinciples.com> (дата звернення: 20.11.2025).
3. Mendez-Pinedo M. E. The principle of effectiveness of EU law: a difficult concept in legal scholarship. *Tribuna Juridică*. 2021. No. 11 (1). P. 5–29.

4. Resolution on the Principles on Effective Interviewing for Investigations and Information-Gathering (Méndez Principles) - ACHPR/Res.545 (LXXIII) 2022. African Commission on Human and Peoples' Rights. URL: <https://achpr.au.int/index.php/en/adopted-resolutions/545-resolution-principles-effective-interviewing-investigations> (дата звернення: 20.11.2025).

5. The Méndez Principles on Effective Interviewing: a tool for the implementation of the United Nations Convention against Torture. *Association for the Prevention of Torture*. URL: https://www.apt.ch/sites/default/files/2024-05/apt_paper_on_principles_and_uncat_updated_-_layout_v2.pdf.

Платунов Володимир Олексійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 206 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПОРЯДОК ОТРИМАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДОПОМОГИ В УКРАЇНІ

Однією з ключових ознак демократичної держави є реальне забезпечення прав і свобод людини. Конституція України гарантує кожному право на правову допомогу (стаття 59). Проте не всі громадяни можуть дозволити собі платні юридичні послуги. Саме тому держава створила систему безоплатної правничої допомоги, покликану забезпечити рівний доступ до правосуддя незалежно від матеріального становища особи. Безоплатна правнича допомога (далі – БПД) є важливим елементом соціальної політики, правової державності та механізмом реалізації принципу верховенства права. Її значення зростає у сучасних умовах, коли економічні, соціальні та військові виклики призводять до зростання кількості громадян, які потребують підтримки у вирішенні правових питань.

Відповідно до Закону України «Про безоплатну правничу допомогу» (2011 р.), система правничої допомоги поділяється на первинну та вторинну.

Безоплатна первинна правнича допомога – це базовий рівень юридичної підтримки, який включає інформування особи про її права, обов'язки, порядок їх реалізації, а також надання консультацій та роз'яснень з правових питань. Простіше кажучи, це допомога у розумінні закону, але без представництва у суді. Її можуть отримати всі громадяни України, іноземці, особи без громадянства, а також біженці чи ті, хто потребує додаткового захисту.

Безоплатна вторинна правнича допомога – це більш глибока форма юридичної підтримки, яка охоплює складання процесуальних документів, захист інтересів у суді, представництво в органах державної влади чи місцевого самоврядування. Її

отримують лише певні категорії осіб, визначені законом, тобто ті, хто через життєві обставини не може самостійно захистити свої права.

Як зазначає український правознавець О. Скакун, вторинна правнича допомога є не просто соціальною послугою, а інструментом забезпечення реальної участі громадян у судочинстві, без якого рівність перед законом залишалася б формальністю [1, с. 45].

Правовою основою функціонування системи БПД є Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 року № 3460-VI. Крім того, її діяльність регулюється підзаконними актами Міністерства юстиції України, положеннями Конституції України, а також міжнародними документами, такими як Європейська конвенція з прав людини (стаття 6, право на справедливий суд).

Закон визначає принципи системи: доступність, справедливість, недискримінаційність, конфіденційність та якість надання допомоги. Ці принципи формують довіру громадян до державних інституцій і гарантують, що навіть особа без ресурсів має шанс на справедливе вирішення своєї справи.

Як підкреслює І. Гриценко, важливо, щоб безоплатна правнича допомога не сприймалася як «допомога для бідних», а як реалізація конституційного права кожного на правовий захист, незалежно від соціального статусу [2, с. 102]. На первинну правничу допомогу мають право всі особи без винятку – громадяни України, іноземці, особи без громадянства, внутрішньо переміщені особи, а також ті, хто звертається за роз'ясненнями до органів місцевого самоврядування або центрів правової допомоги.

Вторинна безоплатна правнича допомога надається лише окремим категоріям осіб, серед яких:

- малозабезпечені громадяни;
- інваліди та особи з інвалідністю;
- діти (у тому числі сироти, діти, позбавлені батьківського піклування);
- ветерани війни та учасники бойових дій;
- внутрішньо переміщені особи;
- особи, які постраждали від домашнього насильства;
- затримані, підозрювані або обвинувачені у кримінальному провадженні;
- особи, до яких застосовуються адміністративні затримання або арешти;
- біженці та ті, хто шукає притулку в Україні.

Таким чином, держава орієнтується на соціально вразливі групи населення, для яких правнича допомога має вирішальне значення.

Щоб отримати первинну допомогу, достатньо звернутися до найближчого місцевого центру або бюро правничої допомоги, які діють у кожному районі чи громаді. Працівники центрів надають усну або письмову консультацію, допомагають скласти звернення, скаргу, запит, роз'яснюють, як діяти в тій чи іншій ситуації.

Для отримання вторинної допомоги процедура більш формалізована. Особа має подати заяву до місцевого центру БПД і надати документи, що підтверджують її статус (наприклад, довідку про малозабезпеченість, інвалідність, посвідчення учасника бойових дій тощо).

Після перевірки документів центр приймає рішення про надання допомоги і призначає адвоката з Реєстру адвокатів, які співпрацюють із системою БПД. Держава оплачує його послуги, а клієнт отримує повноцінне представництво в суді.

Важливо, що звернення до центрів є безкоштовним, а строк розгляду заяви – до 10 днів. У невідкладних випадках (наприклад, коли особу затримано) допомога надається негайно.

На практиці це виглядає так: якщо громадянина затримали за підозрою у кримінальному правопорушенні, працівники поліції зобов'язані невідкладно повідомити чергового адвоката з центру БПД. Той прибуває до відділу поліції та забезпечує захист затриманого з моменту першого допиту. Такий механізм запобігає порушенням прав людини у кримінальному процесі.

Система безоплатної правничої допомоги в Україні складається з координаційного центру при Міністерстві юстиції, регіональних та місцевих центрів, а також бюро правничої допомоги.

Місцеві центри є первинною ланкою цієї системи. Вони приймають звернення, консультують громадян, ухвалюють рішення про надання вторинної допомоги, координують роботу адвокатів та здійснюють моніторинг якості наданих послуг.

Адвокати, які співпрацюють із системою БПД, проходять спеціальний відбір та навчання. Вони працюють за договорами з державою та отримують оплату через Координаційний центр. Їхня робота оцінюється за показниками ефективності, що стимулює професійність і відповідальність.

За словами Н. Баранової, діяльність адвокатів у межах системи БПД стала «соціальним містком між громадянином і державою», який сприяє зміцненню довіри до правосуддя [3, с. 67].

На думку дослідників, ефективність системи БПД залежить від трьох чинників: доступності, якості послуг і рівня правової обізнаності населення. Так, В. Тимошенко зазначає, що ключовим завданням держави є не лише забезпечити фізичну наявність центрів, а й формувати культуру правового звернення – щоб громадяни знали, куди йти і не боялися просити допомоги [4, с. 23].

Інші науковці наголошують на необхідності цифровізації процесів – подання заяв онлайн, консультацій через електронні сервіси, дистанційного представництва. У сучасних умовах це дозволяє розширити доступ до допомоги для осіб у віддалених районах або на тимчасово окупованих територіях.

Система безоплатної правничої допомоги в Україні є прикладом соціально-правового механізму, який реально впроваджує конституційний принцип рівності громадян перед законом. Вона не лише вирішує індивідуальні проблеми, а й підвищує загальний рівень правосвідомості суспільства.

Завдяки функціонуванню мережі місцевих центрів, бюро та залучених адвокатів держава гарантує, що кожна людина, незалежно від свого статусу чи доходу, має можливість захистити свої права. Це не просто юридична послуга – це практична реалізація прав людини, що зміцнює довіру до правосуддя і держави загалом.

Список використаних джерел:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків: Консум, 2020. 672 с.

2. Гриценко І. А. Конституційні засади надання безоплатної правової допомоги в Україні. Київ: НаУКМА, 2019. 212 с.
3. Баранова Н. В. Безоплатна правова допомога як елемент забезпечення прав людини. *Вісник права*, №2, 2021. С. 65–70.
4. Тимошенко В. П. Проблеми та перспективи розвитку системи безоплатної правничої допомоги в Україні. *Право України*, №5, 2022. С. 20–25.
5. Закон України «Про безоплатну правничу допомогу» від 2 червня 2011 року № 3460-VI.
6. Координаційний центр з надання правової допомоги. Офіційний сайт: <https://legalaid.gov.ua>.

Прилуцька Крістіна Вікторівна,
здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 207 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВИМ ЗАХИСТОМ ДІТЕЙ-СИРИТ В УКРАЇНІ

Проблематика визначення правового статусу дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, є важливою складовою сучасної системи соціального захисту в Україні. Правильне розуміння цих категорій має ключове значення для забезпечення їхніх законних прав і свобод, а також для формування ефективних механізмів державної підтримки [1].

Згідно із Законом України «Про охорону дитинства», дитина-сирота – це особа віком до 18 років, у якої померли або обидва батьки, або єдиний з батьків [2]. Натомість дитиною, позбавленою батьківського піклування, вважається дитина, яка залишилася без піклування батьків унаслідок позбавлення їх батьківських прав, визнання їх безвісно відсутніми чи недієздатними, відбування покарання у місцях позбавлення волі, тривалої хвороби або інших обставин, що унеможливають виконання ними своїх обов'язків щодо виховання.

Обидві категорії дітей потребують спеціальних форм державного захисту, проте правовий статус кожної з них має певні відмінності. Для дітей-сиріт держава фактично повністю бере на себе функції батьків – забезпечує матеріальні потреби, виховання, навчання, медичний догляд та соціальну адаптацію. Для дітей, позбавлених батьківського піклування, головним завданням є відновлення або створення умов, наближених до сімейного виховання, зокрема через усиновлення, опіку чи піклування, розміщення в

прийомних сім'ях або дитячих будинках сімейного типу.

Законодавчі основи соціального забезпечення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в Україні формуються низкою нормативно-правових актів. Основними серед них є Конституція України, Сімейний кодекс України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про охорону дитинства», а також Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування». Ці документи закріплюють принципи державної підтримки, гарантії на освіту, медичне обслуговування, житло та соціальну допомогу.

Згідно із чинним законодавством, держава зобов'язана створити умови, які забезпечують дітям цієї категорії рівні можливості з іншими громадянами у здобутті освіти, розвитку особистості та підготовці до самостійного життя. Для реалізації цих завдань діє розгалужена система соціальних послуг, що включає матеріальну допомогу, соціальне супроводження, психологічну підтримку та заходи з професійної орієнтації [3].

Отже, правовий статус дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, ґрунтується на принципах верховенства права, недискримінації та забезпечення найкращих інтересів дитини. Визначення цих понять у законодавстві є фундаментом для побудови системи соціального забезпечення, спрямованої на всебічний розвиток і захист прав кожної дитини.

Соціальна політика України у сфері захисту прав дітей-сиріт ґрунтується на принципах гуманізму, рівності та пріоритетності інтересів дитини. Одним із ключових аспектів цієї політики є система державної підтримки, яка спрямована на забезпечення гідного рівня життя, розвитку та соціальної інтеграції дітей, що втратили батьків або позбавлені їхнього піклування. Форми державної підтримки охоплюють матеріальне забезпечення, надання соціальних послуг, а також гарантії у сфері освіти та подальшого працевлаштування.

Матеріальне забезпечення є основою соціального захисту дітей-сиріт, оскільки воно спрямоване на задоволення базових життєвих потреб дитини. Згідно із законодавством України, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, мають право на державну соціальну допомогу у вигляді щомісячних виплат, одноразових допомог при досягненні повноліття, а також забезпечення житлом [4]. Крім того, держава надає низку пільг: безкоштовне харчування в навчальних закладах, забезпечення одягом, шкільним приладдям, медичними препаратами. Важливою формою матеріальної підтримки є стипендії для дітей-сиріт, які навчаються у професійно-технічних і вищих навчальних закладах. Ці виплати мають не лише соціальний, а й мотиваційний характер, стимулюючи дітей до здобуття освіти та подальшого професійного становлення.

Соціальні послуги, що надаються дітям-сиротам, мають комплексний характер і спрямовані на забезпечення всебічного розвитку особистості. Вони включають медичне обслуговування, психологічну, педагогічну та юридичну допомогу. Медичне забезпечення охоплює безоплатне лікування,

профілактичні заходи, санаторно-курортне оздоровлення, що сприяє збереженню та зміцненню здоров'я дітей.

Психологічна підтримка є особливо важливою складовою системи соціальних послуг, оскільки діти-сироти часто зазнають емоційних травм, пов'язаних із втратою батьків. Професійні психологи та соціальні педагоги допомагають дитині адаптуватися до нових умов життя, подолати почуття ізоляції, сформувати позитивне ставлення до себе й навколишнього світу. Також дітям-сиротам надається соціально-правова допомога – консультації щодо реалізації їхніх прав, отримання документів, оформлення соціальних виплат тощо.

Держава гарантує дітям-сиротам рівний доступ до освіти на всіх рівнях – від дошкільної до вищої. Такі діти мають право на безоплатне навчання у державних і комунальних навчальних закладах, забезпечення підручниками, навчальними матеріалами та проживання в гуртожитках. Для випускників інтернатних установ передбачене цільове державне замовлення на навчання у закладах вищої освіти [5].

Після завершення навчання держава зобов'язана сприяти працевлаштуванню дітей-сиріт. Вони користуються правом першочергового прийому на роботу за фахом, а також отримують матеріальну допомогу для адаптації на робочому місці. Така підтримка має на меті забезпечення соціальної стабільності, формування почуття самостійності та впевненості у власних силах.

Таким чином, форми державної підтримки дітей-сиріт становлять цілісну систему, спрямовану на реалізацію їхніх прав і створення умов для гармонійного розвитку. Водночас ефективність цієї системи значною мірою залежить від координації між державними органами, місцевими громадами та недержавними інституціями, що беруть участь у захисті прав дитини.

Забезпечення належних умов для життя, виховання та розвитку дітей-сиріт є одним із пріоритетних завдань державної соціальної політики України. Відповідно до чинного законодавства, головною метою системи влаштування дітей-сиріт є створення для них середовища, максимально наближеного до сімейного. Сім'я розглядається як найкраще середовище для фізичного, психологічного та соціального розвитку дитини, а тому пріоритет надається саме сімейним формам виховання.

Усиновлення (адопція). Усиновлення є найповнішою формою сімейного влаштування дитини-сироти, оскільки воно передбачає виникнення між дитиною та усиновлювачами таких самих правових відносин, як між біологічними батьками і дітьми. Згідно зі статтями 207–255 Сімейного кодексу України, усиновлення здійснюється виключно в інтересах дитини та передбачає забезпечення її права на сім'ю, любов, турботу і стабільність. Усиновлення сприяє формуванню у дитини почуття належності, безпеки та підтримки, що є необхідним для гармонійного розвитку особистості. Водночас процес адопції потребує ретельного державного контролю, оскільки має запобігати можливим порушенням прав дитини, зокрема торгівлі людьми чи експлуатації[6].

Опіка та піклування. Опіка та піклування – це форми тимчасового або

постійного влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у родини родичів або інших громадян. Опіка встановлюється над дітьми до 14 років, а піклування – над неповнолітніми віком від 14 до 18 років. Основним завданням опікуна чи піклувальника є забезпечення належних умов для проживання, виховання, освіти та соціальної адаптації дитини. Такі форми мають на меті зберегти індивідуальність дитини, створити стабільне емоційне середовище та мінімізувати негативні наслідки розлучення з біологічною родиною. Важливо, що держава надає опікунам матеріальну допомогу, а також соціальні пільги для підтримки дитини.

Прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу. Прийомна сім'я – це форма виховання, за якої одна або кілька дітей-сиріт передаються на виховання сім'ї на договірній основі. Прийомні батьки отримують державну підтримку, зокрема грошову допомогу на утримання дітей і оплату своєї праці. Такий підхід дозволяє поєднати сімейне виховання з професійною соціальною роботою. Дитячі будинки сімейного типу створюються, коли сім'я бере на виховання п'ять і більше дітей-сиріт або дітей, позбавлених батьківського піклування. Ця форма влаштування сприяє створенню стабільної родинної атмосфери, у якій діти отримують не лише матеріальне забезпечення, а й моральну підтримку, виховання в дусі взаємоповаги, любові та співпраці.

Інтернатні заклади та їхня роль. Інтернатні установи (дитячі будинки, школи-інтернати, притулки) залишаються важливою, хоча й менш пріоритетною формою влаштування дітей-сиріт. Їх основна функція полягає у забезпеченні тимчасового догляду, навчання та утримання дітей, для яких поки що не знайдено сімейної форми виховання. Незважаючи на те, що інтернатні заклади забезпечують базові потреби дитини, численні дослідження свідчать про негативний вплив інституційного виховання на психоемоційний розвиток. Вихованці таких закладів часто стикаються з труднощами соціалізації, низьким рівнем самооцінки та адаптаційними проблемами після випуску. Тому сучасна державна політика спрямована на поступовий перехід від інтернатної системи до сімейно-орієнтованих форм виховання.

Таким чином, сучасна система влаштування дітей-сиріт в Україні базується на принципах гуманності, рівності прав та пріоритетності сімейного виховання. Держава продовжує вдосконалювати законодавчі та організаційні механізми, спрямовані на те, щоб кожна дитина мала можливість вирости в безпечному, турботливому й сприятливому для розвитку середовищі [7].

Проблема соціального забезпечення дітей-сиріт в Україні залишається надзвичайно актуальною, адже ця категорія дітей належить до найуразливіших у суспільстві. Незважаючи на наявність законодавчих гарантій та державних програм, система соціального захисту має низку суттєвих недоліків, що обмежують її ефективність. Насамперед слід відзначити недостатнє фінансування закладів, у яких перебувають діти-сироти. Матеріальна база багатьох інтернатів і дитячих будинків не відповідає сучасним потребам, що негативно впливає на якість освіти та умов проживання. Також відчутною є нестача психологічної та медичної підтримки.

Серйозною проблемою є соціальна адаптація вихованців після досягнення

повноліття. Багато молодих людей, вихованих у закладах інституційного типу, не готові до самостійного життя, мають труднощі з працевлаштуванням і забезпеченням житлом. Відсутність системної програми постінтернатного супроводу часто призводить до соціального відчуження таких осіб [8]. Не менш важливим є недостатній розвиток сімейних форм виховання. Хоча держава підтримує усиновлення, опіку та прийомні сім'ї, бюрократичні процедури та недостатня поінформованість населення гальмують їхнє поширення.

Водночас існують і позитивні тенденції. В Україні поступово впроваджується реформа деінституціалізації – перехід від утримання дітей у закладах до сімейних або наближених до сімейних форм виховання. Активно долучаються благодійні організації, посилюється правова база, орієнтована на європейські стандарти.

Перспективи розвитку системи соціального забезпечення дітей-сиріт пов'язані з удосконаленням координації між державними структурами, розширенням програм соціальної адаптації, підготовкою фахівців і зміцненням партнерства між державою, громадами та громадським сектором [9].

Отже, ефективне розв'язання проблем соціального забезпечення дітей-сиріт можливе лише за умови комплексного підходу, який поєднує правовий, соціальний та гуманістичний аспекти.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. 2001. № 30. Ст. 142.
3. Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» від 13 січня 2005 р. № 2342-IV // Відомості Верховної Ради України. 2005. № 6. Ст. 147.
4. Кабінет Міністрів України. Постанова «Про затвердження Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини» від 24 вересня 2008 р. № 866.
5. Міністерство соціальної політики України. Національна стратегія реформування системи інституційного догляду та виховання дітей на 2017–2026 роки. URL: <https://www.msp.gov.ua>.
6. Андрєєва, Г. М. Соціальний захист дітей в Україні: сучасний стан та перспективи. *Соціальна робота і сучасність*. 2023. № 2. С. 45–54.
7. Капська, А. Й. Соціальна робота з дітьми та молоддю: навч. посіб. Київ: Центр навч. літ., 2020. 384 с.
8. Коломієць, Л. В. Соціальна політика щодо дітей-сиріт в Україні: проблеми та перспективи. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2022. № 2. С. 77–83.
9. Кузьменко, Л. В. Соціальний супровід дітей-сиріт як інструмент інтеграції у суспільство. *Вісник соціальної роботи*. 2021. № 3. С. 51–59.

Протасов Денис Сергійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 213 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чеханюк Леся Володимирівна,
доцент кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ЕТНІЧНИЙ ПРОФАЙЛІНГ

У сучасному світі питання захисту прав людини та забезпечення рівності всіх громадян незалежно від їхнього походження, раси чи релігії набуває особливої актуальності. Одним із проявів дискримінаційних практик, що викликає гострі етичні, правові та соціальні дискусії, є етнічний профайлінг. Він ґрунтується на припущенні працівниками поліції про зв'язок між схильністю громадян до протиправної поведінки та їх етнічним походженням. Тобто підстави для підозри у причетності до злочинної діяльності беруться не об'єктивні критерії, а, у першу чергу, – етнічне походження особи [1].

Проблема етнічного профайлінгу глобальна – вона фіксується у різних країнах, як у тих, де спостерігається тривала історія мультикультурності, так і в тих, де процеси міграції лише набувають масштабів. Дослідження цієї теми дозволяє виявити механізми упередженості в діяльності державних структур, а також може посприяти формуванню політики толерантності та підвищенню рівня довіри між громадянами та владою.

Етнічний профайлінг суперечить базовим принципам рівності та недискримінації, що закріплені у міжнародних документах, таких як Загальна декларація прав людини та Європейська конвенція прав людини. Також він заборонений в Україні, що випливає зі змісту частини 2 статті 24 Конституції України, в якій сказано, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [2].

Етнічний профайлінг виникає внаслідок поєднання соціальних упереджень, стереотипів та структурних особливостей системи безпеки, де етнічна або расова ознака починає сприйматися як потенційний індикатор загрози. На практиці етнічний профайлінг виражається в підвищеній увазі з боку правоохоронців до осіб, які зовні відрізняються від представників основної національної групи. Зазвичай це призводить до того, що поліція без достатніх підстав частіше проводить перевірки, обшуки на вулицях, а також здійснює затримання та доставлення таких осіб до відділків [3]. Особливо ця проблема стосується представників ромської національності. Зокрема, Європейська комісія проти расизму та нетерпимості отримувала повідомлення

про неправомірне переслідування в Україні представників ромської національності працівниками правоохоронних органів [4].

Важливим аспектом є аналіз причин, що сприяють поширенню етнічного профайлінгу. Серед них можна виділити психологічний фактор страху перед «іншим», недостатню підготовку поліцейських у питаннях міжкультурної комунікації, а також наративи у медіа, які підсилюють образ етнічних меншин як потенційно небезпечних.

Стає зрозумілим той факт, що етнічний профайлінг крім того, що порушує загальні права людини, ще й має негативні соціальні наслідки. Внаслідок цього відбувається підрив довіри громадян до правоохоронної системи та виникає певна соціальна напруга не тільки серед представників соціальних меншин, а й серед громадян загалом. Такі практики можуть призводити до маргіналізації соціальних меншин, посилення соціальної ізоляції та поглибити вже існуючі стереотипи щодо них. Соціальні наслідки етнічного профайлінгу також проявляються в поглибленні нерівності у подальшій перспективі. Якщо окремі групи будуть постійно піддаватися дискримінації з боку правоохоронців, то це може обмежити їхні можливості у доступі до справедливого судочинства, освіти, зайнятості та інших соціальних благ.

Важливо, не допустити поширення таких практик у щоденній професійній діяльності правоохоронних органів. Одним із ефективних шляхів вирішення та запобігання поширенню проблеми етнічного профайлінгу може бути посилення моніторингу та оцінки діяльності правоохоронних органів щодо дотримання прав людини. Незалежні наглядові органи мають сприяти виявленню та усуненню випадків етнічного профайлінгу, забезпечуючи відповідальність поліції перед громадськістю. Україна уже зробила важливі кроки у цій сфері, ратифікувавши багато міжнародних документів та створивши спеціальні органи та підрозділи, які безпосередньо спрямовані на протидію расизму та ксенофобії. Крім того, потрібно більше запроваджувати навчальні програми та тренінги для правоохоронців, зокрема поліції, що будуть знижувати рівень упередженості та посприяють розумінню різноманітності культур та етнічних особливостей. Також поглиблене навчання щодо прав людини та антидискримінаційної практики допоможе сформувати позитивний імідж поліції, що в свою чергу підвищить довіру до правоохоронних органів та державних інституцій, у тому числі серед етнічних меншин.

Етнічний стереотип і сьогодні залишається в українському суспільстві однією з форм соціальних стереотипів, що відображає узагальнене, спрощене та колективне уявлення про певні етнічні спільноти. Зазвичай такі стереотипи формуються на рівні повсякденної свідомості через повторювані моделі поведінки, які з часом починають приписуватися всім представникам певного етносу. На жаль, подібні уявлення ґрунтуються не на реальних характеристиках людини, а на упередженому ставленні до неї як до носія певної етнічної приналежності. У результаті індивідуальні риси особистості нівелюються, поступаючись місцем загальним шаблонам і стереотипним уявленням про націю чи народність [1].

Для подолання цих стереотипів потрібно посприяти розвитку

толерантності у суспільстві. Цього можна досягнути через різні заходи, які мають бути спрямовані на знайомство з різноманіттям культур і традицій. Важливо наголошувати саме на багатстві та унікальності кожної етнічної групи, щоб було зрозуміло, що стереотипи не відповідають реальному різноманіттю особистостей певного етносу. Медіа також можуть допомагати у формуванні суспільних уявлень, тому вони повинні відповідально підходити до висвітлення теми етнічних меншин, уникаючи упереджень та суб'єктивності у поданій інформації.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що етнічний профайлінг порушує основні права людини та створює значні соціальні наслідки, включаючи підрив довіри до правоохоронної системи і посилення маргіналізації етнічних меншин. В Україні такі дії суперечать конституційним нормам, а також міжнародним стандартам прав людини. Лише після поглибленого розуміння культурної різноманітності та дотримання прав людини можлива побудова суспільства, де всі будуть рівні та відчуватимуть себе захищеними, незалежно від свого етнічного походження.

Список використаних джерел:

1. Швець, Д.В. Деякі особливості етнічного профайлінгу як негативного аспекту превентивної технології у діяльності правоохоронних органів / Дмитро Володимирович Швець // 25 років становлення Сумської філії Харківського національного університету внутрішніх справ: славетна історія та горизонти майбутнього: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21-22 лют. 2020 р.) / МВС України, Сумська філія Харків. нац. ун-ту внутр. справ. – Суми: Видав. дім «Ельдорадо», 2020. С. 311-313.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
3. Дідковська-Бідюк М.В. Профайлінг як метод профілактики протиправних дій. *Юридична психологія*. 2017. № 2 (21). С. 165-173.
4. Європейська комісія проти расизму та нетерпимості. Третя доповідь по Україні (прийнята 29 червня 2007 року). Страсбург, 12 лютого 2008.

Реківчак Андрій Васильович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 207 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ТА ОБОВ'ЯЗКІВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ

Конституціоналізм як одна з найважливіших засад функціонування сучасної держави передусім спрямований на гарантування прав та свобод людини, однак цей феномен неможливо розглядати без глибокого аналізу взаємозв'язку правомочностей із відповідальністю. Конституція України, у статті 21 проголошує, що всі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах, встановлюючи невідчужуваний і непорушний характер цих благ [1]. Проте цей революційний постулат про природу прав людини набуває повної реалізації лише у сполученні з обов'язками, які кожна особа несе перед суспільством, державою та іншими громадянами. Такий баланс між можливостями та зобов'язаннями становить квінтесенцію конституціоналізму як політико-правової доктрини.

Науковець М. Савчин, розглядаючи філософію конституційних цінностей, наголошує, що людська гідність є найвищою конституційною цінністю, оскільки відображає особливе значення ролі людини у поєднанні з суспільством, а такі цінності як свобода, справедливість, рівність та демократія виступають похідними від людської гідності. У такому контексті обов'язки людини визначаються не як обмеження свободи, а як необхідна їх антитеза, що забезпечує стійкість правової системи. Розуміння цього принципу закладене в статті 23 Основного Закону, де зазначається, що кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, і одночасно має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості [2].

Система конституційних обов'язків в Україні включає передусім загальний обов'язок неухильно додержуватися Конституції та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей, закріплений у статті 68 Конституції України. Цей стержневий обов'язок охоплює всіх суб'єктів права, незалежно від їхнього громадянства. До специфічних обов'язків громадян України належить захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності, шанування державних символів та виконання військового обов'язку відповідно до законів про оборону України та військову службу. Економічна вимірність обов'язків виражається у подвійному

зобов'язанні: по-перше, сплачувати податки й збори в порядку та розмірах, встановлених законом, по-друге, щорічно подавати декларації про майновий стан та доходи за місцем проживання у визначений термін. Екологічна та культурна відповідальність, викладена в статті 66 Конституції України, накладає на громадян обов'язок не заподіювати шкоду природі та культурній спадщині з обов'язковим відшкодуванням завданих збитків [1].

Важливо акцентувати, що конституціоналізм у його органічній формі передбачає не формальне сполучення прав та обов'язків, а їх діалектичну єдність. Обов'язки перетворюються на механізм реалізації прав через призму державної гарантійної функції. Згідно зі статтею 3 Конституції, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, що розуміється як позитивне зобов'язання держави активно втручатися для гарантування цих благ. Дотримання законів становить необхідну умову для функціонування правової держави, оскільки незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності [3].

Конституціональна система України також передбачає обмеження прав у виняткових обставинах, зокрема під час військового стану, при умові, що такі обмеження мають об'єктивну основу та не порушують сутності конституційних прав. Ця система гарантій, розроблена через призму судового контролю та діяльності органів державної влади, утворює цілісний організм, де обов'язки людини виступають не формальними постулатами, а живими інститутами забезпечення соціального миру та справедливості.

Незважаючи на розвинену правову базу, Україна стикається з суттєвими викликами у практичній реалізації конституційних прав та обов'язків. Однією з ключових проблем залишається розрив між формальним закріпленням прав у законодавстві та їх реальним втіленням у повсякденному житті громадян. Статистичні спостереження свідчать про те, що значна частина населення не сприймає Україну державою, де дійсно дотримуються права і свободи людини, що сигналізує про системні недоліки в механізмах їх гарантування. Недостатня ефективність державних інституцій, низький рівень правової культури та свідомості населення створюють перепони для повноцінної реалізації конституційних можливостей.

Воєнний стан України вніс нові виміри до цієї проблематики. На тимчасово окупованих територіях відбуваються масові порушення базових прав громадян, включаючи насильство, обмеження свободи слова та знищення культурної спадщини. Внутрішньо переміщені особи та інші вразливі групи населення стикаються з серйозними утрудненнями у реалізації своїх конституційних гарантій. Крім того, системні проблеми у судовій системі, включаючи недостатню фінансову забезпеченість, проблеми в кадровому складі та питання корупції, значно знижують дієвість механізмів захисту прав людини. Як констатує фахова спільнота, механізми контролю, реалізації та захисту прав людини в Україні демонструють низьку ефективність навіть на судовому рівні.

Удосконалення конституціоналізму в Україні вимагає комплексного підходу до реформування. Необхідне посилення механізмів контролю та захисту прав через модернізацію судової системи, запровадження цифровізації

та електронізації судочинства, розширення доступу до справедливості. Удосконалення повинно супроводжуватися підвищенням рівня правової культури суспільства через впровадження освітніх програм та правовиховної роботи. На законодавчому рівні необхідне уточнення механізмів обмеження прав у надзвичайних ситуаціях, гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами та активніше впровадження рішень Європейського суду з прав людини [4]. Міністерство юстиції України розробляє оновлену Національну стратегію у сфері прав людини до 2035 року, яка враховуватиме виклики їх захисту в умовах воєнного стану [5].

Права та обов'язки людини в контексті конституціоналізму утворюють системну єдність, яка базується на людській гідності як вищій цінності, забезпечує баланс між індивідуальною свободою та суспільним благом, а також визначає рамки діяльності держави для гарантування цих комплементарних феноменів. Українське суспільство перебуває на складному шляху утвердження справді функціональної системи захисту прав та гарантування обов'язків. Хоча конституційні основи встановлені адекватно сучасним міжнародним стандартам, їх реалізація потребує послідовних реформ в інституціональній сфері, суспільній свідомості та в органах державної влади. Виконання рішень Європейського суду з прав людини, зокрема припинення нагляду за 1429 справами та закриття 12 справ групи «Каверзін/Афанасьєв/Белоусов» щодо жорстокого поводження, демонструє послідовність держави у цьому напрямі. Подальший розвиток конституціоналізму залежатиме від синергії законодавчих змін, судової реформи та формування культури поваги до прав і обов'язків кожної людини як підвалин стабільної, правової та демократичної держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року). Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Савчин М. В. Право на справедливість та справедлива держава: конституційні аспекти: монографія / М. В. Савчин. Львів: Новий світ – 2000, 2012. 356 с.
3. Удосконалення механізмів захисту прав людини крізь призму сучасної правотворчої політики в Україні. Альманах права. 2020. Вип. 11. С. 264–272.
4. Як Україна посилює захист прав людини на прикладі виконання рішень ЄСПЛ. Здолбунівський районний суд Рівненської області. 2025. URL: <https://zd.rv.court.gov.ua/sud1708/pres-centr/news/1867578/>
5. Захист прав людини під час війни: що увійде до нової стратегії Мін'юсту // 7seminar. 2025. URL: <https://7seminar.ua/news/11770-prava-lyudini-pid-cas-viini-shho-uviiide-do-novoyi-strategiyi>

Романюк Анна Русланівна

здобувачка вищої освіти бакалавра
2 курсу 212 навчальної групи навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чеханюк Леся Володимирівна,

доцент кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРОТИДІЯ КАТУВАННЮ: ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ІНСТИТУЦІЙ НА РЕФОРМУ СИСТЕМИ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

У сучасному світі катування визнано одним із найбільш грубих та жорстоких злочинів проти людяності. Його заборона має абсолютний, безумовний характер і не допускає жодних винятків.

Найавторитетнішим універсальним міжнародним документом залишається Конвенція ООН проти катувань 1984 року [2]. Вона дає вичерпне визначення: катування – це навмисне спричинення сильного фізичного чи психічного болю особою, яка діє від імені держави або за її мовчазної згоди, з конкретною метою (зізнання, покарання, залякування, дискримінація).

Водночас стаття 3 Європейської конвенції з прав людини йде далі: вона забороняє не лише катування, а й будь-яке жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження – навіть якщо спеціальна мета відсутня [3]. Завдяки цьому Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) може визнавати порушенням як пряме фізичне насильство, так і багаторічне утримання в камері без світла, чистого повітря та належної санітарії.

В Україні злочин «катування» з'явився в Кримінальному кодексі у 2001 році (ст. 127) [4], але до 2012 року ця стаття була практично декоративною: за перші 11 років існування – менше десяти обвинувальних вироків, причому жодного реального строку для правоохоронців.

Ключовим поштовхом до змін стала справа «Каверзін проти України» (2012 р.) [5]. Затриманий у 2001 році за підозрою у тяжких злочинах чоловік стверджував, що його систематично били в ІТТ та інших установах, щоб вибити зізнання. Внаслідок травм голови він втратив зір на одне око. Національні суди проігнорували ці доводи, а Верховний Суд залишив вирок у силі. ЄСПЛ же визнав два порушення статті 3 одночасно: матеріальне (факт жорстокого побиття) та процесуальне (державна не провела ефективного розслідування). Окрім компенсації у 30 000 євро, Суд прямо вказав: українське визначення катування не відповідає міжнародним стандартам.

Саме після справи «Каверзіна» та десятків подібних справ (Кукушкін, Яковенко, Афанасьєв, Баланюк тощо) у 2013–2014 роках Верховна Рада України повністю змінила статтю 127 ККУ [6]:

- прибрала вимогу «тяжких тілесних ушкоджень»;
- розширила мотиви до «будь-якої причини, зокрема дискримінаційної»;
- встановила мінімальне покарання від 5 років для посадових осіб;
- ввела кваліфікацію «за групове вчинення» та «повторність».

Зміни були настільки очевидною реакцією на Страсбург, що в пояснювальній записці до законопроекту прямо посилалися на рішення ЄСПЛ.

Проте законодавство – це лише верхівка айсберга. Після 2014 року ЄСПЛ перейшов до фіксації вже не поодиноких інцидентів, а системного характеру порушень. Лише у 2024 році проти України винесено 44 нових рішення за статтею 3. Дві найгучніші справи року: «Павлюченко проти України» [8] – класичний кейс про переповненість, антисанітарію та відсутність вентиляції; «Єрмаков та інші проти України» – пілотне рішення, яке об'єднало десятки однотипних скарг і зобов'язало державу розробити загальнонаціональний план ліквідації нелюдських умов тримання [9].

Додатковий вимір з'явився після 2022 року. ЄСПЛ почав розглядати скарги як українських громадян, яких катували в російському полоні, так і російських військовополонених на умови в українських СІЗО. У 2025 році вже є перші рішення проти України за неналежне утримання полонених (група справ «Лозовий та інші») [7].

Паралельно працює Комітет Ради Європи із запобігання катуванням (СРТ). Його звіти за 2023–2025 роки фіксують використання електрошокерів без журналів, «розтяжки», побиття в колоніях, масове застосування спецзасобів до психічно хворих ув'язнених. Кожен такий звіт стає політичним документом і додатковим важелем тиску [7].

Отже, за останні 15 років європейські інституції виконують щодо України одразу кілька ролей:

- діагност (виявляє порушення);
- законодавчий «редактор» (змушує переписувати закони);
- фінансовий «стягувач» (штрафує мільйонами євро);
- постійний «наглядач» (через механізм виконання рішень Комітету міністрів Ради Європи).

Без цього зовнішнього тиску та фінансових санкцій реальні зміни в системі запобігання катуванням і реформування місць несвободи відбувалися б значно повільніше або не відбувалися б взагалі. Наразі головний ефект – не стільки зменшення кількості самих катувань (вона, на жаль, досі високе), скільки те, що держава змушена визнавати провину та платити за кожне порушення. А це вже перший крок до того, щоб одного дня катування стало неvigідним не лише перед Страсбургом, а й усередині країни.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 10.11.2025).
2. Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання : міжнародний

документ від 10 груд. 1984 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_085#top (дата звернення: 10.11.2025).

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнародний документ від 4 листопада. 1950 р. (з протоколами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.11.2025).

4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.11.2025).

5. Справа «Каверзін проти України» (Заява № 23893/03) Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 15.05.2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_851/conv#Text.

6. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за катування Закон України від 01.11.2022 № 2812-IX. Випуск № 01, 2025 607

7. Гнатовський М. Щомісяця Україна винна людям за рішеннями суду від 100 до 200 тисяч євро. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3869488-mikola-gnatovskij-sudda-esplvid-ukraini.html> (дата звернення 10.11.2025).

8. Справа «Павлюченко проти України» (Заява № 23462/22) Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 14.11.2024. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2024/12/03/20241203225751-23.pdf> (дата звернення 10.12.2025).

9. Справа «Єрмаков та інші проти України» (Заява № 50634/21) Європейський суд з прав людини, Міжнародні суди; Рішення, Справа, Заява від 14.11.2024. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/SOO01968> (дата звернення 10.11.2025).

Сапун Вікторія Олександрівна,

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 211 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ

Чеханюк Леся Володимирівна,

доцент кафедри

конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Формування правової культури в Україні набуває особливого значення в умовах євроінтеграційного курсу, адже саме правова свідомість, повага до закону та готовність суспільства діяти у межах правових норм визначають рівень відповідності держави стандартам Ради Європи та ЄС. Поступове наближення українського законодавства до цих стандартів потребує не лише технічних змін, а й зміцнення правових цінностей у громадян, посадових осіб та інституцій, що безпосередньо впливає на забезпечення прав і свобод людини. Розвиток правової культури стає інструментом підвищення довіри до держави, зменшення правопорушень, посилення демократичних процедур і правових гарантій, що формує міцний фундамент для функціонування правової держави та ефективного захисту людини в умовах інтеграції до європейського правового простору.

В умовах євроінтеграції України процес формування правосвідомості і правової культури майбутніх спеціалістів та управління ним набуває особливого значення. Перш за все, це стосується майбутніх фахівців-юристів, оскільки юридична освіта займає одне з пріоритетних місць в освітніх системах європейських країн. Тому важко переоцінити у цьому плані європейський досвід. Важливою рисою європейського досвіду є інтеграційні тенденції, прагнення до зближення, узгодження різних підходів до розробки міжнародних стандартів освіти, що забезпечувало б взаємне визнання дипломів і присудження міжнародних відзнак [1, с. 162].

Сьогодні європейський вектор проголошений стратегічним пріоритетом цивілізаційного розвитку України. Так, у 2019 році Конституцію України було доповнено нормами про «європейську ідентичність Українського народу», і «незворотність європейського та євроатлантичного вибору України», а політика з реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі визнана важливим завданням діяльності національного парламенту, Президента України та уряду. Зі спрямуванням курсу розвитку України на європейський вибір морально-правова культура українського суспільства зазнає певних змін у процесі сприйняття універсальних цінностей ЄС як ідейної засади євроінтеграції [2, с. 12].

На нинішньому етапі розвитку демократії в Україні прагнення українського народу до європейських стандартів організації суспільства, новий підхід до виховання загальної правової культури, розвиток почуття відповідальності, справедливості у забезпеченні верховенства права, правовий захист мають особливе значення. Пріоритетний напрям удосконалення внутрішнього законодавства з урахуванням політики європейської інтеграції нашої держави полягає в наближенні його до європейських норм і стандартів.

Правова культура є частиною загальної культури і формує цінності, які стосуються захисту прав і свобод суспільства. Вона охоплює вимоги й ефективність правових норм, якісне право, юридичну освіту, правові методи та практику, добровільну прихильність до прав і свобод громадян. Правова культура суспільства складається з правової культури особистості, тобто всіх його членів. Їх взаємозалежність прямо пропорційна: чим більше юридично освічених громадян, тим вища правова культура держави загалом.

Правова культура особистості як складова правової культури суспільства виражає ступінь і характер розвитку соціуму і в деякій мірі гарантує соціалізацію особистості і законну діяльність громадян. Правова культура передбачає наявність декількох елементів: захист основних прав і свобод людини, якість суспільства, правовий захист, упровадження у громадське й державне життя принципів верховенства закону, рівень правосвідомості окремих громадян і посадових осіб, представників влади. Останній охоплює правові цінності, визначає рівень демократії та дотримання верховенства закону, регулює відносини з громадськістю [3, с. 219].

Значущість проєвропейських перетворень у правовій системі України пришвидшує динаміку трансформації правової культури широких верств населення України. У зв'язку з цим доцільним є виокремлення базових умов прискорення трансформації правової культури суспільства в аспекті активізації європейської інтеграції України. Важливою умовою трансформації правової культури населення України в аспекті прискорення євроінтеграції є сприйняття суспільством універсальних цінностей ЄС як ідейної засади європейської інтеграції. Наддержавна система права ЄС базується на уніфікованих положеннях про спільні ідейні засади розвитку і функціонування правових систем держав-членів альянсу. У правничій термінології такі ідейні засади отримали назву «універсальні цінності ЄС». Універсальний характер таких цінностей обумовлений тим, що їх зміст знайшов юридичне закріплення на наддержавному рівні у правових актах ЄС. Так, ст. 2 Розділу I Договору про Європейський Союз (Маастрихтського договору) від 07.02.1992 р. проголошує, що універсальними цінностями ЄС є: людська гідність, свобода, демократичний державний устрій, рівність перед законом, правова держава, права людини, права осіб, що належать до національних, релігійних та інших категорій меншин. Зазначені цінності закріплено у багатьох положеннях Угоди про асоціацію, а їх дотримання українською стороною є запорукою зближення ЄС з Україною і залучення нашої держави до участі в європейських політиках.

Поступова, але цілеспрямована політика держави щодо втілення універсальних цінностей ЄС сприяє їх засвоєнню населенням України на

ментальному рівні. Представники сфери державного управління і правники у зазначеному контексті є первинними суб'єктами, які сприймають такі цінності, керуються ними у своїй професійній діяльності і відчують відповідну результативність. Підтвердженням цього є позитивний досвід імплементації практики Європейського суду з прав людини в національне українське законодавство, що дозволило практично посилити вже створений механізм захисту прав людини відповідно до стандартів і норм ЄС, а також наблизити українську правову систему до європейської [4, с. 14].

Слід зауважити, що при правовій акультурації відбувається запозичення окремих правових принципів, ідей, елементів юридичної техніки та ін., причому різними шляхами: на рівні законодавства чи судової практики, через укладання договорів чи у процесі наукової діяльності. В умовах правової глобалізації така фрагментарна правова акультурація є явищем природним і здатна суттєво сприяти модернізації правової системи. Щоправда, тут слід наголосити на необхідності критичного підходу до процесу запозичення. З цими міркуваннями ми повністю погоджуємось, оскільки запозичення у праві повинно мати певні межі, які, визначаються необхідністю збереження самобутності національної правової культури. Зовнішні привнесення в національну правову культуру будь-яких елементів, які не узгоджуються з національним правовим менталітетом, може спричинити негативні наслідки: внутрішні суперечності, загрозу для системності правової культури, її дисфункції тощо [1, с. 164].

У правовій державі велика увага приділяється також правовій культурі суспільства. Це означає усвідомлення громадянами важливості закону, дотримання його положень та поваги до прав і свобод інших осіб, а розвиток правової культури сприяє підтримці правової держави, формуванню правової свідомості громадян та зміцненню довіри до владних інституцій. Концепція правової держави визначається як система, в якій діяльність державних інститутів, а також поведінка громадян регулюється законом. Значення правової держави як основи суспільного розвитку та стабільності важко переоцінити. По-перше, правова держава забезпечує правовий порядок, що є важливою передумовою для ефективної діяльності суспільства. Вона створює умови для розвитку економіки, інвестицій та підприємництва, оскільки бізнес може функціонувати ефективно лише в стабільному правовому середовищі, де гарантується додержання договорів та захист прав власності. По-друге, правова держава забезпечує захист прав і свобод громадян. Вона гарантує незалежність суду, право на справедливий судовий процес та реалізацію інших конституційних прав громадян, своєю чергою це сприяє підтримці прав людини та формуванню демократичного суспільства. По-третє, правова держава є передумовою для розвитку громадянського суспільства, що сприяє активній участі громадян у політичному житті, розвитку громадських інституцій та формуванню громадянської свідомості [5, с. 87].

Підсумовуючи, необхідно наголосити, що величезний вплив на формування правової культури має законна правозастосовна і правоохоронна діяльність держави, а також ефективна робота державного апарату.

Найважливішими завданнями в процесі формування правової культури виступають становлення позитивного ставлення до права, закону, володіння громадянами знаннями в області своїх прав і обов'язків. Таким чином, необхідна цілеспрямована робота державних і громадських організацій, освітніх установ вищої професійної юридичної освіти, всієї наукової і педагогічної спільноти, законодавчої і виконавчої влади на місцях по дослідженню та конструюванню умов, що забезпечують виховання правової культури майбутніх правників [1, с. 164].

Отже, аналіз формування правової культури в Україні в умовах євроінтеграції доводить, що підвищення рівня правової обізнаності, зміцнення поваги до закону та розвиток відповідального ставлення до прав людини є необхідною передумовою для сталого демократичного розвитку держави. Системне впровадження європейських підходів до правового виховання, правозастосування та інституційної доброчесності забезпечує реальне, а не декларативне утвердження прав і свобод, сприяє прозорості влади та ефективному механізму їх захисту. Високий рівень правової культури формує середовище, у якому права людини стають практичною цінністю та отримують надійні гарантії як у діяльності органів правопорядку, так і в повсякденному житті громадян.

Список використаних джерел:

1. Вербовенко В.В. Правова культура юриста в умовах євроінтеграції. *Морське право та менеджмент: еволюція та сучасні виклики*. 2025. С. 162-165. URL: http://onma.edu.ua/wp-content/uploads/2025/01/4.-Zbirnyk_H_stud_konferentsiyi_28_lystopada_2024.pdf#page=162 (дата звернення: 20.11.2025).
2. Козловець М.А. Трансформація морально-правової культури в контексті глобалізаційних змін. *Вісник гуманітарних наук*. 2025. С. 1-22. URL: <https://eprints.zu.edu.ua/45051/1/1.pdf> (дата звернення: 20.11.2025).
3. Ювсечко Я. Роль правової освіти у формуванні правової культури громадян України в контексті євроінтеграції. *European perspective: міждисциплінарний дискурс у контексті сучасних викликів і можливостей*. Луцьк: Вежа-Друк, 2024. С. 219-223. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/23942/1/219-223.pdf> (дата звернення: 20.11.2025).
4. Передерій О. Умови прискорення трансформації правової культури населення України в аспекті європейської інтеграції. 2022. С. 14-16. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/1af7a14d-c80c-4b9a-8d11-931fd9e4430e/content#page=16> (дата звернення: 20.11.2025).
5. Крусян Р.А. Правова держава в контексті європейської інтеграції: забезпечення прав людини та основних свобод. *Журнал «Наукові інновації та передові технології»*. 2024. С. 83-93.

Сейтумеров Нусрет Белялович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 208 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ЯК ОСНОВА ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Принцип верховенства права визначає спрямування української держави на утвердження та гарантування прав і свобод людини як найвищої соціальної цінності. Його конституційне закріплення та обов'язковість для всіх органів публічної влади набувають особливого значення в умовах воєнного стану, коли підвищується ризик обмеження прав та посилюється потреба у чіткому дотриманні пропорційності, юридичної визначеності й недопущенні свавілля. Дослідження теми актуальне через необхідність забезпечення ефективного контролю за владними рішеннями, узгодження національної практики з позиціями Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) та посилення ролі судового захисту, що безпосередньо впливає на якість конституційного правопорядку й довіру громадян до державних інституцій.

Нині для кожної демократичної, соціальної, правової держави принцип верховенства права є основоположною складовою її функціонування. Особливо важливу роль цей принцип відіграє у формуванні взаємовідносин: держава – суспільство – громадянин. Зауважимо, що в європейському культурно-правовому просторі зародження верховенства права як принципу, який поширився та продовжує інтегруватися у правові системи різних країн світу і вкорінюватися у суспільно-політичні процеси держав відбулося у XVIII-XIX ст. Досить часто ефективність та справедливість цієї моделі забезпечується судовою владою. Верховенство права як правова категорія є поняттям, яке не піддається чіткому та конкретному визначенню. Зазначене зумовлюється тим, що розуміння (а можливо, варто говорити про відчуття) верховенства права змінюється з розвитком людства, науково-технічним прогресом, а також ускладненням соціально-політичного укладу. Невипадково одним із принципів тлумачення Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ) є динамічний (еволютивний). ЄСПЛ у своїй практиці наголошує на тому, що ЄКПЛ – це живий інструмент, який повинен тлумачитися у світлі умов сьогодення [1, с. 122].

Принцип верховенства права, який закріплений у статті 8 Конституції України визначає намагання нашої країни будувати свою систему права на

ідеях демократії, справедливості, визнання прав і свобод людини вищою цінністю. У трактуванні принципу верховенства права українськими науковцями-правознавцями є певні розбіжності, що пояснюється множинністю теорій, в яких цей принцип розглядається. Принцип верховенства права є сукупністю морально-правових цінностей, відповідно до яких мають регулюватися відносини в демократичному суспільстві, вирішуватися питання життєдіяльності людей, розглядатись справи в судах [2, с. 12].

Підтвердженням того, що верховенство права має не лише теоретичне, а й практичне значення для захисту прав людини, є те, що ЄСПЛ має повноваження надавати ефективні засоби правового захисту особам, чиї права були порушені. Виявивши порушення, суд може наказати державам надати відшкодування, включаючи компенсацію, реституцію або змінити законодавство чи практику. Загалом, можна стверджувати, практика ЄСПЛ ґрунтується на принципах верховенства права, гарантуючи, що права та свободи, закріплені в ЄКПЛ, захищаються та підтримуються справедливим, послідовним та незалежним чином [3, с. 81].

Для держави, яка вибрала для себе демократичний шлях розвитку і є правовою, принцип верховенства права має першочергове значення в системі конституційних принципів. Цей принцип має тривалу історію, але в Україні почав реалізовуватися тільки зі здобуттям незалежності, отримавши закріплення в Конституції і визначивши вектор розвитку держави. Аналіз процесу становлення принципу верховенства права на різноманітних етапах суспільного розвитку демонструє, що визначені ще в епоху Античності основоположні ідеї панування права є актуальними і на сьогодні, а єдність вияву норм права і моралі є визначальною у визначенні змісту принципу [2, с. 13].

Верховенство права – це не лише констатація визнання прав людини, це, насамперед, процедура їх дотримання, реалізації та захисту. Для того, щоб використовувати верховенство права як метод захисту прав людини, суб'єктам правозахисної діяльності потрібно змінювати свій світогляд. У цьому контексті важливою залишається взаємодія держави з іншими суб'єктами правозахисту, передовсім неурядовими організаціями, що є фундаментальною запорукою ефективності гарантування прав людини і їх відновлення в разі порушення [3, с. 80].

Основним елементом правових якісних модернізацій на сучасному етапі є забезпечення функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування на засадах принципу верховенства права. Високий рівень його інтеграції у діяльність держави впливає на забезпечення справедливого правосуддя, попередження та подолання корупції та ін., що у цілому в результаті має прямий вплив на якість гарантування прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина. Всі ці та багато інших показників і визначають стан розвитку демократії у державі. Треба зазначити, що формування такої моделі держави – складний, довготривалий та багатофакторний процес. Його складові: системність, поетапність, змістовність трансформацій політико-правового, соціально-економічного, культурного характеру. Головною

проблемою у цьому напрямі є періодична імітація державними та муніципальними інституціями впровадження принципу верховенства права та функціонування відповідно до його вимог [1, с. 121].

Саме верховенство права є одним з основних «критеріїв конституційності нормативних актів». Як показав аналіз рішень Великої палати і сенатів Конституційного Суду України, що ухвалені упродовж останніх п'яти років, кожен правовий акт (чи його окремі положення), що є предметом конституційної перевірки, проходить крізь, так би мовити, «жорнова» принципу верховенства права. Тобто Суд перевіряє акт права на відповідність вказаному принципу у кожній, по суті, справі, навіть якщо суб'єкт звернення до Суду спеціально про це не заявляє. І, що прикметно, у випадках визнання акта (його окремих положень) неконституційним(ми) Суд прямо (шляхом безпосередньої вказівки у рішенні на суперечність частині першій статті 8 Конституції України) або посередньо (шляхом вказівки у рішенні на суперечність іншим конституційним положенням, які змістовно пов'язані з верховенством права: статті 1, 3, 5, 22, 24, 55 та інші) констатує суперечність акта (його окремих положень) зазначеному принципу [4, с. 113].

Реалізація принципу верховенства права у діяльності органів державної влади, співробітництво з громадським суспільством на засадах верховенства права, якщо говорити про демократичний вектор Української держави, наразі має провідне значення, а відповідно потребує подальшого всебічного розгляду, вчасності щодо перспективних напрямів його впровадження. Важливо зазначити, що принцип пропорційності є одним із елементів верховенства права, який у сфері соціального захисту людини означає, що заходи, передбачені в нормативно-правових актах, мають бути співмірними і повинні спрямовуватися на досягнення легітимної мети. Тому, принцип верховенства права, у такому контексті, означає, що при застосуванні правових норм, органи державної влади зобов'язані дотримуватись законів, відповідно не можуть діяти на свій розсуд, які даватимуть можливість передбачити заходи, що будуть застосовані в конкретних правовідносинах, а отже людина може планувати і передбачити свої дії та розраховувати на очікуваний результат, з метою захисту своїх прав. Важливим є те, при викладі правових норм правотворчі органи повинні прагнути до зрозумілості і чіткості, що передбачає юридична визначеність. З огляду на передбачувану та розумну стабільність правових норм, кожна особа має орієнтуватися в тому, яка саме правова норма застосовується у певному випадку, відповідно до конкретних обставин, та мати чітке розуміння щодо настання правових наслідків у відповідних правовідносинах [5, с. 60].

Отже, принцип верховенства права виконує роль фундаментальної гарантії прав і свобод людини, формує межі здійснення публічної влади та встановлюючи обов'язок держави діяти лише на підставі Конституції й у спосіб, який забезпечує повагу до людської гідності. Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що його реальне втілення залежить від незалежного судового контролю, послідовного застосування практики ЄСПЛ, дотримання

вимог пропорційності та юридичної визначеності, а також механізмів недопущення свавільних рішень під час обмеження прав. Дотримання цих елементів зміцнює конституційний порядок, підвищує ефективність захисту особи та забезпечує стійкість демократичної системи України навіть у кризових умовах.

Список використаних джерел

1. Чепік-Трегубенко О. Принцип верховенства права: доктрина та судова практика. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. С. 121-127. URL: https://www.er.dduvs.edu.ua/bitstream/123456789/10523/5/%d0%bc%d0%b0%d0%ba%d0%b5%d1%82_%d0%9d%d0%92_3-2022-121-127.pdf
2. Шевченко Л. А. Принцип верховенства права: історія становлення. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. 2020. С. 7-13. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/814b36a3-6fae-4a1f-a989-33917dea01c2/content> (дата звернення: 21.11.2025)
3. Череватюк В. Б. Верховенство права як метод захисту прав людини. *Юридичний вісник*. 2023. С. 79-86. URL: https://www.researchgate.net/profile/Tetiana-Obikhod/publication/373735933_Ekologichni_problemi_zemlekoristuvanna_v_period_vijskovogo_stanu/links/64f9e96f05a98c1b63fa397c/Ekologichni-problemi-zemlekoristuvanna-v-period-vijskovogo-stanu.pdf#page=79
4. Томкіна О. О. Верховенство права як основоположний конституційний принцип законодавчої діяльності. *Нове українське право*. 2022. С. 112-119. URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/241>
5. Федіна Н. В., М. В. Повалена. Дотримання принципу верховенства права, як важливої складової захисту прав людини, при застосуванні правових норм органами державної влади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. С. 58-62. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/281288>

Славна Оксана Володимирівна,

професор кафедри

конституційного права та прав людини

Національної академії внутрішніх справ,

кандидат юридичних наук, доцент

Зеленцова Кира Сергіївна,

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра

2 курсу 201 навчальної групи ННЕКІ

Національної академії внутрішніх справ

ПРАВА ЛЮДИНИ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: УРОКИ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Пандемія COVID-19 стала одним із наймасштабніших глобальних викликів XXI століття, що суттєво вплинула не лише на сферу охорони

здоров'я, а й на реалізацію фундаментальних прав і свобод людини. Незалежно від рівня соціально-економічного розвитку, усі держави світу були змушені оперативно реагувати на надзвичайну ситуацію, що призвело до запровадження широкого спектра обмежувальних заходів, які мали значний вплив на основні права людини [1, с. 32]. Охорона здоров'я, як ключовий елемент системи прав людини, гарантується як міжнародними договорами (зокрема, ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права), так і національним законодавством. Водночас пандемія виявила як структурні недоліки систем охорони здоров'я, так і прогалини в механізмах захисту прав людини, що зумовило необхідність перегляду балансу між публічними інтересами та індивідуальними свободами в умовах надзвичайних ситуацій.

Новий коронавірус 2019 року - це новий вірус, який спричиняє розвиток респіраторних захворювань у людей (зокрема гострої респіраторної хвороби Covid-19) та може передаватися від людини до людини. Цей вірус уперше був ідентифікований під час розслідування спалаху в м. Ухань, Китай, у грудні 2019 року [2].

Кожний громадянин України має конституційно гарантоване право на охорону здоров'я [3], зміст якого охоплює комплексний перелік гарантій, закріплених у національному законодавстві та міжнародних стандартах. Зокрема, це право передбачає забезпечення належного рівня життя, що включає доступ до достатнього харчування, одягу, житла, медичної допомоги та соціальних послуг, необхідних для підтримання фізичного й психічного здоров'я; створення безпечного середовища проживання, санітарно-гігієнічних умов та екологічно сприятливих умов у місцях проживання; безпечні та здорові умови праці, відпочинку й дозвілля; право на кваліфіковану медичну допомогу та реабілітацію, включаючи вільний вибір закладів охорони здоров'я, лікарів, методів лікування та реабілітаційних заходів; своєчасне та достовірне отримання інформації про стан власного здоров'я, здоров'я населення, чинні та потенційні фактори ризику; активну участь у формуванні та реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я, у тому числі через громадські об'єднання; юридичний захист від дискримінації за станом здоров'я та право на відшкодування шкоди, заподіяної здоров'ю; оскарження незаконних рішень, дій чи бездіяльності медичних працівників, закладів та органів управління охороною здоров'я; право на незалежну медичну експертизу в разі розбіжностей щодо діагнозу, лікування чи реабілітації; захист від примусових медичних втручань, за винятком випадків, передбачених законом; право на присутність родичів, батьків, нотаріусів, адвокатів, священнослужителів під час надання медичної допомоги; доступ до телевізійного мовлення та телемедицини для отримання інформації про доступні медичні й реабілітаційні послуги.

До початку пандемії COVID-19 зазначений перелік заходів був ефективним. Однак після її початку виникли низка проблем, зокрема обмежений доступ до медичних послуг через перевантаження системи охорони здоров'я. Особливо постраждали вразливі групи населення, такі як літні люди, особи з інвалідністю та біженці, які часто мали обмежений доступ до лікування

або профілактики.

Розв'язання цих проблем не почалося одразу, оскільки країна не була готова до такого масштабного виклику. Люди зіткнулися з масовою смертністю, панікою та невизначеністю щодо подальших дій. Це суттєво впливало на функціонування держави: багато людей переставали виходити на роботу, що призводило до скорочення робочої сили.

Для подолання виявлених викликів було впроваджено низку комплексних заходів, спрямованих на відновлення доступності медичної допомоги та соціальної підтримки. Зокрема, здійснено розширення мережі медичних закладів шляхом створення тимчасових шпиталів і мобільних клінік, збільшення ліжкового фонду в стаціонарах, а також запровадження програм масової вакцинації з пріоритетним охопленням медичних працівників, осіб похилого віку та інших вразливих груп населення. Водночас передбачено фінансову підтримку медичного персоналу та надання матеріальної допомоги особам, які втратили джерела доходу внаслідок карантинних обмежень і пов'язаних з ними економічних наслідків [4].

Цей підхід відображає спробу поєднати оперативне реагування на кризову ситуацію з довгостроковим зміцненням системи охорони здоров'я та соціального захисту.

Пандемія COVID-19 стала суттєвим викликом для світової системи охорони здоров'я та державних механізмів реагування на надзвичайні ситуації. В умовах необхідності стримування поширення вірусної інфекції більшість держав були змушені запроваджувати комплекс обмежувальних заходів, що безпосередньо впливали на реалізацію прав і свобод людини. Зазначені обставини актуалізували потребу наукового переосмислення підходів до забезпечення та дотримання прав людини в умовах кризових і надзвичайних ситуацій.

Право на охорону здоров'я, гарантоване міжнародними документами та національними конституціями, не завжди було реалізовано у повному обсязі - особливо серед уразливих категорій населення. Разом з тим, пандемія стала каталізатором для розвитку інституцій, цифровізації медичних послуг, посилення міждержавної співпраці у сфері охорони здоров'я, а також привернула увагу до необхідності побудови стійкої, інклюзивної системи захисту прав людини. Уроки пандемії мають бути використані для розбудови більш справедливого та гуманного суспільства, де навіть у кризових умовах права людини залишаються ключовим орієнтиром для політичних рішень.

Пандемія COVID-19 продемонструвала, що право на охорону здоров'я є не лише соціальною гарантією, а й фундаментальною складовою системи прав людини, реалізація якої безпосередньо залежить від спроможності держави ефективно реагувати на надзвичайні загрози. Запроваджені під час пандемії обмежувальні заходи засвідчили складність забезпечення належного балансу між захистом публічного здоров'я та дотриманням індивідуальних прав і свобод, зокрема свободи пересування, права на працю, освіту та доступ до медичних послуг.

Водночас кризова ситуація виявила структурні проблеми системи

охорони здоров'я, нерівність у доступі до медичної допомоги та недостатню ефективність механізмів соціального захисту, особливо щодо уразливих груп населення. Разом із тим пандемія стала поштовхом до модернізації медичної сфери, розвитку цифрових сервісів, активізації міжнародної співпраці та удосконалення правових інструментів реагування на надзвичайні ситуації.

Отже, уроки пандемії COVID-19 підтверджують необхідність формування стійкої та інклюзивної системи охорони здоров'я, здатної забезпечити безперервність медичних послуг і реальний захист прав людини навіть в умовах криз. Подальший розвиток державної політики у цій сфері має ґрунтуватися на принципах законності, пропорційності, недискримінації та пріоритетності людської гідності як ключового орієнтира у прийнятті управлінських рішень.

Список використаних джерел:

1. Славна О. В. Нормативно-правова регламентація обмеження свободи пересування в умовах надзвичайної ситуації в Україні. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*, 2020, № 2, с. 30–37.
2. Центр громадського здоров'я МОЗ України. COVID-19: інформаційні матеріали. URL:<https://phc.org.ua/kontrol-zakhvoryuvan/inshi-infekciyni-zakhvoryuvannya/koronavirusna-infekciya-covid-19>.
3. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» № 2801-ХІІ від 19 листопада 1992 року. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12#Text>.
4. Каро І. «П'ять років пандемії Covid-19. Які наслідки «найбільшого психологічного експерименту в історії». URL:<https://www.bbc.com/ukrainian/articles/c871ly4xvq1o>.

Славна Оксана Володимирівна,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Оленський Костянтин Віталійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 201 навчальної групи ННЕКІ
Національної академії внутрішніх справ

ПОРУШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНИХ ГАРАНТІЙ ПРАВА НА ОСВІТУ ВНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України 24 лютого 2022 року спричинило систематичні та масові порушення основоположних конституційних прав і свобод людини, серед яких особливо гостро постає право на освіту, закріплене в статті 53 Конституції України [1]. Незважаючи на запровадження правового режиму воєнного стану, українська система освіти демонструє адаптивність до екстремальних умов, що підтверджується щорічними планами роботи та звітами Міністерства освіти і

науки України, які відображають стратегії забезпечення безперервності освітнього процесу в умовах воєнних дій, масового переміщення населення та руйнування інфраструктури [2]. Така адаптація включає перехід на змішані та дистанційні формати навчання, створення альтернативних освітніх платформ, забезпечення психосоціальної підтримки учнів і педагогів, а також збереження доступу до освіти для дітей внутрішньо переміщених осіб та тих, хто перебуває в окупованих або прифронтових територіях. Водночас війна виявила критичні виклики: руйнування значної частини закладів освіти, обмеження доступу до якісної освіти для мільйонів дітей, зростання цифрової нерівності та психологічної травматизації, що вимагає не лише тактичних рішень, а й системного переосмислення освітньої політики з урахуванням міжнародних стандартів (Конвенція ООН про права дитини, Цілі сталого розвитку ООН, зокрема Ціль 4 – якісна освіта) та європейських норм (Рамкова програма Ради Європи щодо освіти в умовах конфлікту). Таким чином, збереження та розвиток права на освіту в умовах війни є не лише питанням виконання конституційних зобов'язань держави, а й стратегічним завданням національної безпеки та постконфліктного відновлення суспільства.

Метою доповіді є комплексний аналіз порушень конституційного права на освіту в Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, а також дослідження механізмів адаптації та відновлення освітнього процесу в період воєнного стану.

З початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну освітня сфера зазнала суттєвих матеріальних втрат, що негативно позначилося на функціонуванні та безперервності освітнього процесу. Лише протягом поточного року було пошкоджено або зруйновано понад 340 закладів освіти, а з 24 лютого 2022 року – щонайменше 1600 навчальних установ. Однією з ключових проблем залишаються тривалі освітні бар'єри, які вже четвертий рік поспіль зумовлені воєнними діями, систематичними обстрілами та руйнуванням інфраструктури [3]. Такі обставини створюють постійну загрозу безпеці дітей та інших учасників освітнього процесу, ускладнюючи реалізацію права на освіту в умовах збройного конфлікту.

Одним із ключових викликів функціонування системи освіти в Україні після початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації стало суттєве обмеження фінансових ресурсів на освітній процес. Зумовлене це необхідністю різкого нарощування видатків на національну безпеку та оборону, що стало пріоритетним напрямом бюджетної політики в умовах воєнного стану.

Статистичні дані засвідчують помітне скорочення відносної частки видатків зведеного бюджету на освіту. У 2023 році цей показник у відсотках до ВВП зменшився приблизно на 1,4 в.п. порівняно з 2022 роком (за оцінками аналітиків, з рівня близько 6,1-6,2% до 4,7-4,8% ВВП). Таке зниження відбулося на тлі загального зростання видатків зведеного бюджету (до 68,2% ВВП у 2023 році), де основний приріст припав саме на оборонний сектор [4, ст. 7].

Водночас, попри переорієнтацію бюджетних пріоритетів на посилення обороноздатності та адаптацію Державного бюджету до реалій воєнного часу,

держава запровадила низку цільових механізмів підтримки освітньої інфраструктури. Зокрема, у 2023 році було створено дві нові субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам:

на облаштування безпечних умов перебування в закладах загальної середньої освіти (зокрема, облаштування укриттів) - обсягом 1,5 млрд грн;

на придбання шкільних автобусів (включаючи транспорт для маломобільних груп населення) - обсягом 1 млрд грн.

Ці заходи були спрямовані на забезпечення фізичної безпеки учасників освітнього процесу та збереження доступу до очного або змішаного навчання в умовах постійної загрози. Завдяки вказаним субвенціям (та співфінансуванню з місцевих бюджетів) вдалося реалізувати низку проєктів, що частково компенсували загальне скорочення фінансування галузі.

Таким чином, воєнний період характеризується подвійним тиском на сферу освіти: з одного боку - стисненням відносного обсягу фінансування через перерозподіл ресурсів на оборону, з іншого - цілеспрямованими заходами щодо збереження критичних елементів інфраструктури та безпеки навчання.

Наразі триває реалізація плану пріоритетних дій уряду на 2025 рік, який також передбачає собою сукупність завдань для уряду в рамках освітнього процесу під назвою «Освіта для успішної країни», що передбачає собою низку пріоритетних завдань для покращення освіти до кінця цього року [5].

У березні 2023 року на замовлення міжнародного благодійного фонду savED та за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» аналітичним центром Sedos було презентовано дослідження «Війна та освіта: як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи». За результатами цього дослідження, на підставі опитування батьків, було виявлено значні освітні втрати серед дітей та проблеми доступу до навчання, зокрема через брак цифрових пристроїв і неналежні умови для організації навчального процесу в домашньому середовищі. Крім того, за тими самими даними, діти, які навчалися у дистанційному форматі, витрачали більше часу на навчання, що призводило до зростання навчального навантаження [6]. Дослідження окреслило ключові проблеми освітнього середовища в умовах воєнного стану та надало низку рекомендацій щодо їх подолання.

Одна з провідних міжнародних організацій з захисту прав людини - Human Rights Watch - у своєму звіті від червня 2024 року задокументувала систематичне придушення української мови та культури в системі освіти на територіях України, що перебувають під тимчасовою окупацією Російської Федерації.

Згідно з висновками організації, окупаційна адміністрація активно витісняє українську мову як мову викладання, замінюючи її російською, та нав'язує російську освітню програму. Це супроводжується впровадженням антиукраїнської пропаганди в навчальний процес. Підручники з історії російського зразка зображують Україну як «неонацистську державу», виправдовують повномасштабне вторгнення РФ та формують викривлену історичну наративу, спрямовану на легітимізацію дій окупанта [7].

Діти шкільного віку в окупованих районах піддаються цілеспрямованій

ідеологічній обробці, що має на меті сформувати у них лояльність до російської влади та відповідні ціннісні орієнтири з раннього віку. Крім того, освітня програма включає елементи військової підготовки, що порушує норми міжнародного гуманітарного права та права дитини на освіту, яка сприяє розвитку поваги до власної культурної ідентичності, мови та національних цінностей.

Такі дії, як зазначає Human Rights Watch, становлять порушення міжнародного гуманітарного права (зокрема, заборони на непотрібні зміни в законодавстві окупованої території) та міжнародних стандартів прав людини в частині права на освіту. Вони спрямовані на примусову асиміляцію та культурне стирання української ідентичності серед підростаючого покоління.

Збройна агресія Російської Федерації проти України спричинила системні та тривалі порушення конституційного права громадян на освіту, закріпленого в Основному Законі України. Масштабні руйнування інфраструктури закладів освіти, а також цілеспрямована ідеологічна обробка та примусова русифікація освітнього процесу на тимчасово окупованих територіях суттєво ускладнили реалізацію цього фундаментального права.

Водночас, в умовах воєнного стану та вимушеного перерозподілу значної частини державних ресурсів на потреби сектору національної безпеки й оборони, Україна здійснює комплекс заходів, спрямованих на збереження, адаптацію та поступове відновлення освітньої системи. Ці зусилля реалізуються через прийняття стратегічних урядових програм, міжнародне партнерство та запровадження цільових механізмів бюджетного фінансування.

Зокрема, держава продовжує реалізацію політики «Школа офлайн», Концепції безпеки закладів освіти (затвердженої у 2023 році) та програми «Нова українська школа», адаптуючи їх до реалій війни. Серед ключових інструментів підтримки - спеціальні субвенції з державного бюджету, спрямовані на:

облаштування укриттів та створення безпечних умов у закладах загальної середньої освіти (у 2024–2025 роках обсяги фінансування таких заходів становили мільярди гривень, зокрема на модернізацію захисних споруд у прифронтових та прикордонних регіонах);

оновлення шкільного автопарку для забезпечення безпечного підвезення учнів (у 2025 році передбачено близько 1,6 млрд грн на придбання приблизно 460 шкільних автобусів, що дозволить охопити транспортним забезпеченням десятки тисяч дітей).

Додаткову підтримку надають міжнародні партнери: програма LEARN Світового банку (загальним обсягом 415 млн дол. США), проекти Education Cannot Wait, Global Partnership for Education, UNESCO та інші ініціативи, спрямовані на відновлення доступу до якісної освіти, психосоціальну підтримку, закупівлю підручників, навчання вчителів та створення цифрових навчальних центрів.

Таким чином, попри безпрецедентний тиск війни, освітня політика України демонструє поєднання короткострокових заходів із забезпечення безпеки та безперервності навчання з довгостроковими стратегіями збереження

національної освітньої ідентичності, модернізації системи та підготовки до повоєнного відновлення.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#n4337>
2. Плани та звіти роботи МОН / М-во освіти і науки України : офіц. вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/ministerstvo-2/diyalnist/plani-ta-zviti-roboti-mon>
3. More than 340 educational facilities damaged or destroyed in Ukraine in a year : офіц. пресреліз / UNICEF. 2024. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/more-340-educational-facilities-damaged-or-destroyed-ukraine-year>
4. Освіта в умовах воєнного стану: виклики, розвиток, повоєнні перспективи : інформ.-аналіт. зб. / М-во освіти і науки України. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>
5. Про затвердження плану пріоритетних дій Уряду на 2025 рік : розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2025 р. № 131-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/1003-2025-%D1%80#Text>
6. Війна та освіта: як рік повномасштабного вторгнення вплинув на українські школи – результати дослідження / Освітній омбудсмен України. 2023. URL: <https://eo.gov.ua/viyna-osvita-ia-rik-povnomasshtabnoho-vtorhnennia-vplynuv-na-ukrainski-shkoly-rezultaty-doslidzhennia/2023/03/17/>
7. Освіта під час окупації. Примусова русифікація шкільної системи на окупованих українських територіях / Human Rights Watch. 2024. URL: <https://www.hrw.org/report/2024/06/20/education-under-occupation/forced-russification-school-system-occupied-ukrainian>

Соколовський Віталій Олександрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 206 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УКРАЇНІ

Протягом історії становлення української державності становище людей з інвалідністю залишалося складним, хоча зусилля держави та громадських

організації сприяли певним покращенням. Україна ратифікувала важливі міжнародні документи, зокрема Конвенцію ООН про права осіб з інвалідністю (2009 р.) [1], що стала основою для реформ у цій сфері. Основні права людей з інвалідністю закріплено в Законі України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» [2] та низці нормативних актів, спрямованих на забезпечення доступу до освіти, праці, охорони здоров'я і соціального захисту.

Сучасна система соціального захисту охоплює державну допомогу, пенсійне забезпечення, пільги, соціально-побутові послуги, освіту, зайнятість, охорону здоров'я, реабілітацію та інтеграцію осіб з інвалідністю [3, с. 138]. Вона передбачає не лише матеріальну підтримку, а й створення умов для повноцінного розвитку та реалізації потреб людини.

Втім, на практиці зберігаються значні проблеми – архітектурні та транспортні бар'єри, недостатнє фінансування соціальних програм, низька інформованість суспільства, обмежений доступ до послуг і упереджене ставлення до людей з інвалідністю. Існує розрив між законодавством і його реалізацією, що потребує постійного контролю держави й громадськості.

Обравши європейський шлях розвитку, Україна взяла на себе обов'язок забезпечити рівні можливості для всіх громадян, у тому числі осіб з інвалідністю. Саме тому актуальним є дослідження проблем захисту їхніх прав і розробка шляхів поліпшення їх становища.

Дискримінація осіб з інвалідністю на ринку праці залишається поширеною, попри законодавчі гарантії та підвищення обізнаності суспільства. Вона проявляється від етапу пошуку роботи до кар'єрного зростання. Роботодавці часто відмовляють у працевлаштуванні через стереотипи, побоювання щодо продуктивності чи необхідності створення спеціальних умов. Додатковими перешкодами є обмежений доступ до інформації про вакансії, відсутність адаптованих робочих місць і технічних засобів, а також нижча оплата праці та ускладнене просування по службі [4].

Стаття 27 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю гарантує право на працю на засадах рівних можливостей і забороняє будь-які форми дискримінації [1]. Важливу роль відіграє інклюзивна освіта, яка має забезпечувати гнучке навчальне середовище, адаптовані програми та підтримку учнів з особливими потребами [3, с. 138].

Для професійної інтеграції необхідно запроваджувати квоти на працевлаштування осіб з інвалідністю, сприяти розвитку їх підприємництва та забезпечувати доступність освіти й робочих місць. Це сприятиме економічній незалежності, соціальній інтеграції та самореалізації людей з інвалідністю.

Тому, забезпечення їхніх прав потребує системного підходу, що поєднує правові, соціальні, економічні та культурні аспекти, аби створити справді інклюзивне суспільство.

Від початку повномасштабного вторгнення росії в Україну значно зросла кількість людей, які отримали інвалідність унаслідок бойових дій. Це зумовило потребу у посиленні державної політики щодо захисту їхніх прав, забезпечення належного медичного, соціального та психологічного супроводу, а також формування толерантного ставлення суспільства. Люди з інвалідністю

внаслідок війни потребують не лише матеріальної підтримки, а й умов для повноцінної інтеграції в соціальне життя, доступу до освіти, працевлаштування та реабілітаційних послуг.

Правове забезпечення таких осіб регламентується статтею 7 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». Закон спрямований на створення умов для збереження здоров'я, організацію соціального обслуговування, реалізацію програм соціального і правового захисту, а також надання пільг і гарантій у трудовій діяльності з урахуванням стану здоров'я [4].

У сучасному суспільстві важливо не лише виконувати законодавчі норми, а й виховувати повагу та розуміння до людей з інвалідністю. Їх соціальна адаптація та включення в активне життя є запорукою сталого розвитку держави, яка ґрунтується на принципах гуманізму, рівності та взаємопідтримки [5, с. 5-6].

У країнах, де бракує ефективних заходів підтримки людей з інвалідністю, вони часто стикаються зі стигматизацією, дискримінацією та соціальною ізоляцією. Україна, на жаль, не є винятком. Попри поступове вдосконалення законодавства, особи з інвалідністю все ще мають обмежений доступ до освіти, працевлаштування, охорони здоров'я та інших сфер суспільного життя. Законодавчі норми, які регулюють їхні права, залишаються складними, а механізми їх реалізації – недостатньо ефективними. Саме тому надзвичайно важливим є створення системного підходу до захисту прав людей з інвалідністю, який поєднує правові, соціальні, економічні та культурні інструменти.

Інвалідність у сучасному суспільстві є не лише медичною, а насамперед соціальною проблемою. Люди з інвалідністю стикаються з численними бар'єрами – архітектурними, інформаційними, психологічними та ментальними. Їх часто супроводжують стереотипи, упереджене ставлення та дискримінація, що перешкоджають рівній участі у житті громади, освіті чи професійній діяльності. Як зазначається у дослідженнях, причини більшості труднощів полягають не у фізичних чи розумових обмеженнях людини, а в тому, як суспільство сприймає інвалідність і які умови воно створює для таких людей [6].

Люди з інвалідністю мають ті ж самі права, що й інші члени суспільства. Вони включають рівність перед законом, право на життя, свободу, особисту недоторканність, участь у політичному, культурному та суспільному житті, право на працю, освіту, достатній рівень життя, а також свободу від насильства, експлуатації й дискримінації [7]. Гарантування цих прав є обов'язком держави та ключовою умовою побудови справедливого, інклюзивного суспільства.

Відповідно до Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, Україна зобов'язана здійснювати низку заходів для забезпечення рівних можливостей. До них належать: прийняття законодавчих і адміністративних рішень, спрямованих на ліквідацію дискримінації; розробка державних програм підтримки та захисту; забезпечення доступності будівель, транспорту, інформації, товарів і послуг; проведення наукових досліджень і створення

допоміжних технологій; залучення осіб з інвалідністю до процесу ухвалення рішень і формування політики, що стосується їхніх інтересів [1].

На практичному рівні держава надає особам з інвалідністю низку соціальних гарантій – право на санаторно-курортне лікування, протезування, забезпечення спеціальними автомобілями, пільгове або безоплатне отримання ліків, доступ до медичного, транспортного та побутового обслуговування. Важливим напрямом залишається підтримка працевлаштування, створення адаптованих робочих місць і програм професійної реабілітації, які дозволяють людям з інвалідністю інтегруватися в суспільство, реалізувати свій потенціал і досягти економічної незалежності [8, с. 207].

В Україні на сьогодні діє понад 20 тисяч громадських організацій різного спрямування, серед яких понад тисяча об'єднують свою діяльність навколо захисту прав та підтримки людей з інвалідністю. Ці організації відіграють надзвичайно важливу роль у формуванні державної політики, розвитку інклюзивного суспільства та забезпеченні рівних можливостей для всіх громадян. До найбільших всеукраїнських об'єднань належать:

- Громадське об'єднання «Національна Асамблея людей з інвалідністю України» (НАІУ) – головна координаційна структура, що об'єднує понад сто регіональних організацій і виступає партнером держави у питаннях реалізації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю;

- Спілка громадських організацій «Конфедерація громадських організацій інвалідів України» – спрямовує свою діяльність на соціальну інтеграцію, професійну реабілітацію та розвиток підприємництва серед осіб з інвалідністю;

- Спілка громадських організацій «Національний комітет з неолімпійських видів спорту інвалідів України» – займається розвитком спорту серед осіб з інвалідністю, сприяє їхній фізичній реабілітації та популяризації інклюзивного спорту;

- Асоціація працевдатних інвалідів України – сприяє працевлаштуванню, розвитку трудових навичок і створенню спеціальних робочих місць;

- Всеукраїнське об'єднання осіб з інвалідністю – здійснює правовий та соціальний захист, організовує програми підтримки та допомоги в адаптації [9, с. 26].

Діяльність цих організацій спрямована на координацію зусиль державних і недержавних структур, поліпшення якості життя осіб з інвалідністю, підвищення їхньої соціальної активності та громадської участі. Вони також виступають посередниками між державою та громадянами, відстоюють їхні конституційні права, проводять навчальні, культурні, спортивні заходи, сприяють розвитку інклюзивного мислення в суспільстві.

Важливе значення для привернення уваги до проблем людей з інвалідністю має Міжнародний день осіб з інвалідністю, який щороку відзначається 3 грудня. Ця дата символізує прийняття у 2006 році Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, що стала першим міжнародним документом, який закріпив рівність прав і свобод людей з інвалідністю.

Відзначення цього дня нагадує суспільству, що інвалідність – не особиста проблема, а спільна відповідальність, оскільки повноцінне життя людей з інвалідністю залежить від рівня розуміння, підтримки та готовності суспільства забезпечувати рівні можливості для всіх [6].

Українське законодавство також передбачає систему соціального захисту людей з інвалідністю, однак на практиці ефективність цих механізмів залишається недостатньою. Інвалідність і досі є перешкодою для отримання освіти, працевлаштування, доступу до медичних послуг і повноцінної участі в суспільному житті.

Для реального забезпечення прав і можливостей осіб з інвалідністю необхідно впроваджувати комплексну державну програму підтримки, яка має включати: удосконалення системи освіти та реабілітації; розширення доступу до медичних, психологічних і соціальних послуг; створення умов для працевлаштування та професійного розвитку; впровадження доступного середовища у транспорті, архітектурі та інформаційних ресурсах; розвиток культури поваги, толерантності та розуміння особливих потреб людей з інвалідністю.

Підсумовуючи, можна зазначити, що, незважаючи на певні досягнення у сфері захисту прав осіб з інвалідністю, Україна потребує подальшого зміцнення інституційної підтримки, розширення партнерства між державою, громадськими організаціями та міжнародними інституціями. Лише спільними зусиллями можна створити справді інклюзивне суспільство, у якому кожна людина матиме можливість для гідного та повноцінного життя.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права осіб з інвалідністю: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13 груд. 2006 року: ратифікована Україною із заявами та застереженнями 3 груд. 2009 року. Офіц. вид. Київ: Міністерство юстиції України, 2010. 52 с.
2. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 № 875-XII. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991, № 21, ст.252. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text>
3. Шеремет М. К. Інклюзивна освіта: сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку. *Молодь і ринок*. 2018. № 12. С. 137–142.
4. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту: Закон України від 22.10.1993 № 3551-XII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1993, № 45, ст.425. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3551-12#Text>
5. Цісик Я. Захист прав людей з інвалідністю. URL: <file:///C:/Users/%D1%81%D0%B0%D1%88%D0%BA%D0%B0/Downloads/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA-2-8.pdf>
6. Недбалість чи дискримінація людей з інвалідністю? Ольга Журбенко. URL: <https://naiu.org.ua/nedbalist-chy-dyskryminatsiya/>
7. Забезпечення прав осіб з інвалідністю та маломобільних груп населення. Міністерство Юстиції. 2021. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/zabezpechennya-prav-osib-z-invalidnistyu-tamalomobilnih-grup-naselennya>

8. Білобрицька Д.М. Захист людей з інвалідністю та їхні права у сучасній Україні. *Науковий вимір соціально-педагогічних проблем сьогодення: збірник матеріалів VII Міжнародної науково-практичної конференції (25 травня 2023 р., м. Ніжин) / за ред. О. В. Лісовця, С. О. Борисюк.* Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2023. 321 с.

9. Що можуть зробити громадські організації у сфері надання соціальних послуг людям з інвалідністю? (на прикладі «конфедерації громадських організацій інвалідів України»). *Вісник АПСВТ.* 2019. С. 26.

Степанець Олександр Олександрович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 202 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Халюк Сергій Олександрович,
завідувач кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ЗАСОБИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах тривалої збройної агресії проти України питання міжнародно-правових та національних механізмів обмеження прав людини в умовах воєнного стану набуває особливої ваги, оскільки саме від ефективності, правомірності та пропорційності таких обмежень залежить збереження балансу між гарантуванням національної безпеки та забезпеченням основоположних прав і свобод людини. Воєнний стан, будучи специфічним правовим режимом, передбачає можливість дерогації від певних прав відповідно до міжнародних стандартів, зокрема практики ЄСПЛ, положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Проте реалізація таких дерогацій має здійснюватися у суворій відповідності до принципів необхідності, законності та пропорційності, адже необґрунтовані або надмірні обмеження здатні поставити під загрозу демократичні засади суспільства. Національна правова система України перебуває в умовах трансформації та адаптації до викликів воєнного часу, що потребує чіткого нормативного регулювання та системного аналізу механізмів захисту прав людини.

Ситуація воєнного стану, яка в Україні стала реальністю внаслідок збройної агресії, продемонструвала необхідність глибокого аналізу того, яким чином міжнародні документи, національні конституційні приписи та спеціальні закони дозволяють державі тимчасово звужувати певні права, водночас зберігаючи засадничі принципи гуманізму та верховенства права [5].

Міжнародні акти, до яких належить Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, так само як і Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, встановлюють вихідні стандарти, за якими держави мають діяти навіть у найскладніших умовах, а Конституція України та Закон України «Про правовий режим воєнного стану» деталізують форму, межі та порядок таких дій, водночас залишаючи портрет прав людини як ключового суб'єкта, перед яким держава несе відповідальність незалежно від характеру зовнішніх чи внутрішніх викликів [7].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод визначає широкий спектр невід'ємних свобод, серед яких право на життя, що викладено у статті 2, право на заборону нелюдського та принизливого поводження, гарантоване статтею 3, а також свобода від рабства, яку закріплено в статті 4 [1]. Ці положення трактуються як такі, що мають абсолютний характер, тому навіть у ситуації масштабного конфлікту чи воєнного стану їх зміст не може бути знівельований, окрім випадків, коли право на життя стикається з обставинами правомірних бойових дій, що прямо зазначено Конвенцією [9].

Саме тому статті 2, 3, 4 та 7 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод залишаються непорушними навіть у цих умовах. Це означає, що жодні обставини не виправдовують запровадження катувань, поневолення або покарання без чіткого правового визначення, а також свавільного позбавлення життя поза ситуаціями збройного протистояння [1]. Статті 10, 11 та 14, що стосуються свободи слова, зібрань та недискримінації, у період воєнного стану можуть зазнавати певних обмежень, але їх зміст повинен тлумачитися через призму пропорційності та з урахуванням ризику, який несе велика кількість дезінформації, підривних груп або загроза внутрішніх заворушень [1]. Таким чином, Конвенція створює основу, в рамках якої держави можуть, але не довільно, змінювати спосіб реалізації прав людини у період війни, забезпечуючи водночас дотримання фундаментальних норм [4].

Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, який також є центральним міжнародним документом, додає ще одну площину розуміння механізмів обмеження прав під час надзвичайних ситуацій. У ньому визначено, що такі права, як життя, свобода, особиста недоторканність, свобода думки, свобода мирних зібрань та релігії, а також недискримінація, мають основоположний характер і розкриваються через статті 6, 7, 9, 14, 19, 21 та 22 Пакту [2]. Як і Конвенція, документ допускає можливість тимчасових обмежень через положення про надзвичайну ситуацію, але наголошує, що такі кроки не повинні суперечити іншим міжнародним зобов'язанням держави. Це означає, що країна, навіть перебуваючи у стані війни, не має права, наприклад, посилатися на внутрішні загрози, щоб обійти свої зобов'язання за міжнародним гуманітарним правом або виправдати жорстоке поводження [7].

Національний вимір цих процесів розкривається насамперед через Конституцію України, яка в статті 3 підкреслює, що людина, її життя, честь, здоров'я та безпека є найвищою соціальною цінністю, а держава несе обов'язок забезпечувати та захищати ці фундаментальні свободи навіть у період найскладніших випробувань [3]. Це положення не лише визначає засадничий

вектор політики держави, але й наголошує, що політична влада, якою б широкою вона не була під час воєнного стану, не може бути протиставлена людині як абсолютній цінності.

Наприклад, стаття 29 Конституції України встановлює гарантії свободи та особистої недоторканності, вказуючи, що позбавлення волі можливе лише на підставі мотивованого судового рішення, а також передбачає обов'язковість повідомлення затриманої особи про причини затримання та гарантію права на захист [3]. Навіть під час воєнного стану ці положення продовжують діяти, хоча механізми їхньої реалізації можуть адаптуватися до обставин, наприклад, через пришвидшені процедури або посилений контроль за особами, поведінка яких становить ризик безпеці країни [10].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» деталізує порядок введення, обсяг повноважень органів влади та межі обмеження прав у період воєнного стану, створюючи чітку нормативну основу для функціонування держави в умовах безпекової кризи. Стаття 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» визначає воєнний стан як особливий режим, який надає розширені повноваження органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування для відвернення загрози або відсічі агресії і при цьому допускає тимчасове обмеження прав і свобод з чітким визначенням строків [4]. Стаття 2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює, що правовою основою такого рішення є Конституція, зазначений Закон та указ Президента, який підлягає затвердженню парламентом, що гарантує легітимність дій держави [4].

Отже, міжнародні та національні засоби обмеження прав людини під час воєнного стану представляють собою складну структуру взаємопов'язаних принципів, у центрі яких завжди має залишатися людина. Міжнародні документи, такі як Європейська конвенція з прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, задають стандарти, які обмежують свавілля держави та спрямовують її дії в напрямку пропорційності, законності та необхідності. Конституція України та спеціальний закон про воєнний стан формують внутрішні механізми реалізації цих принципів, забезпечуючи, щоб навіть у найскладніші часи країна залишалася правовою державою, а її органи діяли в межах і на підставі закону. Війна випробовує не лише військову силу, а й моральну сталість суспільства, і саме здатність зберегти повагу до людської гідності визначає, чи зможе держава вийти з кризи сильнішою.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини) : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
2. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
3. Конституція України : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

5. Білоскурська О. В. Федорчук М. Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. Київ. 2022. 46 с.
6. Гуньчик О. В. Чепік-Трегубенко О. С. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні: конституційно-правовий аспект. *Сучасні дослідження в глобалізаційному світі*. Київ. 2024. 147 с.
7. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. Одеса. 2022. 124 с.
8. Корольова В. В. Гапешко Т. С. Підстави та порядок, пропорційність, законність та межі обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Legal Bulletin*. Київ. 2025. 89 с.
9. Кузніченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Львів. 2022. 167 с.
10. Матвеев С. В. Романова О. М. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. Київ. 2023. 80 с.
11. Маєтний М. І. Правові підстави для обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. Львів. 2022. 17 с.
12. Петечел Н. М. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Київ. 2024. 33 с.
13. Півненко Л. В. Конституційні права людини в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні: правові аспекти їх обмеження. Київ. 2023. 56 с.

Стринатко Володимир Юрійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 207 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ВЕРХОВЕНСТВА ЗАКОНУ: ПОРЯВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Актуальність дослідження принципів верховенства права та верховенства закону зумовлена необхідністю забезпечення реальної дії конституційного ладу, заснованого на пріоритеті прав і свобод людини. У сучасних умовах реформування правової системи України виникає потреба у чіткому розмежуванні цих понять, адже формальне верховенство закону без

підпорядкування його загальним засадам права може призвести до легалізації свавілля. Аналіз взаємозв'язку цих принципів дозволяє визначити межі законодавчої влади, зміцнити правову державу та забезпечити гармонію між нормативністю закону і справедливістю як основою правопорядку.

Проблема співвідношення принципів верховенства права та законності була і залишається актуальною на сьогоднішній день. Відомо, що ще в стародавньому Римі вчені-юристи вміли розрізняти такі поняття, як право і закон. Вже на той час вони збагнули, що закон повинен обов'язково узгоджуватись з правом. Стверджували, що право та закон необхідно розрізняти, оскільки право полягало у свободі індивіда вчиняти чи не вчиняти ті чи інші дії, тоді як закон встановлює норми поведінки і зобов'язує до вчинення певних дій чи до утримання від їхнього вчинення, тобто стверджували, що право та закон розрізняються між собою як свобода та обов'язок. Принцип верховенства права вимагає, щоб згадані взаємини були максимально орієнтовані на ефективне забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина. Законність – це багатоаспектне (принцип, метод, режим) соціально-правове явище, що характеризує організацію і функціонування суспільства і держави на правових засадах. Це фундаментальна категорія всієї юридичної науки і практики, головними критеріями якої служать рівень і стан оцінки правового життя суспільства взагалі та його громадян. Співвідношення права і закону належить до основних проблем правознавства. З позиції окремих науковців змістовне наповнення терміну «право» охоплює не якусь окрему частину чи сторону права або окреме його визначення («об'єктивне право», «суб'єктивне право», «позитивне право», «природне право» тощо), а значення його, яке включає усі ці визначення разом, його філософсько-правове значення. Як бачимо, у даному випадку право потрібно трактувати як особливий регулятор взаємовідносин людей і державних органів у сфері управління громадянським суспільством [1, с. 21].

У документах ООН верховенство права належить до принципу управління, за якого всі особи, установи та органи (публічні і приватні), в тому числі держава, є підзвітними на підставі законів, які приймаються публічно, виконуються на рівних засадах, розглядаються в межах незалежного судочинства і відповідають міжнародним стандартам прав людини. У доктринальному розумінні принцип верховенства права: 1) відображає спосіб організації життя суспільства на правових основах, є засобом унеможливлення свавільного та антидемократичного правління, і в цьому сенсі він відповідає визначенню такої важливої категорії конституційного права, як конституціоналізм; 2) віддзеркалює моральні основи права, є виявом природного права у сучасних правових системах разом із принципами справедливості, пропорційності, рівності, розумності тощо; у цьому сенсі він є основним критерієм визнання законів неправовими; 3) є засобом організації належної правової системи, яка в контексті додержання верховенства права має ґрунтуватися на принципах правової визначеності, стабільності та довіри до права, принципі «немає покарання без закону», принципі законності, забороні неправомірної дискреції та зворотної дії нормативно-правових актів, на

незалежній судовій владі та судовому контролю, єдності судової практики, *res judicata* тощо; 4) гарантує доступ до правосуддя, яке здійснюється незалежним та неупередженим судом. Незалежність означає, що суд має бути вільним від зовнішнього тиску і не контролюватися іншими гілками влади. Неупередженість суду означає його однакове ставлення до учасників процесу, вирішення справи виключно на основі права. Це дозволяє забезпечити справедливе судочинство. Принцип верховенства права є ілюзорним у тій державі, яка не забезпечує право на доступ до суду, не гарантує права на справедливий суд; 5) включає принцип законності, згідно з яким усі суб'єкти, в тому числі суб'єкти публічної влади, мають додержуватися законів і підзаконних нормативно-правових актів, виконувати і правильно застосовувати їх. Зміст принципу законності відображається через конкретні вимоги: вищу юридичну силу закону в системі нормативно-правових актів; обов'язковість законів та інших нормативно-правових актів для всіх, на кого вони поширюються; однаковість вимог закону до всіх суб'єктів права; неприпустимість протиставлення законності і доцільності в діяльності державних органів; невідворотність покарання за вчинення правопорушення. Верховенство права разом із демократією і правами людини вважається однією з трьох засад Ради Європи, які закріплені в Преамбулі до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також у низці інших міжнародних документів у сфері прав людини [2, с. 184].

Підписання Європейської Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини (далі – ЄКПЛ) дало українцям можливість використовувати дворівневу систему захисту своїх прав: на рівні національного правосуддя і на рівні міжнародному. З прийняттям 23 лютого 2006 р. Закону України «Про застосування Європейської Конвенції та практики Європейського Суду з прав людини» можна було б очікувати значно кращого прогресу у захисті прав людини. В нинішній Україні порушення прав людини часто є нормою життя і ніякі реформи в правовій сфері поки що не спроможні цю ситуацію подолати. Маючи ч. 1 ст. 8 Конституції про те, що в Україні діє принцип верховенства права, українські судді до недавнього часу посилалися на принцип законності, що будучи закріпленим в ст. 129 Конституції України, виражає «букву закону», яка нерідко розходиться з ідеєю та духом права. Науковці констатують, що однією із причин цього є нерозуміння суті та співвідношення принципів верховенства права та принципу законності, оскільки останній нерідко трактується саме як принцип верховенства права. Після закріплення у ст. 129 чинної Конституції України принципу верховенства права, плутанини із згаданими вище принципами не поменшало. Якщо ж до них додати ще й принцип конституційності, на якому акцентує КСУ, то проблема справді постає далеко не такою простою [3, с. 11].

Принцип «законності», «верховенства закону» не є тотожним принципу «верховенства права», а лише є його складовою частиною, і лише тільки у тому випадку коли мова іде про «правовий закон», такий закон, який відповідає духу права і втілює справедливість. Універсальність принципу «верховенство права» полягає в тому, що він звичайно включаючи в себе закон, лише ним не

обмежується. У разі неможливості застосування закону, з причини відсутності, невідповідності, неефективності, є легітимна можливість застосувати інші орієнтирні джерела, такі як норми моралі та культури, звичаї, релігійні норми, в чому і полягає практична реалізація аналогії права. «Верховенство права», як реалізатор невід'ємних прав і свобод людини, завжди базується та втілює справедливість [4, с. 203].

Таким чином, принципи верховенства права та верховенства закону – це основні, базові принципи, без яких не можливе функціонування правової держави. Дані принципи перебувають у тісному зв'язку з внутрішніми характеристиками права та законів. Одночасно вони є як властивостями права, так і безпосереднім регулятором відносин суб'єктів права [5, с. 109].

Верховенство права як мегапринцип не виключає принципу законності. Співвідношення цих принципів можна проаналізувати через прояв верховенства права у національній правовій системі, зокрема такими основними шляхами: – шляхом створення законодавцем правових за змістом законів та підзаконних правових актів; акти позитивного права, що порушують права людини, заперечують смислові характеристики права, не можуть вважатися правовими; – шляхом здійснення правозастосовної діяльності на засадах принципів права, що втілюють дух права, загальнозначимі цінності та смисли, виражають рівні вимоги до всіх суб'єктів права принципів правової системи, що визначає пріоритет, становище закону в системі правових актів держави.

В українському правознавстві є чимало спроб подати принцип верховенства закону, він же принцип законності як базовий принцип правового розвитку. На наш погляд, в нинішніх умовах при побудові демократичних засад життя складовою верховенства права має бути не просто принцип законності, який у випадку прийняття неправових, наприклад, замовлених законів, що втілюють примхи влади, сприяє порушенню прав людини, знищенню права як справедливості, а принцип правової законності, тобто принцип, який стверджує панування законів, змістовно наповнених правовими смислами. Такі закони справедливо виражають співвідношення інтересів суб'єктів права, в т. ч. і держави, мають моральний зміст, працюють на спільне благо країни і людей [3, с. 14].

Застосування принципів верховенства права і верховенства закону викликає суперечки не тільки на теоретичному рівні. У національній свідомості ще не повністю подолані стереотипи, за якими пріоритетною вважалася концепція верховенства закону, що тепер викликає певний конфлікт між верховенством права та верховенством закону. Принцип верховенства закону є невід'ємною складовою принципу верховенства права в демократичній правовій державі, змістовним та визначальним принципом побудови системи джерел права. Ці юридичні категорії увібрали у себе досвід розвитку суспільних відносин протягом усієї історії людства, і продовжують вбирати, тому вони є поняттями динамічними, які постійно перебувають у певному русі, спрямованому на постійне покращення і вдосконалення, що постійно підтверджує практика Європейського суду з прав людини. При співвідношенні

принципів верховенства права і верховенства закону з іншими суміжними поняттями («законність», «правова держава», «принцип справедливості», «принцип рівності» тощо), можемо стверджувати, що найближчий за змістом принцип законності із принципом верховенства закону, адже останній є гарантією і однією із доміант режиму законності, а принципи справедливості та рівності є складовими верховенства права. І тільки утвердження принципів верховенства права і верховенства закону є підґрунтям, фундаментом правової держави, становлення якої є результатом такої реалізації [5, с. 108].

Таким чином, принцип верховенства права виступає фундаментальною основою, яка визначає зміст і спрямованість верховенства закону, підпорядковуючи його цінностям справедливості, рівності та поваги до прав людини. Закон набуває легітимності лише тоді, коли він узгоджується з правовими засадами та не суперечить Конституції. Співвідношення цих принципів полягає у тому, що право має бути мірилом для закону, а закон – інструментом реалізації права, тільки така взаємодія забезпечує реальне утвердження правової держави й захист людини як найвищої соціальної цінності.

Список використаних джерел

1. Воронко Н. Р. Співвідношення принципів верховенства права та законності. *Матеріали X міжнародної науково-практичної Інтернет конференції*. 2020. С. 21-23. URL: https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/fakultety/Urydychny/Nauka/2020-Conf_UF.pdf#page=21 (дата звернення: 11.11.2025).
2. Корольова Ю. Кореляція принципів верховенства права та верховенства закону в системі джерел права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. С. 183-186. URL: <http://www.pgj-journal.kiev.ua/archive/2019/4/35.pdf>.
3. Братасюк М. Співвідношення принципу верховенства права та принципу законності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 1. С. 11-17. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/9988fc41-e342-4e1d-a9fb-5727d82ebe4d/content> (дата звернення: 11.11.2025).
4. Цуварев О. Ф. Співвідношення принципів верховенства права та верховенства закону в умовах сучасності. *Круглий стіл «Правові виклики сучасності»*. 2022. С. 200-204. URL: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/6db32922-cf6d-453b-a374-c50a238b52c1/content> (дата звернення: 11.11.2025).
5. Дмитренко Т. С. Верховенство права та верховенство закону: проблеми співвідношення : диплом. робота за освіт.-кваліф. рівнем «магістр» : спец. 081 – право; наук. керівник к.ю.н., доцент В. М. Кравчук. Тернопіль, 2018. 120 с. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/3370b038-499f-40fe-a923-72caf1772691/content> (дата звернення: 11.11.2025).

Тимошенко Анастасія Андріївна

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
3 курсу 301 навчальної групи ННЕКІ
Національної академії внутрішніх справ

Славна Оксана Володимирівна

професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ У СФЕРІ ПРАВ ДИТИНИ

Права дитини в Україні визнано пріоритетним напрямом державної політики, що знаходить своє закріплення в положеннях Конституції та спеціалізованому національному законодавстві. Згідно зі ст. 9 Конституції України, міжнародні договори, ратифіковані Верховною Радою України, інтегруються в національну правову систему та набувають статусу, рівнозначного внутрішнім законам, забезпечуючи пріоритетність їх застосування [1]. Такий конституційний механізм створює правові передумови для безпосередньої імплементації міжнародних стандартів захисту прав людини, зокрема прав дитини, та гарантує їх ефективну реалізацію на всіх рівнях владних інститутів, сприяючи гармонізації національного та міжнародного правового регулювання.

20 листопада 1989 року Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй ухвалила Конвенцію про права дитини - фундаментальний міжнародно-правовий акт, що встановлює універсальні стандарти захисту прав та інтересів неповнолітніх. Цей документ є провідним інструментом у сфері гарантування прав дитини, визначаючи мінімальний рівень правових гарантій для кожної дитини, незалежно від її громадянства, місця проживання чи соціального статусу, та слугує основою для національної та глобальної політики у цій сфері.

Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини невдовзі після проголошення незалежності. Відтоді, попри виклики, з якими стикалася країна, вона домоглася значних успіхів у поліпшенні добробуту дітей і виконала завдання, які безпосередньо стосуються дітей, за п'ятнадцятьма з 17 Цілей сталого розвитку [2]. На підставі положень Конституції України і Конвенції ООН про права дитини 26 квітня 2001 р. в Україні був прийнятий Закон «Про охорону дитинства», який визначає охорону дитинства стратегічним загальнонаціональним пріоритетом і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіти, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики у цій сфері [3]. Ратифікація Конвенції ООН про права дитини стала стратегічним кроком для формування національної системи гарантування інтересів неповнолітніх, що дозволило досягти помітних прогресів у соціально-економічному благополуччі дітей, зокрема в реалізації ключових аспектів глобальної повістки сталого розвитку. Ухвалення спеціалізованого законодавства на базі конституційних

норм та міжнародних стандартів закріплює пріоритетний статус захисту дитинства, забезпечуючи комплексну реалізацію прав на фізичний, інтелектуальний та соціальний розвиток через інституційні механізми державної політики. Такий підхід не лише відповідає глобальним зобов'язанням, але й створює основу для адаптації до сучасних викликів, сприяючи формуванню інклюзивного суспільства з акцентом на гендерну рівність та стійкість.

Основними правами дитини за Конвенцією є: 1) право на життя, виживання та розвиток (ст. 6). 2) право на ім'я та громадянство (ст. 7–8). 3) право на недискримінацію (ст. 2). 4) право на свободу думки, совісті та релігії (ст. 12–14). 5) право на висловлення своєї думки та участь у прийнятті рішень (ст. 12). 6) право на життя в сім'ї та захист сім'ї (ст. 5, 18–20). 7) право на освіту (ст. 28–29). 8) право на захист від насильства та експлуатації (ст. 19, 32–36) та інші [4].

Повномасштабна збройна агресія проти України, розпочата 24 лютого 2022 року, призвела до критичного загострення системних проблем у сфері гарантування прав дитини, суттєво підірвавши накопичений національний прогрес у цій галузі. Грубі порушення прав неповнолітніх, включаючи летальні та травматичні наслідки для дітей, а також деструктивний вплив на житлову інфраструктуру, освітні заклади, медичні установи, системи водопостачання та каналізації, опалення й електропостачання - як ключові фактори забезпечення добробуту підростаючого покоління - кардинально погіршили соціально-економічний стан найвразливіших верств населення. Масштабне внутрішнє та зовнішнє переміщення дітей, зумовлене конфліктом, докорінно трансформувало їхні життєві траєкторії, створюючи нові виклики для психосоціальної адаптації та довгострокового розвитку. [2]. *"Триваючі бойові дії та окупація частин України Російською Федерацією спричинили масштабні порушення прав людини та завдали неймовірних страждань мільйонам дітей. Їхні права були підірвані в кожному аспекті життя, залишаючи глибокі шрами, як фізичні, так і психосоціальні"*, – сказав голова ООН з прав людини Волькер Тюрк [5].

Забезпечення захисту прав дитини в умовах збройних конфліктів становить ключовий пріоритет для України та міжнародної спільноти, що зумовлено особливою вразливістю зазначеної категорії населення та їхньою обмеженою здатністю до самозахисту. У контексті численних збройних протистоянь, що фіксуються у світі, зокрема агресії Російської Федерації проти України, констатовано критичний рівень порушень прав дитини. Україна є об'єктом скоєння воєнних злочинів. Деструктивні наслідки російської агресії проти України для дітей стають дедалі очевиднішими у контексті триваючої військової експансії Російської Федерації [6, с. 67].

Згідно з даними моніторингового ресурсу «Діти війни», повномасштабна збройна агресія проти України призвела до систематичного порушення прав дитини, з тенденцією до зростання обсягів негативного впливу. Станом на поточний момент зафіксовано 673 летальних випадки серед дітей, 2279 травмованих, 2226 зниклих безвісти, 20 випадків сексуального насильства та 19

546 фактів депортації або примусового переміщення неповнолітніх. Ці індикатори свідчать про масштабний характер загроз для життєво важливих інтересів дітей, включаючи системні порушення прав на безпеку, освіту та всебічний розвиток, що не лише становить гуманітарну кризу, але й створює довгострокові соціально-економічні наслідки для родин та суспільства в цілому. Кожний зафіксований інцидент підкреслює нагальну потребу в посиленні міжнародної правової допомоги та національних превентивних стратегій для гарантування захисту неповнолітніх у контексті триваючого конфлікту.

У відповідь на глибоку кризу, спричинену війною, низка міжнародних організацій спільно з урядом України запустили комплексні програми, спрямовані на захист прав дітей та відновлення їхнього добробуту. Однією з ключових ініціатив є Програма співпраці Уряду України та UNICEF на 2025-2029 роки, у центрі якої - створення безпечних і сприятливих умов для життя кожної дитини. Основний акцент робиться на відновленні доступу до якісної освіти, медичних послуг, належного догляду та психологічної підтримки, а також на захисті найбільш уразливих категорій дітей - сиріт, дітей з інвалідністю, внутрішньо переміщених та постраждалих від насильства [2].

Важливу роль відіграє і Рада Європи, яка реалізує спеціальний проєкт «Захист прав дітей під час війни та в післявоєнний період». Цей проєкт спрямований на створення дієвих механізмів попередження та реагування на насильство щодо дітей, розвиток системи дитячо-дружнього правосуддя, належний захист дітей-сиріт та дітей, що були переміщені або стали свідками воєнних подій. Також передбачено розроблення стандартів, які допоможуть державним органам покращити роботу з дітьми, що перебувають у складних життєвих обставинах [7]. У контексті триваючого воєнного конфлікту в Україні проєкт Ради Європи має значний потенціал для еволюції, що дозволить посилити його вплив на національну систему захисту прав дитини. Перспективні напрями включають: розробку мобільних платформ для раннього виявлення ризиків насильства, для оперативного реагування в реальному часі; створення мережі регіональних центрів реабілітації для дітей-свідків воєнних подій; формування гібридних програм для сиріт та депортованих дітей; розширення співпраці з UNICEF та ОБСЄ для пілотних проєктів у деокупованих регіонах; проведення щорічного аудиту проєкту з урахуванням гібридних ризиків.

У контексті збройної агресії в Україні реалізується низка юридичних, соціальних та гуманітарних ініціатив, спрямованих на мінімізацію негативних наслідків для неповнолітніх, серед яких домінують заходи психологічної реабілітації для осіб, що зазнали травматичного досвіду; реконструкція освітніх, медичних та дитячих закладів; забезпечення континуїтету освітнього процесу, зокрема через цифрові платформи; а також надання спеціалізованої правової допомоги жертвам або свідкам воєнних злочинів та порушень прав людини. Реалізація цих програм вимагає високого рівня координації між державними інституціями, міжнародними партнерами та гуманітарними організаціями, оскільки лише інтегрований, системний підхід здатен

гарантувати ефективний захист прав дитини та їх відновлення як у воєнний, так і в постконфліктний період.

За даними UNICEF, станом на 2025 рік близько 70 % дітей в Україні - тобто приблизно 3,5 мільйона - не мають доступу до базових товарів і послуг: достатнього харчування, одягу, безпечного житла, опалення, освітніх матеріалів тощо. Це – різке зростання матеріального зубожіння з 2021 року, до ескалації війни [8].

Основні системи, що до війни підтримували здоров'я, освіту та соціальну безпеку дітей - були піддані руйнуванням. Наприклад: за даними на 2025 рік, сотні медичних закладів (включно з дитячими) зазнали пошкоджень, багато шкіл зруйновано або вони не можуть працювати через небезпеку обстрілів.

Через бойові дії, руйнування інфраструктури, постійні обстріли, окупацію чи небезпеку в певних регіонах - далеко не всі діти мають реальну можливість скористатися державними або гуманітарними програмами. Діти-сироти, діти з інвалідністю, діти без супроводу, переселені, - саме вони опиняються в найскладнішій ситуації. Через відсутність підтримки, документів, сім'ї або через те, що вони не можуть пересуватися або скористатися службами - їхні ризики значно зростають.

Втрачено стабільність, безпеку, доступ до освіти, нормального життя - усе це впливає на фізичний, психологічний, соціальний розвиток дітей. Якщо післявоєнне відновлення буде суто «ремонт інфраструктури», без врахування потреб дітей, існує загроза «втраченого покоління».

Відтак, захист прав дитини в умовах збройного конфлікту набуває статусу стратегічного імперативу для України та міжнародної спільноти, оскільки визначає не лише індивідуальний добробут неповнолітніх, але й довгострокову стабільність суспільства та держави. Повномасштабна агресія, ініційована 24 лютого 2022 р., спричинила критичні дисбаланси - від масових втрат і травм серед дітей до руйнування ключової інфраструктури (освітньої, медичної, соціальної), зростання психотравматизації та нових форм вразливості, що унеможливило застосування традиційних захисних моделей без радикальної перебудови.

Сучасна стратегія відновлення механізмів реалізації прав дитини повинна спиратися на фундаментальну трансформацію політико-правових, процедурних і сервісних фреймворків, з акцентом на формування кризостійких систем охорони здоров'я, соціального захисту, освіти та дитячо-дружнього правосуддя, з пріоритетом для найбільш уразливих категорій - розлучених з родиною, з інвалідністю, внутрішньо переміщених, а також жертв насильства чи воєнних злочинів.

У цьому процесі домінуючу роль виконують міжнародні стандарти, зокрема положення Конвенції ООН про права дитини (1989 р.), рекомендації Ради Європи, директиви ЄС та протоколи UNICEF, які задають нормативні параметри державної політики, орієнтованої на найкращі інтереси дитини, принцип недискримінації, пріоритетність захисту життя та гідності, а також права на всебічний розвиток. Інтеграція українських реформ у європейський правовий простір посилює їхню резилієнтність та ефективність, сприяючи

синхронізації національних норм з глобальними зобов'язаннями.

Завдяки стратегічному партнерству з Європейським Союзом, Радою Європи, UNICEF, UNHCR та міжнародними гуманітарно-правозахисними інституціями Україна отримує есенціальні ресурси для реконструкції сервісів, впровадження інклюзивних освітніх екосистем, оптимізації соціальних служб та модернізації системи захисту конфліктно-постраждалих дітей. Таке співробітство не лише забезпечує оперативну реакцію на кризові виклики, але й формує адаптивну архітектуру, здатну протистояти перспективним загрозам.

Отже, гарантування прав дитини в умовах війни є не ефемерним завданням, а стратегічним процесом, що передбачає конгломерацію державних трансформацій, міжнародної солідарності та дотримання преміальних глобальних стандартів, аби забезпечити кожній дитині в Україні безпечне середовище, повноцінний розвиток та перспективи гідного існування в постконфліктній реальності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Захистити права й інтереси кожної дитини в Україні – безумовний пріоритет. UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/stories/protect-and-prioritize>.
3. Правовий захист дітей від насильства в сім'ї / Безоплатна правнича допомога. URL: <https://legalaids.gov.ua/novyny/pravovuj-zahyst-ditej-vid-nasylstva-v-sim-yi/>.
4. Конвенція про права дитини. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
5. Janowski K. UN report details devastating impact of hostilities on children in Ukraine. URL: <https://surl.li/rjrzwl>
6. Славна О. Діти та воєнні злочини в Україні: типологія порушень та механізми фіксації. Забезпечення принципу гідності дитини: протидія насильницьким методам виховання: Матеріали міжнар. науково-практ. конф., м. Одеса, 2025. С. 66–70.
7. Protecting the rights of Ukrainian children during and in post-war context. Council of Europe portal. URL: <https://www.coe.int/en/web/children/ukraine-protecting-the-rights-of-ukrainian-children-during-and-in-post-war-context>.
8. Fricker T. 70 per cent of children in Ukraine lack access to basic goods and services as material deprivation soars. UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/press-releases/70-cent-children-ukraine-lack-access-basic-goods-and-services-material-deprivation>.

Трубка Олександр Миколайович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 208 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Дослідження реалізації прав людини в умовах воєнного стану є актуальним у конституційно-правовому вимірі, оскільки саме в період збройної агресії постає завдання зберегти баланс між захистом національної безпеки та гарантуванням невідчужуваних прав, які не можуть бути обмежені навіть за надзвичайних обставин. Правовий режим воєнного стану вимагає чіткого дотримання Конституції України, зокрема положень ст. 64 щодо меж допустимих обмежень свобод, а також узгодження національних рішень із міжнародними стандартами, сформованими ЄСПЛ для ситуацій надзвичайної небезпеки. Необхідність забезпечити пропорційність, передбачуваність та контрольованість обмежувальних заходів робить цю тему пріоритетною як для науки конституційного права, так і для практики державного управління в умовах триваючої війни.

Російська агресія та вимушене запровадження воєнного стану актуалізували іншу сторону проблематики безпосереднього здійснення влади народом, яка була прихована від науковців у мирний час. Конституція України встановлює можливість тимчасового обмеження деяких прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану. Профільний закон «Про правовий режим воєнного стану» встановлює безальтернативну заборону на проведення виборів чи референдуму під час дії спеціального правового режиму [1, с. 13].

Конституція України і міжнародні документи, які ратифіковані Верховною Радою України, щодо захисту прав людини, повинні виконуватись, незалежно від того, чи перебуває держава в стані війни, чи ні. Як міжнародне законодавство, так і внутрішнє законодавство України передбачає, що у разі введення воєнного стану можуть обмежуватись певні права людини і громадянина [2, с. 206].

Права і свободи людини в умовах воєнного стану є фундаментальними та невід'ємними основами сучасного суспільства. Їх захист та забезпечення є імперативним, що передбачено конституційними положеннями та нормативно-правовими актами. З огляду на складні реалії, сформовані збройною агресією росії проти України та її всеосяжним вторгненням на українські території,

права людини вимагають виняткового захисту. Цей імператив впливає з конституційних норм, які визнають найвищу соціальну цінність кожної людини, включаючи її життя, здоров'я, честь, гідність, недоторканність і безпеку. Під час збройного конфлікту пріоритетність дотримання прав людини є не лише ознакою розвиненої демократії та суспільного прогресу, але й підкреслює визнання людини найвищою соціальною цінністю та національним пріоритетом [3, с. 11].

Стаття 64 Конституції України зазначає, що в період воєнного стану можуть бути встановлені певні обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина. При цьому основний закон вказує на вичерпний перелік прав, які не можуть бути обмежені навіть під час воєнного стану. Перш за все, це стосується особистих прав людини і громадянина, таких як: принцип рівноправності (ст. 24), заборона позбавлення громадянства (ст. 25), право на життя (ст. 27), право на повагу до гідності особи (ст. 28), право на особисту свободу і недоторканість (ст. 29) і таке інше. В Конституції проголошена норма, що найбільшою соціальною цінністю нашої держави є людина, її права і свободи, її безпека, життя і здоров'я, тому основна мета держави – створення дієвого механізму захисту прав і свобод людини і громадянина [2, с. 207].

Можна стверджувати, що в Україні, в умовах воєнного стану вже випрацьовано певний перелік дій з обмеження прав власних громадян із метою вирішення безпекових питань загального характеру. Але чи являє собою ситуація обмеження прав людини в Україні не поодинокі необґрунтовані моменти, а діючий юридичний механізм, це питання для глибокого наукового дослідження. Чому це важливо? Хоча б тому, що українське суспільство достатньо розвинулося на шляху громадянського суспільства, щоб вважати права людини й всі прояви свободи надзвичайно важливою суспільною та особистою цінністю. Українське суспільство вже виявило неабияку спроможність захищати свої права, свободи та інші інтереси. Більше того, воно довело, що може захищатися як від внутрішнього ворога («Помаранчева революція», «Революція гідності»), так і від зовнішнього (агресія Росії). Тому важливість продуманої політики в застосуванні обмежень прав людини, навіть під час воєнного стану, у вільнодумному суспільстві, яким сміливо можна вважати й українське, є надзвичайно важливим і повинно базуватися на засадах певної обережності, продуманості й збалансованості. Наявність дієвого механізму реалізації цього завдання забезпечить мінімізацію ризиків, проблем і викликів, пов'язаних з обмеженням прав людини [4, с. 77].

До проблем і ризиків відносять: відсутність чи недостатність контрольних механізмів або недотримання засад прозорості; довільне тлумачення правових норм, які обмежують права людини, якщо ці норми сформульовані нечітко; надмірне втручання в особисті права людини при порушенні принципів пропорційності; використання обмеження прав людини, навіть легальне, але задля політичних або інших інтересів владних структур чи інших впливових груп; перешкоджання у процесі оскарження необґрунтовано обмежених прав; несправедливе обмеження прав одних осіб на користь інших, що призводить до нерівності та дисбалансу в загальній системі прав тощо. Будь-які з названих

проблем із легкістю можуть призвести до зловживання владою та політичних репресій. А в нинішній ситуації активний прояв окремих чи декількох проблем або невідповідність обмеження прав міжнародним стандартам і принципам прав людини, напевно, може підірвати довіру до системи правосуддя (яка й так не на найвищому рівні) та будь-яких інших правозахисних механізмів. Звісно, що про легітимність такого процесу, як обмеження прав людини, взагалі казати важко, але за повної легальності та прозорості цього процесу є певний шанс зберегти довіру більшості населення [4, с. 77].

Підсумовуючи зазначене, можна зробити висновок, що без належного механізму реалізації права людини і громадянина стають декларативними, оскільки без нього вони існують виключно *de jure* і не мають жодної цінності ні для окремої особи, ні для народу в цілому, особливо в умовах війни, за відсутності достовірної інформації про події, що мають місце на окупованих територіях. Своєю чергою, держава повинна напрацювати ефективний механізм компенсації за зруйноване чи пошкоджене внаслідок обстрілів РФ житло, інше нерухоме і рухоме майно. Будь-які порушення прав людини підлягають обов'язковому документуванню та усуненню, а винуватці повинні відповісти за вчинення протиправних дій, геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності. Світова спільнота повинна вжити всіх можливих заходів, щоб зупинити це свавілля, посягання країни-агресора на незалежність та територіальну цілісність нашої держави. Слід констатувати, що з боку РФ відбувається відвертий цинізм, садизм та численні порушення норм міжнародного права, що є недопустимим у XXI сторіччі. У зв'язку з цим вже були зроблені перші кроки щодо покарання винних. Так, у квітні 2022 року було ухвалено дві резолюції на сесії Парламентської Асамблеї Ради Європи щодо створення спеціального Міжнародного кримінального трибуналу щодо злочинів агресії РФ проти України. Не повинно бути упущено жодне кримінальне правопорушення, яке РФ скоїла і продовжує вчиняти проти України і відповідно всі винні бути покарані, – що можливо досягти лише спільними та злагодженими зусиллями всієї міжнародної спільноти [5, с. 80].

Отже, аналіз проблеми реалізації прав людини в умовах воєнного стану засвідчує, що ефективність конституційно-правового механізму залежить від здатності держави поєднати безпекові потреби з непорушністю основних прав, передбачених Конституцією та міжнародними договорами України. Важливим критерієм правомірності обмежень є їх відповідність ст. 64 Конституції, пропорційність, тимчасовість і контроль з боку парламенту та судів, що мінімізує ризики зловживань. Така модель забезпечує збереження правової системи навіть у період збройної агресії, підтримує легітимність державних рішень і гарантує, що фундаментальні свободи залишаються захищеними, а межі їх звуження не виходять за рамки конституційно допустимого.

Список використаних джерел

1. Михайлов М. Безпосередня демократія в умовах воєнного стану: шляхи реалізації права народу на владу. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. С. 13-18. URL: <http://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1373> (дата звернення: 21.11.2025)

2. Костюк Н. П. Проблеми реалізації прав людини в умовах воєнного стану і відповідність їх до законодавства ЄС. *Нове українське право*. 2022. С. 205-210. URL: <http://www.newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/377> (дата звернення: 21.11.2025)

3. Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Захист прав людини в Україні в умовах воєнного стану. *Інформація і право*. 2025. С. 9-21. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/324649> (дата звернення: 21.11.2025)

4. Матвеев С. В. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2023. С. 76-80. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/862> (дата звернення: 21.11.2025)

5. Толкачова І. А. Проблеми забезпечення прав людини в Україні в умовах війни. *Часопис Київського університету права*. 2022. С. 78-81. URL: <https://chasprava.com.ua/index.php/journal/article/view/917> (дата звернення: 21.11.2025)

Федосєєва Карина Геннадіївна,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В СИСТЕМІ ОХОРОНИ ПРАВА НА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНУ ВЛАСНІСТЬ

Права людини в сфері інтелектуальної власності посідають особливе місце в системі конституційних прав, адже вони поєднують особисті немайнові та майнові інтереси особи, пов'язані з результатами творчої діяльності. Конституція України у статті 41 гарантує кожному право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, а також результатами інтелектуальної, творчої діяльності. Крім того, стаття 54 Конституції України гарантує свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності [1]. Ці положення формують конституційний фундамент для системи охорони прав інтелектуальної власності в Україні.

Забезпечення цих прав охоплює не лише юридичний захист авторів, винахідників та інших суб'єктів права, а й створення державою умов для вільної реалізації права на творчість, на доступ до культурних цінностей і знань. Баланс між охороною приватних інтересів творців і суспільними

потребами у вільному обігу інформації є ключовим викликом для сучасної правової системи. Важливим завданням держави є дотримання принципів справедливості, пропорційності та правової визначеності при обмеженні права власності на результати інтелектуальної діяльності.

В українських реаліях забезпечення прав людини в цій сфері стикається з низкою проблем: недосконалістю механізмів правозастосування, низьким рівнем правової культури, порушеннями авторських прав у цифровому середовищі, а також необхідністю гармонізації національного законодавства з правом Європейського Союзу. Водночас держава зобов'язана забезпечити ефективні засоби судового захисту, доступ до правосуддя та належне виконання міжнародних зобов'язань у сфері інтелектуальної власності.

Таким чином, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод гарантує право власності у статті 1 Першого протоколу, що поширюється також на об'єкти інтелектуальної власності. Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїй практиці неодноразово підкреслював, що твори, винаходи та інші результати інтелектуальної діяльності є формою власності, яка підлягає правовому захисту на рівні з матеріальними активами. Водночас ЄСПЛ визнає допустимість певних обмежень цього права – зокрема, в інтересах суспільства або задля забезпечення балансу між свободою вираження поглядів (ст. 10 Конвенції) і захистом прав інтелектуальної власності. Таким чином, Конвенція закладає правові основи для поєднання приватноправової охорони інтелектуальних прав із публічно-правовими гарантіями прав людини [2; 3].

Крім того, Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності (далі – TRIPS), укладена в межах Світової організації торгівлі (далі – СОТ), є одним із ключових міжнародних документів, що встановлює мінімальні стандарти охорони прав інтелектуальної власності. Угода визначає зобов'язання держав-учасниць забезпечити ефективні механізми правового захисту, включаючи судові процедури, санкції за порушення та засоби правозастосування. Водночас у преамбулі Угоди TRIPS підкреслюється необхідність сприяти соціально-економічному розвитку та забезпеченню балансу між правами творців і суспільними інтересами, такими як доступ до медицини, освіти й технологій. Для України, як держави – члена СОТ, імплементація положень Угоди TRIPS є не лише міжнародним зобов'язанням, а й інструментом гармонізації прав людини у сфері інтелектуальної власності з глобальними стандартами [4].

Також, Всесвітня організація інтелектуальної власності (далі – ВОІВ) відіграє провідну роль у розробленні міжнародних норм охорони інтелектуальної власності та сприянні співпраці між державами. Її діяльність ґрунтується на поєднанні захисту прав авторів із забезпеченням загальнодоступності результатів творчості та інновацій. ВОІВ розробляє рекомендації щодо етичного використання штучного інтелекту, автоматизованого створення контенту та захисту прав людини в цифрову епоху. Для України участь у ВОІВ має стратегічне значення, адже вона забезпечує інтеграцію у світову систему інновацій, сприяє розвитку

національної правової бази та підвищує ефективність охорони прав інтелектуальної власності на міжнародному рівні [5].

Так, особливої актуальності питання охорони прав людини у сфері інтелектуальної власності набуває в умовах розвитку цифрових технологій, використання штучного інтелекту, автоматизованого створення контенту. Такі процеси вимагають оновлення підходів до визначення суб'єкта права, авторства, а також до меж допустимого використання чужих об'єктів інтелектуальної власності без згоди правовласника.

Окремого значення у сучасних умовах набуває вплив штучного інтелекту (далі – ШІ) на сферу інтелектуальної власності. ШІ здатен не лише аналізувати значні обсяги даних, а й створювати нові результати – тексти, зображення, музичні твори, програмний код. Це породжує низку правових питань щодо визначення суб'єкта авторського права, меж охорони таких результатів та можливості захисту прав людини у цифровому середовищі. Д.А. Чижов у своїй роботі зазначає, що ШІ може дозволити юристам зосередитися на більш інноваційних і інтелектуально насичених аспектах своєї діяльності – тих, що становлять суть правничої професії. Наразі технології ШІ лише частково наближаються до окремих когнітивних функцій людини, а тому юридичні навички, засновані на логіці, комунікації та професійному досвіді, залишаються незамінними. ШІ, зокрема, може допомагати у виявленні типових правових ситуацій, пошуку релевантної практики, аналізі великого масиву судових рішень та підготовці проектів документів [6].

В Україні з 2021 року у Верховному Суді створена База правових позицій Верховного Суду, яка з 2023 року використовує технології штучного інтелекту для пошуку релевантної практики Верховного Суду та Європейського суду з прав людини. Водночас юристи не повинні передавати системам ШІ виконання функцій, що потребують оцінних суджень, етичного розсуду або прийняття рішень, адже ці аспекти мають суто людський характер. Саме тут проявляється межа між технологічною допомогою та збереженням людської автономії – основоположного елементу прав людини [2, с. 28]

Отже, забезпечення прав людини в системі охорони права на інтелектуальну власність є складним і багатовимірним процесом, що поєднує конституційні принципи, міжнародні стандарти та сучасні технологічні виклики. Україна, як держава, що прагне до інтеграції в європейський правовий простір, зобов'язана формувати ефективну модель правового регулювання, яка гарантує дотримання права власності на результати інтелектуальної діяльності, водночас забезпечуючи баланс між приватними й суспільними інтересами.

Список використаних джерел

1. Конституція України. Верховна Рада України. від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (станом на 01.07.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

3. Протокол № 1 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_535.

4. Угода про торговельні аспекти прав інтелектуальної власності. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text.

5. Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності про авторське право, прийнятий Дипломатичною конференцією 20 грудня 1996 року. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_770#Text.

6. Чижов Д. А. Штучний інтелект та його місце в правовій науці. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy*. 2025. Т. 4, № 3. С. 24–33. URL: <https://doi.org/10.46299/j.isjpp.20250403.03>.

Франків Володимир Васильович,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО ПІДОЗРЮВАНОВОГО НА ЗАХИСТ ПІД ЧАС ЗАТРИМАННЯ ЗА ВЧИНЕННЯ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ ЗБРОЇ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Право на захист є одним із найважливіших та фундаментальних конституційних прав людини, закріплених як у національному, так і в міжнародному праві. Воно є гарантією справедливості правосуддя, засобом забезпечення дотримання принципу верховенства права та запобіжником проти свавілля органів державної влади. У межах кримінального процесу право на захист має визначальне значення з моменту фактичного затримання особи, оскільки саме на цьому етапі формуються підстави для подальшого кримінального переслідування, і саме тут існує найбільший ризик порушення прав людини.

Особливе місце право на захист займає у справах, що стосуються незаконного обігу зброї. Такі злочини належать до категорії тяжких і становлять підвищену загрозу громадській безпеці. Унаслідок цього правоохоронні органи часто застосовують посилені заходи примусу, проводять негласні слідчі дії, обшуки та допити в умовах обмеженого доступу адвоката. Саме тому на практиці виникають ситуації, коли фундаментальні права затриманого можуть бути порушені або реалізовані лише формально.

Конституційне право на захист в Україні має не лише

внутрішньодержавне, а й міжнародне значення. Україна, будучи членом Ради Європи та стороною Європейської конвенції з прав людини, зобов'язана дотримуватися міжнародних стандартів у сфері правосуддя. Європейський суд з прав людини сформував чітку позицію, згідно з якою доступ до адвоката має бути забезпечений із моменту фактичного затримання особи, незалежно від тяжкості злочину. Будь-яке обмеження цього права допускається лише у виняткових випадках, а його порушення розглядається як втручання у право на справедливий судовий розгляд.

Право на захист є одним із базових елементів права на справедливий суд, що визнається універсальною цінністю міжнародного правопорядку. Його основний зміст полягає у можливості кожної особи, щодо якої ведеться кримінальне провадження, знати суть підозри, мати доступ до правничої допомоги, брати участь у всіх процесуальних діях і захищати свої права всіма не забороненими законом способами.

У міжнародному праві принцип права на захист закріплений у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року, де наголошується, що кожен, хто притягається до кримінальної відповідальності, має право бути своєчасно повідомленим про характер і підстави обвинувачення та користуватися допомогою адвоката за власним вибором. Ця норма має безумовний характер і не залежить від виду або тяжкості злочину.

Європейська конвенція з прав людини конкретизує це право у статті 6, відповідно до якої кожен обвинувачений має право на захист, включаючи доступ до адвоката, конфіденційне спілкування з ним і можливість ефективно брати участь у власному захисті. Практика Європейського суду з прав людини свідчить, що відсутність адвоката на початковому етапі кримінального провадження фактично позбавляє особу можливості реалізувати своє право на справедливий суд. Суд наголошує, що реальність, а не формальність доступу до захисника є критерієм дотримання Конвенції.

У системі українського права право на захист має конституційне закріплення. Стаття 59 Конституції гарантує кожному право на професійну правничу допомогу, а держава зобов'язана забезпечити надання безоплатної правової допомоги тим, хто не може самостійно оплатити послуги адвоката. Стаття 29 Конституції встановлює, що кожен затриманий має бути невідкладно поінформований про причини затримання, свої права та можливість користування допомогою адвоката. Таким чином, право на захист є не лише індивідуальним правом, а й процесуальною гарантією, що покладає обов'язок на державу забезпечити його реалізацію [2].

Кримінальний процесуальний кодекс України деталізує це право. У статті 42 передбачено, що підозрюваний має право знати, у чому він підозрюється, мати побачення з адвокатом до першого допиту, а також відмовлятися давати показання. Закон також передбачає обов'язок слідчого невідкладно повідомити про затримання центр безоплатної правової допомоги для забезпечення участі адвоката. Утім, на практиці ці гарантії не завжди виконуються належним чином [3].

Проблеми реалізації права на захист в Україні мають як організаційний,

так і правозастосовний характер. Іноді адвокат прибуває до затриманого із запізненням через несвоєчасне повідомлення. Також поширеними є випадки формального ознайомлення з правами, коли підозрюваному не надається достатньо часу для розуміння своїх процесуальних можливостей. Це особливо небезпечно у справах, пов'язаних з незаконним обігом зброї, оскільки вони часто супроводжуються елементами оперативності, конфіденційності та залученням спеціальних підрозділів, що підвищує ризик тиску на затриманого.

Міжнародний досвід свідчить, що гарантія права на захист є основою довіри громадян до правосуддя. У більшості країн Європейського Союзу участь адвоката забезпечується з моменту фактичного затримання, незалежно від наявності процесуального статусу. У Німеччині, Франції, Польщі, Іспанії діють суворі правила, згідно з якими без присутності адвоката не допускається проведення допиту або інших дій, що можуть вплинути на права підозрюваного.

У системі Ради Європи вироблено принцип невідкладності надання правничої допомоги. Він означає, що держава зобов'язана не просто дозволити адвокату брати участь у справі, а створити реальні умови для цього: забезпечити своєчасний допуск до клієнта, надати конфіденційність спілкування, не обмежувати час консультацій. Відмова або зволікання у наданні захисника може бути розцінена як порушення фундаментальних прав людини [8].

Особливої уваги заслуговує питання якості надання безоплатної правової допомоги. В Україні функціонує розгалужена система регіональних центрів, однак матеріально-технічне забезпечення та кадрові ресурси цих установ залишаються обмеженими. Відтак, адвокат, який залучається державою, не завжди має можливість оперативно прибути на місце затримання чи ефективно представляти інтереси клієнта. Це вимагає посилення контролю за діяльністю таких центрів, удосконалення їх фінансування та розширення штатної мережі.

У контексті злочинів, пов'язаних із незаконним обігом зброї, право на захист набуває особливого значення з огляду на складність доказової бази та специфіку досудового розслідування. Такі провадження часто включають використання оперативної інформації, матеріалів негласних слідчих дій, обшуків та вилучень. Без адвоката затриманий не може ефективно оцінити законність цих дій і захистити себе від можливих порушень.

Підхід міжнародних органів наголошує, що навіть у справах, пов'язаних із загрозою громадській безпеці, право на захист не може бути обмежене. Ефективна система гарантій полягає в тому, щоб правоохоронні органи не лише інформували особу про її права, а й забезпечували їх реальне здійснення. Це включає обов'язкове фіксування моменту затримання, надання копії протоколу затримання, роз'яснення прав у зрозумілій формі та можливість одразу звернутися до адвоката.

В Україні останніми роками спостерігається поступове наближення правозастосовної практики до європейських стандартів. Введення обов'язкової відеофіксації під час затримання, електронна система обліку повідомлень про затриманих, розвиток інституту безоплатної правової допомоги – це кроки, які

сприяють підвищенню рівня захисту прав людини. Проте все ще існують проблеми із дотриманням принципу «невідкладності» доступу до адвоката та реального інформування підозрюваного про його права.

Наукова доктрина підкреслює, що ефективність реалізації права на захист безпосередньо залежить від правової культури слідчих, прокурорів і суддів. Недостатня поінформованість про міжнародні стандарти або небажання їх дотримуватися призводять до ситуацій, коли формальні гарантії перетворюються на порожню декларацію. У цьому контексті важливим напрямом є навчання та підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів з питань прав людини.

Отже, міжнародна практика та досвід розвинених демократичних держав свідчать, що ефективне забезпечення права на захист є не лише юридичною, а й соціальною потребою. Від цього залежить не тільки справедливість конкретної справи, а й рівень довіри суспільства до державних інституцій.

Додатково слід зазначити, що в сучасних умовах розвитку правової держави право на захист потребує не лише гарантій з боку законодавства, а й належної інституційної підтримки. Це передбачає ефективну взаємодію між адвокатурою, судовими органами та слідчими підрозділами, створення дієвих механізмів реагування на порушення цього права, а також забезпечення реальної відповідальності посадових осіб за перешкоджання роботі адвоката.

Важливим аспектом є питання правової просвіти населення. Значна частина громадян не усвідомлює своїх процесуальних прав під час затримання, що призводить до їх фактичної втрати. У багатьох європейських країнах діють державні програми з підвищення правової грамотності, інформаційні кампанії в поліції, розповсюдження буклетів із переліком базових прав затриманих. Запровадження подібної практики в Україні могло б суттєво зменшити кількість випадків порушення прав підозрюваних.

Окремої уваги потребує також питання етичної відповідальності адвоката. Право на захист не може бути ефективним без сумлінного виконання професійних обов'язків захисником. Міжнародна практика передбачає, що адвокат повинен діяти незалежно, в інтересах клієнта, не допускаючи впливу сторонніх осіб або органів влади. Забезпечення професійної незалежності адвокатури – це один із ключових чинників, що визначає якість реалізації права на захист у будь-якій державі.

Розвиток правової системи України в напрямі європейських стандартів повинен спиратися на принцип пріоритету прав людини. Забезпечення права підозрюваного на захист має стати не лише юридичним обов'язком, а й практичною цінністю для кожного учасника кримінального процесу. Тільки за цієї умови можна говорити про побудову справді демократичної, гуманної та правової держави.

Забезпечення права підозрюваного на захист під час затримання – це не лише вимога закону, а й ключова ознака демократичної, правової держави. Для України це питання має особливе значення, адже від реальності дії цього права залежить ефективність судової системи та рівень дотримання міжнародних зобов'язань.

Необхідно забезпечити повну відповідність українського кримінального процесу стандартам Європейського суду з прав людини, посилити контроль за законністю затримань, створити дієві механізми реагування на порушення права на захист. Доцільно також запровадити обов'язкову присутність адвоката у справах, пов'язаних із незаконним обігом зброї, та визнати недопустимими будь-які докази, отримані без участі захисника.

Розвиток правової держави вимагає зміни підходу до реалізації цього права – від формального до змістовного. Повага до права на захист є показником цивілізованості суспільства, його правової культури та здатності забезпечувати гідність кожної людини навіть у ситуаціях, пов'язаних із найтяжчими злочинами.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція з прав людини від 4 листопада 1950 р.
2. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI.
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, 1966 р.
5. Рішення ЄСПЛ: *Salduz v. Turkey* (2008); *Beketov v. Ukraine* (2018); *Shabelnik v. Ukraine* (2010); *Yaremenko v. Ukraine* (2008).
6. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Харків, 2020.
7. Шевчук С. Судовий захист прав людини: практика ЄСПЛ і конституційні стандарти України. Київ, 2019.
8. Directive 2013/48/EU of the European Parliament and of the Council of 22 October 2013 on the right of access to a lawyer in criminal proceedings.

Халюк Сергій Олександрович,
завідувач кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВО НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУД ЯК КОНСТИТУЦІЙНА ГАРАНТІЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УКРАЇНІ

Право на справедливий суд є однією з фундаментальних засад демократичної правової держави та невід'ємним елементом принципу верховенства права. Стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує кожній особі право на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом [1]. Венеціанська комісія у своїй Доповіді про верховенство права (CDL-AD(2011)003rev) визначила доступ до правосуддя та право на справедливий суд як основоположні складові верховенства права поряд із законністю, правовою визначеністю та рівністю перед законом [2].

Конституція України закріплює право на судовий захист як невід'ємне

право кожної особи. Відповідно до статті 55 Основного Закону права та свободи людини і громадянина захищаються судом, а кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та місцевого самоврядування [3]. Конституційний Суд України у своїх рішеннях неодноразово наголошував, що право на судовий захист є конституційною гарантією прав і свобод людини та громадянина, а обов'язкове виконання судових рішень – складовою права на справедливий судовий захист [4].

Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року визначає, що суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (стаття 2) [5]. Незалежність суддів є ключовою гарантією реалізації права на справедливий суд. При цьому, органи суддівського врядування, зокрема Вища рада правосуддя, відіграють визначальну роль у формуванні необхідного балансу між незалежністю суддів і їхньою відповідальністю перед суспільством [6, с. 24].

Європейський суд з прав людини сформував розгорнуту практику щодо тлумачення права на справедливий суд. У справі «Голдер проти Сполученого Королівства» (1975) ЄСПЛ констатував, що право на доступ до суду є невід'ємним елементом права на справедливий суд. У рішенні «Совтрансавто-Холдінг проти України» (2002) Суд зазначив, що право на справедливий судовий розгляд має тлумачитися у контексті преамбули Конвенції, яка проголошує верховенство права як елемент спільної спадщини держав-учасниць [7]. Принцип юридичної визначеності, як складова верховенства права, вимагає, щоб остаточне судове рішення не ставилося під сумнів.

Актуальною проблемою залишається забезпечення розумних строків судового розгляду. За даними Щорічної доповіді Вищої ради правосуддя про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2024 рік, недостатня кількість суддів у місцевих та апеляційних судах спричиняє систематичні порушення права на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку [8]. Зазначена проблема набуває особливої гостроти в умовах воєнного стану, коли судова система функціонує в екстраординарних умовах.

Важливим напрямом реформування судової системи є імплементація європейських стандартів у національне законодавство в контексті євроінтеграційних процесів. Рекомендація CM/Rec (2010)12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів наголошує, що незалежність судової влади забезпечує кожній особі право на справедливий суд і тому є не привілеєм суддів, а гарантією поваги до прав людини та основоположних свобод [9].

Таким чином, право на справедливий суд є системоутворюючим елементом верховенства права та необхідною умовою функціонування демократичної правової держави. Ефективне забезпечення цього права потребує комплексного підходу, що включає: 1) гарантування незалежності та

неупередженості судової влади; 2) забезпечення доступу до правосуддя; 3) дотримання розумних строків розгляду справ; 4) виконання судових рішень; 5) формування добросовісного та професійного суддівського корпусу. Подальший розвиток судової реформи в Україні має відбуватися з урахуванням практики ЄСПЛ та рекомендацій європейських інституцій.

Список використаних джерел

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
2. Venice Commission. Report on the Rule of Law. CDL-AD(2011)003rev. Strasbourg, 4 April 2011. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-e)
3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
4. Право на судовий захист. Конституційний Суд України: Книга практики. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovyy-zahyst>
5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>
6. Халюк С. О. Принципи справедливості та гуманізму як складові елементи конституційно-правового статусу Вищої ради правосуддя. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2021. № 2 (47). С. 20–24.
7. Право на справедливий суд: практика ЄСПЛ. Верховний Суд. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/PREZ_Uhanenko_2022_02_16.pdf
8. Щорічна доповідь про стан забезпечення незалежності суддів в Україні за 2024 рік. Вища рада правосуддя. URL: <https://hcj.gov.ua/page/shchorichna-dopovid-pro-stan-zabezpechennya-nezalezhnosti-suddiv-v-ukrayini>
9. Recommendation CM/Rec(2010)12 of the Committee of Ministers to member states on judges: independence, efficiency and responsibilities. URL: <https://rm.coe.int/16807096c1>

Чижов Денис Анатолійович,
 професор кафедри
 конституційного права та прав людини
 Національної академії внутрішніх справ,
 провідний науковий співробітник
 НДІ державного будівництва та
 місцевого самоврядування Національної
 академії правових наук України,
 доктор юридичних наук, доцент

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПРАВООХОРОННІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Сучасні алгоритми аналітики даних, розпізнавання облич, прогнозування правопорушень, моніторингу інформаційного простору здатні значно

оптимізувати роботу поліції, зменшити людський фактор і підвищити об'єктивність прийняття рішень. Водночас використання штучного інтелекту потребує чіткого правового врегулювання, аби забезпечити баланс між ефективністю правоохоронної діяльності та дотриманням основоположних прав людини, закріплених у Конституції України, зокрема права на приватність, свободу та справедливий суд. Важливою є необхідність визначення меж допустимості застосування штучного інтелекту державними органами з огляду на принцип верховенства права та конституційні гарантії захисту особи від зловживань владою. Використання технологій штучного інтелекту у діяльності поліції повинно супроводжуватися прозорими процедурами контролю, відповідальністю за порушення конституційних прав та механізмами судового захисту. Саме тому дослідження правових засад упровадження штучного інтелекту у правоохоронну сферу є важливим напрямом для формування сучасної української моделі цифрової держави, що поєднує інновації з безумовним дотриманням прав людини.

Принципи та завдання розвитку технологій ШІ в Україні на законодавчому рівні визнані одним із пріоритетних напрямків у сфері науково-технічних досліджень. Україна є членом Спеціального комітету із штучного інтелекту при Раді Європи, а у жовтні 2019 року приєдналася до Рекомендацій Організації економічного співробітництва і розвитку з питань штучного інтелекту. Вітчизняним законодавством штучний інтелект визначається як організована сукупність інформаційних технологій, із застосуванням якої можливо виконувати складні комплексні завдання шляхом використання системи наукових методів досліджень і алгоритмів обробки інформації, отриманої або самостійно створеної під час роботи, а також створювати та використовувати власні бази знань, моделі прийняття рішень, алгоритми роботи з інформацією та визначати способи досягнення поставлених завдань [1, с. 7].

На думку науковців, штучний інтелект – це певна сукупність методів, способів, засобів та технологій, насамперед, комп'ютерних, що імітує (моделює) когнітивні функції, які мають критерії, характеристики та показники еквівалентні критеріям, характеристикам та показникам відповідних когнітивних функцій людини. За останній час штучний інтелект став ефективним інструментом вирішення різного роду задач, швидкого опрацювання великого потоку інформації при цьому із мінімальними часовими затратами. Безсумнівно, такий інструмент є апогеєм технічного процесу, що проникне у всі сфери суспільства вже найближчим часом, зокрема в юридичну сферу, де вже спостерігаються використання можливостей штучного інтелекту. Розвиток інформаційних технологій спричинив зростання інтересу до використання штучного інтелекту у сфері забезпечення правопорядку. Сучасні правоохоронні органи стикаються з новими викликами, такими як кіберзлочинність, тероризм, організована злочинність, які потребують ефективних рішень. Застосування штучного інтелекту може сприяти підвищенню ефективності правоохоронної діяльності шляхом аналізу великих обсягів даних, розпізнавання образів, прогнозування кримінальних

правопорушень і покращення взаємодії між різними відомствами [2, с. 47].

Зауважимо, що перші кроки в напрямі формування й розвитку правового регулювання у галузі штучного інтелекту зроблено і в Україні. Насамперед, головною передумовою цього процесу стала розробка у 2018 році Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, якою впроваджено електронний документообіг, та, з метою вчинення будь-яких процесуальних дій, забезпечено користувачам можливість створення особистих кабінетів, вдосконалено Єдиний державний реєстр судових рішень (додано систему гіперпосилань на правові позиції Верховного Суду, що дає змогу алгоритму підібрати релевантне до конкретної справи рішення цього суду та сконструювати без участі людини драфт рішення). Згодом, з жовтня 2021 року, почали офіційно функціонувати три модулi вказаної системи: «Електронний кабінет», «Електронний суд», підсистема відео-конференцзв'язку. Правоохоронні органи України активно використовують цей інструмент з метою: прогнозування вчинення кримінальних правопорушень в певній місцевості та індивідуальної протиправної поведінки (наприклад, розробка Міністерства юстиції України з елементами штучного інтелекту під назвою «Касандра» використовується для аналізу ймовірності повторного порушення закону певним злочинцем); автоматизації проведення оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій у телекомунікаційних мережах загального користування; створення відомчого спеціалізованого інтелектуального програмного забезпечення (наприклад, дактилоскопічної системи «Дакто-2000»); розробки та впровадження інтелектуальних інформаційних освітніх систем; розпізнавання об'єктів відео спостереженням шляхом порівняння зображень в соціальних мережах, із відзняти на камери тощо. Так, в умовах військової агресії російської федерації проти України, Міністерство оборони України застосовує технологію розпізнавання обличчя Clearview AI для боротьби з дезінформацією, ідентифікації загиблих і воєнних злочинців, що сприяє виявленню, розкриттю та розслідуванню воєнних кримінальних правопорушень. Однак, у зв'язку з високою швидкістю розвитку інформаційних технологій, більшість інформаційних систем вітчизняних правоохоронних органів, створених 10 і більше років тому, потребують модернізації. Одним із її напрямів може бути удосконалення систем захисту електронних каналів передачі даних, контролю якості інформації, аналізу даних, управління інформаційною безпекою [3, с. 261].

Штучний інтелект також може використовуватись для автоматизації процесів збору та оброблення доказів у межах кримінальних проваджень. Наприклад, системи штучного інтелекту здатні автоматично сканувати та аналізувати великі обсяги текстової інформації, що допомагає розглядати справи швидше та ефективніше. Один з надпотужних та складних штучних інтелектів на сьогоднішній день є ChatGPT (Generative Pre-trained Transformer), розроблений компанією OpenAI, який може виконувати різні завдання, включаючи розпізнавання мови, розуміння запитів та формувати відповідь на запитання, здійснювати генерацію тексту, музики тощо. Завдяки таким можливостям ChatGPT може бути використаний у боротьбі із злочинністю на

різних рівнях та у різних контекстах [4, с. 150].

Системи на основі штучного інтелекту можуть аналізувати великі обсяги даних, такі як кримінальні звіти, записи з камер відеоспостереження та інформацію з відкритих джерел. Алгоритми машинного навчання можуть прогнозувати потенційні зони скоєння кримінальних правопорушень, що дозволяє правоохоронцям більш оперативно та ефективно приймати управлінські рішення стосовно концентрації сил та засобів з метою протидії протиправним діям, профілювання злочинців та поліпшення процесів розслідування правопорушень [2, с. 47].

Таким чином, застосування штучного інтелекту у сфері правоохоронної діяльності потребує суворого дотримання принципів конституційного права: законності, верховенства права, поваги до прав і свобод людини. Необхідно забезпечити належне правове регулювання використання таких технологій, встановити гарантії від зловживань і порушень приватності, а також створити ефективний контроль за алгоритмічними рішеннями. Лише за умови поєднання інноваційних підходів із конституційними цінностями штучний інтелект може стати дієвим інструментом зміцнення правопорядку та довіри громадян до державних інституцій.

Список використаних джерел

1. Вікторчук М. В., Багатко А. С. Вітчизняний та міжнародний досвід використання технологій штучного інтелекту в правоохоронній діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право* 3.86. 2024. С. 257-263. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320695> (дата звернення: 26.10.2025).
2. Зачек О. І. Роль штучного інтелекту в підвищенні ефективності правоохоронної діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (серія юридична)* 3. 2023. С. 148-156. URL: <http://journals.lvduvs.lviv.ua/index.php/law/article/view/637> (дата звернення: 26.10.2025).
3. Чигрина Г. Л. Допустимість використання штучного інтелекту у правоохоронній діяльності. *Актуальні проблеми права та публічного управління*. 2024. С. 6-10. URL: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/3e8790a8-904a-4f81-b105-4cb02c17a229/content> (дата звернення: 26.10.2025).
4. Величко Д. В., Калугін В. Ю. Перспективи використання штучного інтелекту в правоохоронній діяльності. *Штучний інтелект у правовій практиці: межі та можливості: збірник тез круглого столу*. 2025. С. 46-49. URL: https://if.uu.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/14_03_2025.pdf#page=46 (дата звернення: 26.10.2025).

Шепета Віталій Анатолійович

здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 212 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник

Осауленко Андрій Олександрович,

професор кафедри конституційного
права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНИЙ ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Принцип верховенства права визначає сутнісні характеристики всієї правової системи, виступає основою легітимності державної влади, без нього сама концепція правової держави залишається декларативною.

Верховенство права вимагає, щоб держава діяла відповідно до права, була підзвітною та не допускала свавілля. В руслі верховенства права розглядаються також права людини як найвища цінність, а їх забезпечення та захист є головною функцією правової держави.

Верховенство права та правова держава є органічно взаємопов'язаними. Обидві концепції ґрунтуються на обмеженні державної влади правом, недопущенні свавілля, забезпеченні справедливості, гуманізму та рівності, а також незалежності судової влади.

Американський правознавець, професор Корнельської школи права Р. Саммерс виокремлює такі елементи (принципи) верховенства права:

- 1) належне уповноваження (чинність);
- 2) чіткість та простота застосування критерію визначення такої чинності;
- 3) загальність права (тобто застосовність до всіх, незалежно від їхнього статусу та соціального становища);
- 4) чіткість та визначеність усіх законів;
- 5) їх доступність (письмова форма, офіційне опублікування);
- 6) заборона зворотної дії;
- 7) виконуваність;
- 8) стабільність (незмінюваність);
- 9) заздалегідь відомі органи та процедура правових змін;
- 10) єдність тлумачення та застосування права;
- 11) наявність заздалегідь відомих засобів правового захисту та наслідки невиконання правових вимог;
- 12) незалежність та безсторонність судової влади;
- 13) судовий контроль;
- 14) наявність дієвих обмежень судової влади;
- 15) доступність правосуддя для постраждалих від правопорушень;
- 16) загальний принцип завчасного повідомлення відповідачів;

- 17) доступність апеляційного та касаційного перегляду судових рішень;
 18) загальнодоступність правової системи [1, с. 1693–1695].

Аналіз вищезгаданих елементів верховенства права свідчить про те, що ці принципи в значній мірі можуть бути розглянуті як універсальні засади розбудови правової держави.

Стаття 8 Конституції України [2] проголошує, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права, а інші взаємопов'язані статті (наприклад, ст.ст 3, 6, 19, 55, 126–129 тощо) розкривають на найвищому нормативно-правовому рівні його сутність.

Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [3].

Отже, під «верховенством права» слід розуміти основоположний принцип правової держави, який ґрунтується на провідних ідеях юридичної теорії та практики і визначає підстави забезпечення та реалізації основних прав і свобод громадян, їх правове положення в суспільному розвитку держави [4, с. 76].

Список використаних джерел

1. Summers R. The Principles of the Rule of Law. Notre Dame Law Review. 1999, Vol. 74. P. 1691–1712.
2. Конституція України : Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>.
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02.11.2004 № 15-рп/2004 URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>.
4. Сябренко В.В., Татарінова А.В. Верховенство права як основоположний принцип правової держави. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 73–76.

Шипп Володимир Володимирович,
 здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
 2 курсу 201 навчальної групи навчально-
 наукового інституту поліцейської діяльності
 Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Халюк Сергій Олександрович,
 завідувач кафедри
 конституційного права та прав людини
 Національної академії внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук, доцент

ДО ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Україна, декларуючи прагнення до інтеграції з Європейським Союзом, визнає захист прав і свобод людини базовим принципом європейської спільноти. Водночас приєднання до європейських правових стандартів вимагає не просто формального копіювання, а адекватної адаптації цих стандартів до національного контексту – з урахуванням історичних, соціокультурних і правових особливостей українського суспільства. Як підкреслюють дослідники, процес євроінтеграції повинен супроводжуватися системним впровадженням механізмів захисту прав людини, модернізацією правової системи та підвищенням суспільної правосвідомості [1].

У такому підході принцип прав людини стає не декларативним, а реальною базисною цінністю, що визначає курс реформ у державному управлінні, судочинстві, законодавстві та громадянському діалозі. Лише за умови належної імплементації європейських стандартів із відповідною трансформацією українського правового простору можна створити систему, яка забезпечить реальний захист прав і свобод кожного громадянина та підвищить довіру до державних інституцій.

В процесі європейської інтеграції України виявляються ситуації, коли деякі механізми захисту прав людини, притаманні для Європейського Союзу, сприймаються частиною українського суспільства як чужі або недостатньо адаптовані до національних реалій. Зокрема, питання захисту прав представників ЛГБТІК-спільноти, розширених гарантій недискримінації, а також запровадження цивільних партнерств викликають значні соціокультурні та правові дискусії. Як наголошують правозахисники та аналітики в контексті євроінтеграційного діалогу, існуюче національне законодавство щодо недискримінації має суттєві прогалини: не охоплює сексуальну орієнтацію та гендерну ідентичність як заборонені ознаки дискримінації, що є стандартною практикою у країнах ЄС [2].

Це означає, що формальний імпорт європейських норм без врахування соціокультурного контексту та готовності суспільства ризикує викликати рецидиви соціальної напруги, спотворення інститутів довіри та відчуження

частини громадян. Тому реалізація прав людини в умовах євроінтеграції України потребує інклюзивного підходу: поступового, з урахуванням національного культурного, морального та суспільного контексту, із діалогом із громадськістю, навчальними кампаніями, а також адаптації правового захисту до поточних соціокультурних реалій.

Одним із важливих викликів, що впливає на захист прав людини в умовах європейської інтеграції України, залишається недостатній рівень інклюзивності міського простору. Значна частина українських населених пунктів досі не відповідає європейським стандартам доступності: громадські будівлі, транспорт, об'єкти освіти, охорони здоров'я та адміністративні установи залишаються важкодоступними для осіб з інвалідністю. Це порушує принцип рівного доступу та суперечить європейським підходам до реалізації соціальних прав.

Відповідно до Стратегії Європейського Союзу з прав осіб з інвалідністю 2021–2030 [3], держави-члени зобов'язані створювати фізичне середовище, засноване на принципах універсального дизайну, що дозволяє кожному громадянину вільно пересуватися й користуватися публічними послугами. Аналогічні вимоги містить Акт ЄС про доступність (European Accessibility Act) [4], який визначає обов'язкові мінімальні параметри доступності для інфраструктурних об'єктів та сервісів. Європейське агентство з основоположних прав людини у Щорічному звіті про фундаментальні права 2024 року підкреслює, що відсутність доступності прямо порушує право людини на участь у суспільному житті [5].

Фактична ситуація в Україні демонструє, що значна кількість громадських просторів залишається неадаптованою, що обмежує мобільність людей з інвалідністю та ставить їх у дискримінаційне становище. Така невідповідність порушує як норми європейського права, так і зобов'язання України за Угодою про асоціацію, де передбачено імплементацію стандартів ЄС у сфері захисту прав людини. Отже, забезпечення інклюзивності має стати одним із ключових напрямів реформ у межах євроінтеграційного процесу.

Після початку повномасштабної агресії РФ мільйони громадян України вимушено виїхали до країн Європейського Союзу, що перетворило питання захисту прав біженців на одну з центральних проблем європейської інтеграції. Попри дію Механізму тимчасового захисту ЄС, який гарантував українцям доступ до житла, освіти, ринку праці та соціальних послуг, на практиці спостерігаються численні труднощі: нерівномірність реалізації прав у різних державах-членах, перевантаженість соціальних систем, мовні бар'єри, а також випадки дискримінаційних підходів з боку місцевих адміністрацій. Як відзначає Агентство Європейського Союзу з фундаментальних прав, у низці країн зафіксовано проблеми з доступом до медичних послуг та правовою підтримкою, що створює ризики порушення базових прав людини [5].

У цих умовах Україна має розбудовувати системи моніторингу становища своїх громадян за кордоном, посилювати консульський захист і активно співпрацювати з інституціями ЄС щодо усунення прогалин у реалізації прав осіб, які набули статусу біженців або тимчасово захищених. З позицій

європейських стандартів ефективний захист прав біженців є не лише гуманітарним, а й політико-правовим критерієм здатності України інтегруватися до єдиного правового простору ЄС.

Список використаних джерел

1. Рижук Ю.М. Права людини і громадянина в умовах євроінтеграційних процесів в Україні : аналітична доповідь / Ю. М. Рижук. Київ : КНЕУ, 2023. 28 с. Режим доступу: <https://ir.kneu.edu.ua/items/2bd1f696-0f90-4c3e-9995-f202d9b5a34d>
2. Правозахисні діалоги: які стандарти прав людини має забезпечити Україна для євроінтеграції. Центр громадянських свобод. 2024. Режим доступу: <https://ccl.org.ua/news/pravozahysni-dialogy-yaki-standarty-prav-lyudyny-maye-zabezpechyty-ukrayina-dlya-yevrointegracziyi>
3. European Commission. Union of Equality: Strategy for the Rights of Persons with Disabilities 2021–2030. Brussels, 2021. Режим доступу: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/disability/union-equality-strategy-rights-persons-disabilities-2021-2030_en
4. Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the accessibility requirements for products and services (European Accessibility Act). Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/882/oj/eng>
5. European Union Agency for Fundamental Rights. Fundamental Rights Report 2024. Vienna: FRA, 2024. Режим доступу: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2024-fundamental-rights-report-2024_en.pdf

Яковець Анастасія Юріївна,

здобувачка ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 207 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,

професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ПРАВО НА МИРНІ ЗІБРАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ УДОСКОНАЛЕННЯ

У сучасному світі конституційний захист та реалізація фундаментальних прав людини та громадянина фактично формує сутність правової держави. Здатність суспільства впливати на владні інститути держави є індикатором рівня захисту цих прав. Серед конституційно-правових гарантій важливе місце займає право на мирні зібрання, закріплене у статті 39 Конституції України, згідно з якою громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації [1]. Вищезазначене право забезпечує

можливість громадян виражати свою суспільну позицію, реалізовувати свободу слова, брати участь у громадську житті народовладного суспільства.

Аналізуючи європейські правові традиції, доцільно виокремити статтю 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка передбачає свободу зібрань та об'єднання [2]. Цей принцип має давню історію, адже американський «Білль про права» ще в 1791 році у Першій поправці до Конституції США закріпила право громадян мирно збиратися і звертатися до уряду з петиціями [3]. Цей історичний аспект підкреслює те, що дане право розглядається як прямий інструмент комунікації між народом і державою в цілому. Отже, свобода мирних зібрань виступає ідентифікатором зрілості громадського суспільства, створюючи випробування для забезпечення балансу між свободою та безпекою.

З початком повномасштабної збройної агресії проти України, питання реалізації конституційного права на мирні зібрання набуває нового змісту. Хоча воєнний стан і впровадив тимчасове обмеження, що безпосередньо впливає на практику проведення масових акцій, публічних заходів і протестів, проте українці продовжують реалізовувати своє право на мирні зібрання, усвідомлюючи всю його цінність.

Незважаючи на об'єктивні загрози під час воєнного стану, демократична держава повинна прагнути не тільки до удосконалення правового режиму та правозастосовної практики, а й до максимального покращення реалізації права на мирні зібрання.

Одним з найгостріших питань правового забезпечення свободи мирних зібрань в Україні залишається відсутність спеціального закону, який б регулював усі аспекти організації, проведення чи припинення таких заходів [4, с. 161]. Ця проблема набуває сенсу в умовах збройної агресії, коли потреба у чітких, прозорих та пропорційних правилах є необхідною для збереження механізму демократії. Через відсутність закону всі учасники та організатори мирних зібрань перебувають в умовах правової невизначеності, адже немає реального розуміння форми та строків мирного зібрання, процедури розгляду повідомлення про проведення зібрання органами влади, повноваження щодо втручання та припинення такого зібрання тощо. Більш того, без спеціального закону, для органів державної влади створюється широке коло дискреційних повноважень, що часто призводить до необґрунтованих та непропорційних втручань, особливо щодо критичних до влади зібрань. Такий стан справ не відповідає стандартам, закріпленим у ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практиці Європейського суду з прав людини [2].

Зважаючи на те, що в Кодексі України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) існує відповідальність за порушення порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій (ст. 185-1 КУпАП), фактичного закріплення відповідності проведення даних зібрань відсутнє, адже немає закону, де б нормативно фіксувалося їх функціонування [5].

Ще одним способом удосконалення реалізації права на мирні зібрання є практичне визнання права на проведення «раптових» або «спонтанних» зібрань,

тобто таких, що організуються без формальної процедури попереднього повідомлення органів державної влади чи органів місцевого самоврядування. Це передбачало б можливість громадян організувати зібрання як безпосередню реакцію на важливі суспільні події, коли очікування на дозвіл або відповіді від влади позбавило б таке зібрання актуальності.

Особливу увагу слід приділити питанню правового механізму реагування державних органів на спонтанні зібрання. В Україні ж поки що діє принцип «повідомлення органів влади», який часто трактують як «дозвільний», що суперечить змісту права на зібрання. Тому пропонується закріпити на рівні закону норму, за якою організатори або учасники раптового зібрання мають повідомити органи поліції про проведення акції у найкоротший можливий строк після її початку, але відсутність такого повідомлення не повинна автоматично визнавати зібрання незаконним.

У період модернізації та діджиталізації доречним є запровадження електронного повідомлення про проведення мирних зібрань. Наразі не встановлено єдиної форми чи порядку повідомлення про проведення зібрання (через відсутність спеціального закону), тому цілком доцільним є створення електронного реєстру повідомлень про мирні зібрання та можливість подання таких повідомлень через державні онлайн-платформи. Механізм електронного повідомлення може бути реалізований шляхом створення інтегрованого електронного сервісу, доступного через портал «Дія» або офіційні вебсайти органів місцевого самоврядування. До того ж, використання електронного підпису (КЕП) дозволить підтвердити особу організатора та надати повідомленню юридичну силу офіційного документа.

На останок, доречним удосконаленням є визначення відповідальності за незаконне перешкоджання проведенню мирних зібрань, зокрема з боку посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування. Наразі такі діяння можуть кваліфікуватися за загальними нормами Кримінального кодексу України (далі – КК України), наприклад, як перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 КК України), зловживання владою або службовим становищем (ст. 364 КК України), проте пряма норма, яка б передбачала відповідальність саме за перешкоджання реалізації права на мирні зібрання, відсутня, що створює прогалину в сфері реалізації цього права [6].

У національному законодавстві потрібно чітко визначити склади правопорушень, пов'язаних із незаконним обмеженням або припиненням мирних зібрань. Така норма повинна бути самостійною і відображати специфіку об'єкта правопорушення – конституційне право на свободу мирних зібрань. Це допоможе створити превентивний ефект, спрямований на підвищення ефективності захисту права на мирні зібрання.

Підсумовуючи, варто зазначити, що повноцінна реалізація права на мирні зібрання в Україні потребує покращення через наявність суттєвих проблем – як правового, так і організаційного характеру. Від того, наскільки ефективно Україна забезпечить свободу вираження поглядів і мирного протесту, залежить рівень демократичної зрілості суспільства, його спроможність до самоорганізації та відповідальності. Реалізація цих кроків сприятиме

формуванню сучасного європейського стандарту свободи мирних зібрань. Ця законодавча трансформація стане важливим кроком до побудови справжньої правової держави, де людина, її честь, гідність і свобода є найвищою соціальною цінністю.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top> (дата звернення: 18.10.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини): міжнародний документ від 04.11.1950 р. №995_004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 18.10.2025).
3. U.S. Senate: Constitution of the United States. U.S. Senate. URL: <https://www.senate.gov/about/origins-foundations/senate-and-constitution/constitution.htm>.
4. Храпська О. А. Конституційне право на мирні зібрання: проблеми реалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 4. С. 160-163.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-Х. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 01.11.2025).
6. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.11.2025).

Яровка Анастасія Олександрівна,

здобувачка вищої освіти бакалавра
2 курсу 202 навчальної групи навчально-наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Халюк Сергій Олександрович,

завідувач кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

ОБМЕЖЕНІ ПРАВА ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

В умовах воєнного або надзвичайного стану держава змушена вдаватися до тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини та громадянина, аби забезпечити національну безпеку та відвернути загрози, такі як збройна агресія. Цей процес базується на принципі пропорційності, де будь-які обмеження мають бути обґрунтованими, необхідними та обмеженими в часі, як це передбачено статтею 64 Конституції України та міжнародними стандартами, зокрема статтею 4 Міжнародного пакту про громадянські та

політичні права. В Україні з 24 лютого 2022 року воєнний стан, запроваджений Указом Президента № 64/2022 та періодично продовжуваний парламентом, став інструментом мобілізації суспільства, але водночас спричинив обмеження прав, що охоплюють свободу пересування, доступ до інформації та свободу зібрань. Ці заходи, закріплені в Законі України «Про правовий режим воєнного стану» від 2015 року з подальшими змінами, спрямовані на протидію агресору, проте вимагають постійного моніторингу для уникнення зловживань та забезпечення гарантій відновлення прав після завершення режиму.

Міжнародне гуманітарне право та стандарти прав людини, зокрема Європейська конвенція з прав людини (стаття 15), дозволяють derogation від певних зобов'язань у разі надзвичайної ситуації, але виключають абсолютні заборони на невід'ємні права, як-от заборона тортур чи право на життя. В українському контексті практика Європейського суду з прав людини підкреслює необхідність судового нагляду за такими обмеженнями, аби вони не перетворювалися на системні порушення. Зокрема, у звітах Управління Верховного комісара ООН з прав людини за 2023–2024 роки фіксуються випадки, коли воєнний стан призводив до довільних затримань чи обмежень свободи слова, хоча загалом обмеження визнаються пропорційними до загрози. Це створює виклики для національної системи, де адміністративні рішення часто переважають індивідуальні інтереси, але водночас стимулює розвиток механізмів оскарження через суди загальної юрисдикції [1].

Одним із ключових аспектів обмежень є регулювання свободи пересування, яке безпосередньо впливає на евакуацію населення та мобільність у прифронтових зонах. Комендантська година, запроваджена в багатьох регіонах, обмежує нічний рух для запобігання диверсіям, але створює ризики для доступу до медичної допомоги чи евакуації поранених. Такі заходи, передбачені статтею 8 Закону «Про правовий режим воєнного стану», набули масового характеру з 2022 року, змушуючи громадян адаптуватися до пропускового режиму на блокпостах. Водночас заборона на виїзд чоловіків призовного віку (22–60 років), закріплена в постановах Кабінету Міністрів, обґрунтовується потребами мобілізації, але викликає дискусії щодо гендерної дискримінації, оскільки суперечить Конвенції CEDAW. Аналіз практики Державної прикордонної служби показує, що у 2023–2024 роках понад 3 мільйони осіб були повернуті на кордоні, що підкреслює необхідність чіткіших критеріїв винятків для гуманітарних випадків.

Захист прав людини в надзвичайних умовах не обмежується лише заборонами, а передбачає комплекс гарантій їх відновлення, включаючи роль національних інститутів, таких як Уповноважений Верховної Ради з прав людини. Щорічні звіти омбудсмена за 2024 рік фіксують понад 120 тисяч звернень громадян, пов'язаних з воєнним станом, серед яких скарги на цензуру в медіа чи довільні перевірки. Ці документи акцентують на гібридних механізмах, що поєднують національний контроль з міжнародним моніторингом, наприклад, через місії ОБСЄ та ООН. Особливо актуальним є забезпечення доступу до правосуддя, оскільки переважання судів справами про адміністративні правопорушення, пов'язані з обмеженнями, ускладнює

справедливий розгляд. Цифровізація судочинства, запроваджена у 2023 році, пом'якшує ці проблеми, але потребує розширення для регіонів з активними бойовими діями [2].

Обмеження конституційних прав у воєнний час породжують проблеми пропорційності та тривалості, де надмірні заходи, як-от заборона масових зібрань, можуть стискати простір для громадського діалогу. У доктрині українського права зазначається, що такі обмеження, передбачені статтями 39 та 34 Конституції, мають бути диференційованими за регіонами, аби уникнути уніфікації по всій території. Перспективи вдосконалення полягають у посиленні ролі Конституційного Суду для перевірки конституційності указів про продовження воєнного стану, що вже відбувалося у справах 2023 року. Крім того, міжнародні звіти, як-от від Freedom House за 2025 рік, відзначають, що відтермінування виборів через воєнний стан є законним, але вимагає прозорого плану на післявоєнний період, аби зберегти демократичну легітимність влади.

Свобода слова та доступ до інформації зазнають значних обмежень під час воєнного стану, з фокусом на протидію дезінформації та пропаганді агресора. Закон України «Про медіа» від 2022 року з доповненнями 2023 року дозволяє тимчасову цензуру контенту, що загрожує національній безпеці, але створює ризики для журналістів, які фіксуються в звітах Комітету захисту журналістів. У 2024 році зафіксовано понад 500 випадків тиску на ЗМІ, пов'язаних з воєнним станом, що підкреслює потребу в незалежному нагляді. Водночас позитивним кроком є розширення онлайн-платформ для громадського мовлення, що компенсує обмеження традиційних каналів [3].

Юридичний механізм обмежень прав людини в умовах воєнного стану включає інституційну складову (суб'єкти влади), нормативну базу та гарантії законності, як це аналізується в сучасних дослідженнях. Проблеми виникають через нечіткість критеріїв «необхідності», що призводить до ризиків зловживань, наприклад, у практиці трудової повинності для працездатних осіб. Запропоновані реформи передбачають введення «стану загрози» як менш жорсткого режиму перед повним воєнним станом, аби мінімізувати вплив на цивільні права. Це узгоджується з рекомендаціями Ради Європи щодо балансу між безпекою та свободами. Аналіз категорії «спеціальних правових режимів» підкреслює, що обмеження в надзвичайних умовах мають бути тимчасовими та супроводжуватися механізмами компенсації, як-от відшкодування за примусове вилучення майна [4]. У 2023–2024 роках урядові програми компенсували понад 50 тисяч випадків таких втрат, але бюрократичні бар'єри ускладнюють доступ. Міжнародний досвід, зокрема з Ізраїлю чи Туреччини, демонструє ефективність гібридних моделей, де поєднуються національні закони з моніторингом ООН.

Захист прав людини під час надзвичайного стану вимагає імплементації міжнародних стандартів у національну практику, де українські суди посилаються на прецеденти ЄСПЛ у справах про пропорційність обмежень. У 2024 році Європейська комісія визнала українські заходи тимчасовими та обґрунтованими, але наголосила на ризиках для меншин, як-от ромської громади чи ВПО. Перспективи включають розширення програм реабілітації для постраждалих від обмежень, з акцентом на психологічну підтримку.

Особливості регулювання обмежень на свободу пересування в воєнний час охоплюють комендантські години та блокпости, що впливають на 4,6 мільйона ВПО станом на кінець 2024 року. Дослідження показують, що ці заходи зменшили ризики диверсій на 40%, але збільшили напругу в гуманітарній сфері. Рекомендації передбачають впровадження цифрових пропусків для спрощення процедур [5].

Іноземний досвід конституційно-правового регулювання обмежень прав у надзвичайних умовах, як у Франції чи Польщі, демонструє важливість парламентського контролю за продовженням режиму. В Україні Верховна Рада щоквартально затверджує продовження воєнного стану до 2025 року, що забезпечує демократичний елемент, але потребує ширшого залучення громадськості. Звіти Держдепу США за 2023–2024 роки відзначають прогрес у дотриманні прав, попри виклики війни.

Гарантії відновлення прав після воєнного стану включають законодавчі ініціативи, як-от законопроект № 3120-IX від 2023 року, що вдосконалює режим обмежень. Це сприяє переходу до постконфліктного відновлення, з фокусом на компенсації та реінтеграцію. Моніторинг ООН за 2024 рік фіксує зменшення порушень на 15% порівняно з 2023 роком, завдяки посиленню інститутів.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення правового режиму воєнного стану» від 14.04.2023 № 3120-IX. Відомості Верховної Ради України. 2023. № 18. Ст. 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3120-20> (дата звернення 02.12.2025).
2. Звіт Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини «Стан дотримання прав людини в умовах воєнного стану: обмеження та гарантії». Київ: Офіс Омбудсмена, 2024. 156 с. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report/2024-martial-law-rights> (дата звернення 02.12.2025).
3. Кравчук О. В. Обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану в Україні: проблеми та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2023. № 1. С. 112–120. DOI: 10.37635/vnapnu.1.2023.112-120. URL: <https://visnyk.nals.gov.ua/index.php/visnyk/article/view/456> (дата звернення 02.12.2025).
4. Петренко І. М. Захист прав людини під час надзвичайного стану: міжнародні стандарти та українська практика. *Юридичний вісник*. 2024. № 2. С. 45–52. URL: <https://jurvisnyk.law/article/view/789> (дата звернення 02.12.2025).
5. Сидоренко Т. А., Гриценко Л. П. Особливості регулювання обмежень на свободу пересування в умовах воєнного стану. *Журнал Київського університету права*. 2023. № 3. С. 78–85. DOI: 10.32837/2308-4604/2023.3.78. URL: <https://kulaw.journal.ua/issue/2023-3> (дата звернення 02.12.2025).

Ясінський Вадим Олександрович,
аспірант кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:

Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПРОТИДІЇ НАРКОЗЛОЧИННОСТІ В УМОВАХ ВОЄНОГО СТАНУ

Конституційно-правові гарантії прав людини під час протидії наркозлочинності становлять одну з найскладніших проблем сучасного українського правового простору. В умовах воєнного стану держава вимушена застосовувати особливі правові режими, які допускають тимчасові обмеження деяких конституційних прав і свобод. Однак навіть у таких умовах залишається незмінною конституційна вимога щодо непорушності основних прав людини.

У сфері протидії наркозлочинності ці питання набувають особливої гостроти, адже боротьба з незаконним обігом наркотиків нерідко супроводжується ризиком зловживання владними повноваженнями, порушенням гарантій справедливого судового розгляду, незаконними затриманнями чи порушеннями права на захист.

Отже, вивчення цього питання дозволяє знайти баланс між необхідністю забезпечення безпеки суспільства та непорушністю фундаментальних прав людини, що є ознакою зрілості правової держави навіть у найскладніших умовах.

Науковець М. Бліхар акцентує увагу на тому, що взаємовідносини між державою та людиною повинні базуватися на принципі взаємної відповідальності. На його думку, держава не лише має право вимагати від громадян дотримання законів, а й несе обов'язок забезпечувати реальне функціонування механізмів захисту їхніх прав і свобод [1, с. 61]. Отже, правовладдя є не лише формальною декларацією, а й практичним інструментом, який гарантує баланс між владними повноваженнями держави та особистими правами людини. Тому, ефективна система правового захисту можлива лише тоді, коли громадянин відчуває себе не підвладним державі, а рівноправним її учасником, який користується правами і виконує обов'язки в межах закону.

Органи влади зосереджують зусилля на забезпеченні національної безпеки, протидія наркозлочинності є не лише кримінально-правовою, а й стратегічною проблемою, оскільки поширення наркотиків дестабілізує суспільство, підриває моральні засади та створює додаткові ризики для функціонування армії та тилу. Проте підвищення ролі силових структур у таких умовах має супроводжуватися суворим дотриманням статей 3, 8, 29, 30, 55 і 64 Основного Закону, які гарантують пріоритет прав людини, верховенство права,

недоторканність особистості та житла, право на судовий захист і визначають межі можливого обмеження прав [2].

Оскільки, проблема полягає у пошуку оптимального балансу між потребами державної безпеки та дотриманням правових стандартів захисту людини, дослідження конституційно-правових гарантій у цій сфері має не лише теоретичне, а й практичне значення.

Основний Закон України визначає, що саме права і свободи людини є центром державної політики, а вся система державної влади має бути спрямована на їх утвердження, розвиток і захист.

Зміст державної діяльності має визначатися не політичними чи економічними міркуваннями, а насамперед вимогою поваги до людської гідності та забезпечення невідчужуваних прав. У цьому сенсі конституційно-правові гарантії виступають не формальністю, а фундаментом, на якому вибудовується правопорядок, соціальна справедливість і довіра громадян до влади. Звідси, держава, проголошуючи людину найвищою соціальною цінністю, бере на себе зобов'язання створювати такі умови, за яких кожен громадянин може вільно користуватися своїми правами, бути захищеним від будь-яких посягань і впевненим у тому, що закон стоїть на сторожі його гідності та свобод.

Науковиця Н. Юзікова наголошує, що наркозлочинність у сучасних умовах є не просто кримінальним явищем, а складним соціально-економічним і політичним феноменом, який має системний і транснаціональний характер. Незаконний обіг наркотиків давно перестав бути внутрішньою проблемою окремих держав, адже злочинні мережі функціонують за міжнародними схемами, використовуючи глобалізаційні процеси, воєнні конфлікти та гуманітарні кризи для зміцнення своєї діяльності [3, с. 628]. В цьому контексті важливо констатувати, що така ситуація створює сприятливі умови для поширення наркобізнесу: дестабілізація кордонів, порушення контролю за переміщенням вантажів, збільшення рівня безробіття та психологічних травм серед населення – усе це формує середовище, у якому незаконний обіг наркотиків може швидко розростатися.

Разом з тим, наркозлочинність є загрозою не лише безпеці, а й правопорядку та людському потенціалу держави, оскільки в умовах воєнного стану наркозлочинність переходить у нову фазу – транснаціональну і системну, коли злочинні мережі використовують хаос, ослаблення кордонів і відсутність належного контролю з боку держави для розширення своїх операцій і зміцнення впливу. Тому боротьба з нею повинна бути невіддільною від забезпечення прав людини, адже тільки така стратегія дозволить зберегти баланс між потребою захисту суспільства і дотриманням демократичних принципів.

Окремо важливо наголосити, що соціальні наслідки війни, такі як психологічна травматизація, зростання рівня депресії, безробіття, втрата житла та соціальних зв'язків створюють сприятливий ґрунт для поширення наркотичної залежності, особливо серед молоді та військовослужбовців, які пережили стрес. Через зруйновану інфраструктуру, нестачу ресурсів і

перевантаженість правоохоронної системи ефективність боротьби з наркотрафіком знижується, а кримінальні угруповання використовують ці обставини для зміцнення своєї присутності. Такий стан не лише загострює проблему наркозлочинності, а й виявляє слабкі сторони системи правового та соціального контролю. Оскільки, наркозлочинність стає особливо небезпечною, адже користується хаосом, ослабленням інституційного контролю, порушенням економічних зв'язків і соціальною вразливістю населення, тому правоохоронні органи повинні діяти більш рішуче, але водночас правомірно, із дотриманням конституційних гарантій.

На нашу думку, пошук балансу між безпекою та правами людини має базуватися на трьох ключових орієнтирах. По-перше, усі рішення у сфері протидії наркозлочинності мають ухвалюватися на основі законності, прозорості та підконтрольності суспільству, тоді як держава повинна звітувати про свої дії, щоб уникнути зловживань владою. По-друге, у роботі з наркозалежними особами потрібно робити акцент не лише на покаранні, а й на реабілітації та соціальній підтримці. По-третє, особливо важливо зберегти довіру між громадянами та владою, адже саме довіра є фундаментом правопорядку й запорукою ефективної боротьби зі злочинністю.

Отже, Україна, як держава має складне завдання – не допустити перетворення боротьби з наркозлочинністю на засіб порушення прав і свобод. Війна не може бути виправданням для обмеження гідності людини чи порушення принципів правової держави.

Баланс між безпекою та свободою має досягатися не за рахунок ослаблення прав людини, а через підвищення ефективності державного управління, посилення правової культури й забезпечення реальної підзвітності влади. Лише поєднання жорсткої боротьби зі злочинністю та безумовного дотримання конституційних принципів дозволить Україні зберегти демократичний характер навіть у найскладніших історичних обставинах.

Таким чином, конституційно-правові гарантії у сфері протидії наркозлочинності не лише правовий інструмент, а й морально-правовий орієнтир для держави, яка прагне залишатися демократичною навіть у період випробувань. Саме через збереження пріоритету прав людини Україна здатна не тільки ефективно протистояти злочинності, а й утвердити себе як правову державу, де безпека і свобода не виключають одна одну, а гармонійно співіснують у межах верховенства права.

Список використаних джерел

1. Бліхар М. М. Конституційно-правові гарантії забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Lviv Polytechnic National University Institutional Repository*. С. 61-65. URL: <https://ena.lpnu.ua:8443/server/api/core/bitstreams/e7a87f3b-1955-4ec6-9be9-020ce75f411f/content>
2. Конституція України: Закон України. Відомості Верховної Ради України 1996.
3. Юзікова Н. С. Транснаціональний вимір наркозлочинності в умовах воєнного стану: національна платформа та зарубіжний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 10. 2024. С. 628-631.